

**Чернівецький навчально-науковий юридичний інститут
НУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

**ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**
*Навчально-методичні рекомендації
до вивчення курсу*

**Чернівці
2025**

УДК 342.7:343.9
М 62

Рекомендовано до друку рішенням кафедри загальнотеоретичної юриспруденції
та прав людини Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
НУ «Одеська юридична академія»
(Протокол № 1 від 26 серпня 2025 року)

Рекомендовано до друку Навчально-методичною радою
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
НУ «Одеська юридична академія»
(Протокол № 1 від 27 серпня 2025 року)

Рецензенти: **Гураленко Н.А.**, доктор юридичних наук, професор кафедри теорії
права та прав людини Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича.

Возняковська К.А., доктор юридичних наук, професор, завідувач
цивільного, господарського права та приватно-правових дисциплін
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту НУ
«Одеська юридична академія».

П 62 Права людини у сфері правоохоронної діяльності: навчально-
методичний посібник для здобувачів вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня; галузь знань – К «Безпека та оборона»,
спеціальність – К9 «Правоохоронна діяльність» / О. Т. Волощук, О. В.
Попович. Чернівці, 2025. 232 с.

*Навчально-методичні рекомендації містять програму навчальної
дисципліни «Права людини у сфері правоохоронної діяльності»; опорний
конспект лекційних занять; теми і плани семінарських занять; варіанти завдань
для самостійного вивчення курсу; а також перелік рекомендованої літератури.
Матеріал систематизований таким чином, щоб забезпечити засвоєння курсу,
який викладається у вищих навчальних закладах для спеціальності
«Правоохоронна діяльність».*

Для студентів юридичних вузів, викладачів, аспірантів.

УДК 342.7:343.9

© ЧННЮІ НУ «ОЮА», 2025
© Волощук О.Т., 2025
© Попович О.В., 2025

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Програма курсу «ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»	7
Методичні рекомендації до вивчення та викладання курсу.....	15
1. Опорний конспект лекційних занять.....	15
2. Теми і плани семінарських занять	135
3. Варіанти завдань для самостійного вивчення курсу	146
3.1. Блок завдань для самостійної роботи	146
3.2. Блок кейсів	152
3.3. Блок тестових завдань	174
3.4. Блок креативних завдань	191
Словник	199
Список рекомендованої літератури	213
Перелік питань до підсумкового контролю знань.....	229

ПЕРЕДМОВА

Посібник створений відповідно до навчальної програми дисципліни **«Права людини у сфері правоохоронної діяльності»**, що використовується для викладання цього курсу студентам закладів вищої освіти *за спеціальністю «Правоохоронна діяльність»*. Видання розраховане на студентів-правоохоронців усіх форм навчання, а також на тих, хто опановує курс самостійно. Посібник може бути використаний як під час аудиторних занять, так і для самостійної підготовки до заліків і іспитів.

Основною метою цього посібника є забезпечення студентів методичними рекомендаціями для ефективного опрацювання нормативно-правових актів, навчальної та наукової літератури, а також практики правозастосування у сфері забезпечення та захисту прав людини в діяльності правоохоронних органів.

Посібник містить програму дисципліни «Права людини у сфері правоохоронної діяльності», розроблену на основі освітніх стандартів та з урахуванням сучасних підходів до підготовки фахівців у сфері правоохоронної діяльності. Програма розкриває зміст і значення прав і свобод людини у діяльності правоохоронних органів, принципи законності, верховенства права та пропорційності, міжнародні та національні стандарти поведінки з особами, діяльність правоохоронців у контексті гарантій прав людини, а також механізми контролю та відповідальності за порушення прав людини.

У посібнику подано методичні рекомендації до вивчення дисципліни, тематику лекційних і семінарських занять, основні питання для обговорення, а також перелік рекомендованої літератури, нормативно-правових актів і міжнародних документів. Крім того, видання містить практичні завдання, ситуаційні кейси, тестові питання та завдання для самостійної роботи, орієнтовані на формування професійних навичок майбутніх правоохоронців.

Цей посібник покликаний забезпечити студентів як базовими знаннями, так і практичним розумінням особливостей забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності. Його *завдання* полягають у тому, щоб:

- допомогти студентам систематизувати нормативну та практичну базу у сфері прав людини;

- надати комплексні знання про стандарти дотримання прав людини в роботі правоохоронних органів;
- ознайомити з актуальними проблемами правозастосування та типових порушень прав людини у правоохоронній практиці;
- навчити орієнтуватися у міжнародних і національних стандартах діяльності правоохоронців;
- сформувати навички правомірного та пропорційного застосування повноважень у службовій діяльності.

Після вивчення курсу студенти повинні оволодіти такими компетентностями.

Знати:

1. Основні міжнародні та національні стандарти прав людини у сфері правоохоронної діяльності.
2. Принципи верховенства права, законності, недискримінації та пропорційності в роботі правоохоронних органів.
3. Гарантії прав людини під час затримання, застосування заходів примусу, проведення процесуальних дій.
4. Вимоги до поведінки з особами, позбавленими волі, та вразливими групами.
5. Механізми контролю, нагляду та відповідальності за порушення прав людини правоохоронцями.

Уміти:

1. Аналізувати правові ситуації з точки зору дотримання прав і свобод людини у правоохоронній діяльності.
2. Застосовувати норми національного та міжнародного права під час вирішення практичних службових завдань.
3. Оцінювати правомірність дій правоохоронців у конкретних ситуаціях.
4. Використовувати практику національних судів і міжнародних інституцій для правової аргументації.
5. Вирішувати практичні кейси щодо забезпечення прав людини під час здійснення правоохоронних повноважень.

Після завершення курсу студенти повинні вміти самостійно аналізувати проблемні питання дотримання прав людини у сфері правоохоронної діяльності, працювати з нормативними та практичними

джерелами, а також формувати юридично обґрунтовані висновки щодо правомірності дій і рішень правоохоронних органів.

Сподіваємося, що цей посібник стане надійним інструментом для поглиблення теоретичних знань та практичних навичок студентів у сфері прав людини та правоохоронної діяльності. Він допоможе систематизувати матеріал, підготуватися до семінарських занять і самостійної роботи, розвинути критичне мислення та аналітичні здібності, необхідні для оцінки правомірності дій і рішень правоохоронних органів. Посібник також сприятиме формуванню професійної відповідальності та етичних підходів до виконання службових обов'язків, ознайомить із міжнародними стандартами та практикою Європейського суду з прав людини, що є важливими елементами підготовки сучасного фахівця правоохоронних органів. Використання цього посібника має на меті забезпечити студентів комплексним розумінням взаємозв'язку законності, дотримання прав людини та ефективної діяльності правоохоронних органів, а також сприяти підвищенню їхньої готовності до практичної професійної діяльності.

ПРОГРАМА КУРСУ «ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Тема 1

ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА ДЖЕРЕЛА ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Поняття та категорії прав людини. Основні ознаки прав людини. Громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права, їх історичний розвиток і сучасні підходи до класифікації та захисту. Принципи реалізації прав людини: верховенство права, законність, пропорційність, недискримінація, повага до людської гідності та баланс між забезпеченням публічного порядку і захистом прав осіб. Джерела прав людини, їх загальна характеристика. Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, Конституція України, національне законодавство та практика національних судів. Роль правоохоронних органів у забезпеченні дотримання прав людини під час виконання службових повноважень, взаємодія з іншими органами влади, реалізація превентивних і контролюючих механізмів, а також реагування на випадки порушень прав людини. Практичні механізми забезпечення прав людини: дотримання законності під час затримань, обшуків та оглядів, пропорційне застосування фізичної сили і спеціальних засобів, організація ефективного нагляду за дотриманням прав осіб та превентивні заходи для запобігання порушенням прав людини у правоохоронній діяльності.

Тема 2

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

Основні міжнародні стандарти прав людини: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція Організації

Об'єднаних Націй проти катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, регіональні договори та угоди. Механізми забезпечення та контролю виконання міжнародних зобов'язань, включаючи роль міжнародних організацій та судових структур. Порядок імплементації міжнародних стандартів у національне право, адаптація норм до національної правозастосовної практики, врахування прецедентної практики Європейського суду з прав людини. Роль правоохоронних органів у дотриманні міжнародних стандартів у повсякденній діяльності, взаємодія з судами та органами нагляду, забезпечення ефективного захисту прав громадян. Превентивні та контролюючі механізми запобігання порушенням прав людини: внутрішні регламенти, службові інструкції, моніторинг та перевірки, навчання персоналу та застосування стандартів під час затримань, обшуків, забезпечення публічного порядку та реагування на порушення прав людини.

Тема 3

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ

ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ У ДІЯЛЬНОСТІ

ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Основні положення Європейської конвенції з прав людини: права на життя, заборона катувань, право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, право на повагу до приватного і сімейного життя, свобода вираження поглядів, свобода мирних зібрань, право на ефективний засіб юридичного захисту, принцип недискримінації. Принципи застосування конвенції у діяльності правоохоронних органів, зокрема оцінка законності та пропорційності дій, необхідності втручання у права та свободи особи, врахування вразливих категорій осіб. Практика Європейського суду з прав людини щодо порушень прав людини у правоохоронній сфері, включаючи випадки незаконних затримань, застосування сили, обшуків, втручання у приватне життя та забезпечення публічного порядку. Впровадження прецедентів ЄСПЛ у національну правозастосовну практику через адаптацію стандартів до внутрішніх процедур та контрольних механізмів. Способи попередження порушень прав людини та забезпечення дотримання

стандартів ЄСПЛ у діяльності правоохоронців: розробка внутрішніх регламентів, моніторинг дій персоналу, навчання та підвищення кваліфікації, використання процедур внутрішнього та зовнішнього контролю.

Тема 4

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА, ЗАКОННІСТЬ І ПРОПОРЦІЙНІСТЬ У ЗАСТОСУВАННІ ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ

Принцип верховенства права як базовий конституційний стандарт діяльності держави та її органів, включно з правоохоронними структурами. Взаємозв'язок принципів верховенства права, законності, правової визначеності, недопущення свавілля та пропорційності при застосуванні державного примусу. Принцип «належної правової процедури» (due process) та вимоги до рішень і дій правоохоронців. Поняття державного примусу, його види (фізичний, психологічний, процесуальний, адміністративний), підстави та межі застосування. Законність втручання у права людини: критерії «передбачено законом», «легітимна мета», «необхідність у демократичному суспільстві». Пропорційність як баланс між публічним інтересом та правами особи; критерії мінімальної достатності та найменш обтяжливого заходу. Оцінка правомірності дій під час затримань, обшуків, оглядів, превентивних заходів, охорони публічного порядку, застосування фізичної сили, спецзасобів і зброї. Процедурні гарантії, документування застосування примусу, обов'язок держави щодо ефективного розслідування порушень. Внутрішній контроль, дисциплінарні механізми, прокурорський нагляд, судовий контроль, парламентський та громадський моніторинг. Професійна етика правоохоронця як запобіжник свавілля.

Тема 5

ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ ТА НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ: СТАНДАРТИ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАТРИМАНИМИ

Абсолютна заборона катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання: міжнародні та національні стандарти і їх обов'язковість для правоохоронних

органів. Поняття катувань і жорстокого поводження, критерії їх встановлення, позитивні зобов'язання держави щодо запобігання, реагування та ефективного розслідування повідомлень про порушення. Практика Європейського суду з прав людини у справах про катування та неналежне поводження, вимоги до ефективності розслідування, роль медичного огляду та належної фіксації ушкоджень. Стандарти поводження із затриманими під час затримання, транспортування, допиту та тримання у місцях несвободи, забезпечення доступу до адвоката, медичної допомоги та повідомлення близьких. Умови тримання затриманих і гарантії щодо вразливих категорій осіб (діти, особи з інвалідністю, потерпілі від насильства, ВПО). Внутрішні та зовнішні механізми контролю (моніторинг, омбудсмен, НПМ), документування дій та юридична відповідальність правоохоронців за порушення стандартів поводження.

Тема 6

ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ: ПІДСТАВИ І ПОРЯДОК ЗАТРИМАННЯ

Право на свободу та особисту недоторканність як фундаментальна гарантія захисту особи від свавільного або необґрунтованого позбавлення свободи у правоохоронній діяльності. Нормативні засади права на свободу (Конституція України, ЄКПЛ, КПК України), співвідношення понять «затримання», «обмеження свободи», «доставлення», «адміністративне затримання» та «тримання під вартою». Законні підстави затримання, критерії обґрунтованості, необхідності та пропорційності втручання, поняття «обґрунтованої підозри», вимоги до належної правової процедури та заборона прихованого (неоформленого) утримання особи. Порядок затримання: обов'язок правоохоронця повідомити затриманому причини затримання та роз'яснити права у зрозумілій формі, забезпечити безпечне поводження та мінімізацію застосування сили, оформити процесуальні документи із точною фіксацією часу, місця та підстав затримання, забезпечити доступ до правової допомоги, конфіденційне спілкування із захисником, право на перекладача, повідомлення близьких осіб та медичний огляд. Гарантії прав затриманого під час перебування у підрозділі правоохоронного органу: право на гуманне поводження, належні умови утримання,

фіксація тілесних ушкоджень, використання відеофіксації, забезпечення права на оскарження незаконних дій. Судовий контроль за законністю затримання, строки доставлення до суду, процесуальні механізми перевірки обґрунтованості обмеження свободи та право на компенсацію у випадку незаконного позбавлення свободи. Типові порушення у практиці правоохоронних органів (затягування оформлення, маніпуляції з часом затримання, недопуск адвоката, психологічний тиск), внутрішній контроль і зовнішній нагляд, а також юридична відповідальність посадових осіб за порушення права на свободу та особисту недоторканність.

Тема 7

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ: ОБШУК, ОГЛЯД, ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНІСТЬ

Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції як ключова гарантія автономії особи та обмеження втручання держави у приватну сферу в межах правоохоронної діяльності. Поняття приватності у національному праві та практиці ЄСПЛ, межі допустимого втручання у приватне життя та критерії правомірності такого втручання (наявність законної підстави, легітимна мета, необхідність у демократичному суспільстві, пропорційність). Законні підстави та процесуальні умови проведення обшуку, огляду, виїмки, тимчасового доступу до речей і документів, вилучення майна, а також втручання у цифрову приватність (мобільні пристрої, електронна переписка, персональні дані, геолокація, відеоспостереження). Вимоги до судового дозволу та випадки невідкладного втручання, правила проведення процесуальних дій, оформлення протоколів, участь понятих або використання відеофіксації, права осіб під час проведення обшуку та огляду, забезпечення поваги до гідності та недопущення надмірного втручання. Гарантії захисту конфіденційної інформації, включно з персональними даними, адвокатською таємницею та іншими видами професійної таємниці, недопустимість вилучення або використання інформації поза межами процесуальної мети. Баланс між інтересами кримінального провадження і правом на приватність, судовий контроль за правомірністю втручання, механізми оскарження незаконних дій та наслідки порушень для допустимості доказів.

Відповідальність правоохоронців за незаконне втручання у приватне і сімейне життя та напрями удосконалення правоохоронної практики у сфері захисту приватності.

Тема 8

ПРАВА ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ГАРАНТІЇ СПРАВЕДЛИВОГО ПРОЦЕСУ ТА ПРАВО НА ЗАХИСТ

Права людини у кримінальному провадженні як система процесуальних гарантій, що забезпечують законність, справедливість та ефективність кримінального судочинства, а також захист особи від неправомірного обвинувачення і зловживань владою. Стандарти справедливого судового розгляду та їх джерела (Конституція України, ЄКПЛ, КПК України), зміст права на суд, незалежність і безсторонність суду, принципи змагальності та рівності сторін, право бути вислуханим, публічність процесу та розумні строки. Презумпція невинуватості та її практичне забезпечення у діяльності правоохоронних органів: вимоги до публічних заяв посадових осіб, недопущення формування упередженості щодо винуватості особи, гарантії неупередженого процесуального статусу. Право на захист: доступ до адвоката з моменту фактичного затримання або першого процесуального контакту, конфіденційність спілкування із захисником, право на перекладача, достатній час і можливості для підготовки захисту, участь захисника у слідчих (розшукових) діях, доступ до матеріалів провадження та можливість ефективно оскаржувати процесуальні рішення. Заборона примусу до самообвинувачення, право на мовчання, гарантії від незаконного тиску під час допиту, а також стандарти допустимості доказів і наслідки використання доказів, здобутих із порушенням прав людини, включно із застосуванням насильства або жорстокого поводження. Права потерпілого, свідків і вразливих учасників процесу, забезпечення їхньої безпеки та недопущення вторинної віктимізації. Контроль за дотриманням прав людини у кримінальному провадженні (прокурорський нагляд, судовий контроль, слідчий суддя), механізми оскарження порушень і відповідальність правоохоронців за недотримання стандартів справедливого процесу.

Тема 9

НЕДИСКРИМІНАЦІЯ ТА РІВНІСТЬ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЙНИМ ПРАКТИКАМ

Принцип рівності та недискримінації як обов'язковий стандарт діяльності правоохоронних органів і складова верховенства права, що забезпечує однаковий правовий захист та справедливе ставлення до всіх осіб незалежно від їхніх індивідуальних ознак. Міжнародні та національні гарантії рівності і недискримінації (Конституція України, антидискримінаційне законодавство, ЄКПЛ та Протокол №12), поняття дискримінації, її форми (пряма, непряма, утиск, підбурювання, пособництво) та критерії допустимого диференційованого підходу. Прояви дискримінаційних практик у правоохоронній діяльності: вибіркове реагування на звернення, необґрунтовані перевірки документів, етнічний чи соціальний профайлінг, нерівний доступ до правової допомоги, непропорційне застосування сили, стереотипізація осіб за ознаками статі, віку, етнічного походження, релігії, інвалідності, сексуальної орієнтації або соціального статусу. Стандарти професійної комунікації правоохоронців, недопущення мови ворожнечі, забезпечення поваги до гідності та врахування особливих потреб вразливих груп. Роль правоохоронних органів у протидії злочинам на ґрунті ненависті, належна кваліфікація таких правопорушень, фіксація мотивів нетерпимості, взаємодія з потерпілими та громадами. Запобігання дискримінації через внутрішні політики і стандарти органів правопорядку, службові інструкції, навчання персоналу, алгоритми реагування та дисциплінарні механізми. Контроль за дотриманням принципу рівності, судовий та інституційний захист від дискримінації, відповідальність за дискримінаційні дії та напрями формування правозахисної культури у правоохоронній системі.

Тема 10

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОНЦІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Юридична відповідальність правоохоронців за порушення прав людини як інструмент забезпечення підзвітності держави та реальності правових гарантій. Види відповідальності посадових осіб:

дисциплінарна, адміністративна, кримінальна та цивільно-правова (відшкодування шкоди), підстави та межі їх застосування. Механізми правового захисту громадян у випадку порушення прав: звернення до суду, подання скарг у порядку кримінального процесу, звернення до органів нагляду, омбудсмена та інших уповноважених інституцій. Судовий і позасудовий контроль за діяльністю правоохоронних органів, внутрішні перевірки, службові розслідування та моніторинг. Вимоги до ефективного розслідування фактів порушень прав людини та значення доказів (протоколи, медичні документи, відеофіксація). Превентивні заходи запобігання порушенням: професійне навчання, стандарти і регламенти, комплаєнс-процедури, внутрішній контроль та розвиток культури прав людини. Використання практики ЄСПЛ та міжнародних стандартів для удосконалення національної правоохоронної практики.

1. Опорний конспект лекційних занять

ТЕМА 1

ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА ДЖЕРЕЛА ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета: сформувати системне розуміння основних понять, принципів та джерел прав людини, їх значення для забезпечення законності та дотримання прав і свобод громадян у правоохоронній діяльності.

План

1. Основні поняття та категорії прав людини, історичний розвиток та сучасні підходи.
2. Принципи реалізації прав людини
3. Джерела прав людини.
4. Роль правоохоронних органів у забезпеченні та реалізації прав людини, взаємодія з іншими державними органами та громадськістю.
5. Практичні механізми забезпечення прав людини, контроль та нагляд за дотриманням прав у правоохоронній сфері.

1. Основні поняття та категорії прав людини, історичний розвиток та сучасні підходи

Коли ми говоримо про права людини, важливо одразу правильно розставити акценти: *це не просто «перелік дозволеного», не набір красивих формулювань у Конституції чи міжнародних документах. Права людини - це фундаментальна правова і соціальна цінність, яка визначає межі влади держави та межі допустимого втручання у життя особи. У сучасній демократичній державі саме права людини виступають критерієм того, чи є влада законною, чи є діяльність органів держави - легітимною, а правоохоронна система - справедливою.*

Перш ніж говорити про роль правоохоронних органів у забезпеченні прав людини, ми *маємо зробити дуже важливий “старт”*: зрозуміти, що саме ми називаємо правами людини, як

вони виникли, чому стали ключовою цінністю сучасного світу, і чому сьогодні в демократичній державі права людини - це не декларація, а критерій якості влади та законності. Тому що правоохоронець, який не розуміє сутності прав людини, буде сприймати їх як “перешкоду” у роботі: як щось, що “заважає затримати”, “ускладнює обшук”, “вимагає зайвих процедур”. Насправді все навпаки: права людини - це фундамент, на якому тримається довіра до держави, легітимність примусу та ефективність правоохоронної системи.

Саме тому **перше питання - це не просто теорія**. Це база, яка формує правову культуру: людина - не об’єкт державної діяльності, а її мета. Держава не має права “використовувати” людину, навіть якщо їй здається, що це доцільно. Держава може обмежувати права лише тоді, коли це справді необхідно, законно і пропорційно. І саме це відрізняє правоохоронну діяльність у правовій державі від репресивної моделі.

Генеza прав людини: як людство прийшло до сучасної концепції

Ідея прав людини не з’явилася “одного дня”. Вона формувалася століттями. Її генеza - це шлях від філософських ідей до юридичних гарантій.

Ще в античності у філософсько-правовій думці Сократа, Платона, Арістотеля зароджуються ідеї справедливості, морального обов’язку, людської гідності, свободи та рівності. Але важливо розуміти контекст: тоді це існувало переважно на рівні трактатів і роздумів, а не практики державотворення. Підневільне населення правами не володіло, і суспільство було побудоване на нерівності. Тобто античність дала людству інтелектуальне зерно, але ще не дала механізму правового захисту.

У середньовіччі й епоху абсолютизму реалізація концепції прав людини була фактично неможливою. Абсолютний суверен володів усією повнотою влади і не хотів ділитися нею з суспільством. Людина в таких умовах розглядалася не як носій прав, а як підданий, залежний від волі правителя.

Однак навіть у цей час з'являються “перші тріщини” в абсолютній владі. У 1215 році в Англії була прийнята Велика хартія вольностей (Magna Carta). Її часто згадують як символ свободи, але важливо говорити чесно: це були не права для всіх, а права-привілеї для баронів, тобто привілейованого населення. Проте історична цінність Хартії величезна: вона стала цеглинкою європейського конституціоналізму, бо закріпила думку, що влада може і має бути обмежена правом.

Далі людство переходить до епохи, коли конституціоналізм стає не теорією, а практикою. На американському континенті боротьба за незалежність призводить до прийняття Декларації незалежності США і Конституції США - першої писаної конституції сучасного типу, яка стала еталоном для багатьох держав, зокрема країн Латинської Америки.

На європейському континенті відбувається Французька революція, змінюється форма правління, і приймається Декларація прав людини і громадянина, а також конституційні акти, що стали класичними прикладами розвитку прав і свобод у Європі.

Цей процес дав інтенсивний розвиток конституційного права у багатьох країнах. Але ключовий перелом відбувається у XX столітті - після Другої світової війни. Саме тоді людство відмовляється від прагматичної формули “держава понад усе”, яка приводила до конфліктів і війн, і проголошує іншу формулу:

людина - найбільша соціальна цінність.

Змінюється зміст міжнародного права. Після Другої світової війни формується поняття міжнародних стандартів прав людини: орієнтирів і критеріїв демократичності, до яких повинні прагнути всі народи та нації.

Фактично змінюється сама філософія держави:

не людина для держави, а держава для людини.

Держава зобов'язана служити своєму народові, гарантувати права і свободи, а в разі порушення - відновлювати їх.

Цей підхід став фундаментом сучасного розуміння прав людини як основи правової держави і демократичного суспільства.

Поняття та категорії прав людини

Коли ми говоримо “права людини”, ми говоримо не просто про красиву декларацію. Ми говоримо про можливості, які має людина в суспільстві, і про межі, які держава не має права переступати.

Права людини - певні можливості людини, котрі необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей.

Інакше кажучи, це:

По-перше, певні свободи людини, тобто її спроможність діяти певним чином або ж утримуватися від певних учинків з тим, аби забезпечити собі (і своїй сім'ї) належне існування, розвиток, задоволення тих потреб, що сформувались.

І, якщо йдеться саме про основні права, то слід мати на увазі такі можливості, без котрих людина не може нормально існувати.

Що означає «нормально»? Відповідь на це запитання зумовлюється біологічною й соціальною обґрунтованістю потреб людини.

Самі ж потреби як результат історично-природного та соціального розвитку людини не є незмінними.

По-друге, зміст та обсяг можливостей людини залежать насамперед від по-тенціалу усього суспільства, від рівня його економічного розвитку.

З цих позицій, права людини – явище соціальне: вони породжуються самим суспільством.

По-третє, ці можливості за їх основними показниками мають бути рівними, однаковими в усіх людей.

Лише тоді вони будуть правовими: відповідно до термінів або понять "праведний", "правильний", "справедливий", "правий" тощо.

По-четверте, вони (можливості) не повинні відчужуватися, відбиратися, ліквідуватися будь-ким, не можуть вони бути і «дарунком» з боку держави або будь-якої іншої організації чи особи.

У літературних джерелах поряд із **категорією «права людини»** зустрічається ще **«права громадянина»**. Тому важливо зробити розмежування між цими поняттями:

Права людини - *це природні, базові права, які належать кожному від народження незалежно від громадянства.*

Права громадянина - *це права, які пов'язані зі стійким правовим зв'язком особи з державою (громадянством).* Вони включають у себе права людини, але доповнюються специфічними правами, наприклад політичними (право обирати і бути обраним, право брати участь в управлінні державою тощо).

Фактично за обсягом права громадянина справді можуть бути ширшими, але фундаментальність концепції прав людини полягає в тому, що саме права людини є первинними і природними.

Важливим є також і наступний момент: у документах різних організацій (зокрема, міжнародних) та в національному законодавстві, у науковій та публіцистичній літературі часто вживається вираз «права і свободи людини».

Відмінність між правами і свободами як соціальними явищами, а також між відповідними поняттями (якщо не вважати їх тотожними) ще й донині одно-значно не з'ясована навіть на загальнотеоретичному рівні. Тому терміни «права» і «свободи» здебільшого використовуються як синоніми. І якщо зміст поняття прав людини розкривається нами через філософську категорію «можливостей», то така його інтерпретація обіймає, мабуть, також і поняття свобод людини. Однак у багатьох навчальних посібниках та підручниках все ж дається окремо визначення цих понять.

Право - це юридично гарантована можливість діяти певним чином або вимагати певної поведінки від держави (наприклад, право на судовий захист).

Свобода - це сфера автономії людини, в яку держава не повинна втручатися без законної і необхідної підстави (наприклад, свобода слова, свобода думки, свобода пересування).

Сутність і ознаки прав людини

Сутність прав людини полягає в тому, що вони є:

- мірилом демократичності держави;
- основою взаємовідносин “людина - держава”;
- юридичним обмежувачем державної влади;
- гарантією людської гідності.

Ознаки прав людини (ключові характеристики, які потрібно пам’ятати на першому курсі):

- універсальність (належать кожному);
- невід’ємність (виникають із природи людини);
- невідчужуваність (не можуть бути “відібрані” як річ);
- рівність (без дискримінації);
- гарантованість (держава повинна створити механізми реалізації);
- взаємопов’язаність і неподільність (не можна “забрати одне право, залишивши інші без наслідків”).

Класифікація прав і свобод людини і громадянина

Класифікація прав потрібна не для “галочки”, а щоб правоохоронець розумів: які права він найчастіше зачіпає своїми діями (затриманням, обшуком, допитом, застосуванням сили), і які права найбільш чутливі до порушень.

Найпоширеніша класифікація - *за змістом*:

- громадянські (особисті),
- політичні,
- економічні,

- соціальні,
- культурні.

Але це не єдина класифікація.

За суб'єктом:

- права людини,
- права громадянина,
- індивідуальні та колективні права.

За поколіннями (генезою розвитку):

- перше покоління (громадянські і політичні права),
- друге покоління (соціально-економічні права),
- третє покоління (колективні/солідарні права: право на мир, розвиток, безпечне довкілля тощо);
- четверте покоління (новітні права: право на евтаназію, інформацію, сурогатне материнство, одностатевий шлюб, зміну статі тощо).

За сутністю:

- основні (фундаментальні),
- похідні (конкретизуючі, деталізуючі).

Сучасні підходи до розуміння прав людини

У сучасній теорії права базово виділяють два основоположних підходи, хоча у правовій доктрині є дуже багато і інших.

Природничий підхід: права належать людині від народження, держава їх не дарує, а лише визнає та гарантує.

Позитивістський підхід: права існують як юридично закріплені можливості, забезпечені державним механізмом.

Але в сучасному світі важливо враховувати і ширший контекст: підходи до прав людини можуть відрізнятися залежно від цивілізаційної моделі. У різних регіонах світу історичні традиції, релігійні норми, звичаї та культурні установки впливають на те, як розуміють:

- свободу,
- роль держави,
- межі приватності,
- співвідношення індивідуального та колективного.

Тому розуміння прав людини може бути різним у європейських країнах, на американському континенті, в азієських країнах, у мусульманських правових системах, на африканському континенті. Проте саме міжнародні стандарти прав людини стали універсальним орієнтиром демократичності, до якого прагнуть держави.

Важливо підкреслити ще одну ключову ідею: *права людини - це не “те, що десь записано в Конституції”*. **Права людини - це парадигма мислення**, тобто спосіб бачити людину, державу і право. Саме тому сучасна концепція прав людини настільки тісно пов’язана із поняттями людської гідності, справедливості, рівності, свободи та обмеження державної влади правом.

У правовій державі будь-яка влада має **межі**. Особливо це стосується правоохоронної влади, тому що правоохоронні органи - це саме той державний механізм, який найближче “підходить” до людини і може безпосередньо втручатися в її права: зупиняти, перевіряти документи, проводити поверхневу перевірку, обшук, затримувати, застосовувати силу, спецзасоби, зброю. У жодній іншій сфері державної діяльності немає такого високого ризику порушень прав людини, як у сфері правоохоронної діяльності.

Саме тому ми маємо усвідомити: **права людини - це “межа” державного примусу**. Держава може застосовувати примус лише настільки, наскільки це необхідно для досягнення легітимної мети. І ця межа не може визначатися емоціями, “службовою доцільністю” чи “інтуїцією”. Вона визначається правом, принципами і стандартами.

Чому це питання критичне саме для правоохоронців?

Якщо студент-юрист або держслужбовець може розглядати права людини як теоретичну категорію, то правоохоронець стикається з правами людини щодня, практично кожно зміну. І тут є важлива професійна істина:

правоохоронець майже ніколи не “забезпечує” права людини у вигляді красивих декларацій - він забезпечує їх через межі втручання.

Тобто через правильну відповідь на питання:

чи мав право зупинити?

чи мав право вимагати?

чи мав право обмежити?

чи мав право затримати?

чи мав право застосувати силу?

чи були альтернативи?

чи задокументовано?

чи забезпечено гарантії?

І якщо ця логіка не сформована, виникає дуже небезпечна ситуація: людина у формі починає сприймати свої повноваження як абсолютні. А це - пряма дорога до порушень прав людини, зловживань владою і в кінцевому результаті - до відповідальності держави.

Реальні кейси ЄСПЛ як “дзеркало” правоохоронної практики

Щоб ця тема була не абстрактною, а реальною, важливо одразу показати: Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) - це не “про політику”. Це про конкретні дії конкретних посадових осіб.

ЄСПЛ у своїй практиці фактично сформував принцип:

якщо держава застосовує примус - вона зобов’язана довести його законність і необхідність.

І якщо держава цього не доводить - порушення прав людини констатується навіть тоді, коли держава “вважала”, що діяла правильно.

Один із найбільш відомих прикладів щодо України - *“Каверзін проти України” (Kaverzin v. Ukraine)*. У цій справі Суд встановив порушення заборони катувань і підкреслив системний характер проблеми жорстокого поводження з боку правоохоронців. Цей кейс - не просто про конкретну особу, а про те, що держава повинна не тільки утримуватися від катувань, але й забезпечити ефективне розслідування таких випадків.

Також показовим є *“Афанасьєв проти України” (Afanasyev v. Ukraine)*, де ЄСПЛ акцентував, що якщо людина заявляє про побиття/катування під час перебування під контролем держави, саме держава повинна надати переконливе пояснення походження тілесних ушкоджень. Тобто презумпція працює проти держави, якщо людина була під її контролем.

Ці кейси важливі в контексті першої теми, бо вони демонструють: права людини - це не “теорія”, а юридична реальність, яка може закінчитися рішенням ЄСПЛ, репутаційними втратами держави, компенсаціями, і найголовніше - втратою довіри до правоохоронної системи.

Права людини як “стандарт” професійної етики правоохоронця

Права людини - це не лише юридичні норми, а й стандарт професійної етики. Від правоохоронця очікується:

- повага до гідності особи навіть у ситуації конфлікту;
- відсутність приниження, дискримінації, жорстокості;
- нейтральність і справедливість;
- комунікація без агресії;
- вміння діяти в межах повноважень.

Саме тому права людини не можна вивчати як “розділ права”. Їх потрібно вивчати як професійну компетентність: навичку діяти в умовах ризику, стресу, провокації, але при цьому не порушувати стандартів.

І тут доречно підкреслити важливу думку:

правоохоронна діяльність завжди пов'язана з балансом - між захистом суспільства та правами особи. Але цей баланс не означає “можна трохи порушити”. Він означає: втручання допустиме лише тоді, коли воно законне, необхідне і пропорційне.

Отже, підсумовуючи: **сучасна концепція прав людини сформувалася історично** - від філософських ідей античності до міжнародних стандартів після Другої світової війни. Сьогодні права людини є універсальною цінністю і водночас юридичною категорією, яка визначає межі державної влади. У правоохоронній діяльності це питання набуває особливої ваги, оскільки правоохоронці працюють у сфері, де ризик порушення прав є найвищим, а наслідки таких порушень - найсерйозніші.

І саме тому далі ми переходимо до другого пункту цієї теми - принципів реалізації прав людини, тому що без розуміння принципів (верховенства права, законності, пропорційності, недискримінації, поваги до людської гідності) правоохоронець не зможе правильно оцінити межі втручання держави та діяти професійно й правомірно.

2. Принципи реалізації прав людини

У праві, як і в будь-якій іншій сфері, де існує складний механізм взаємодії людей, інститутів, правил і рішень, надзвичайно важливими є принципи. **Принципи** - це не просто загальні красиві слова. Це *засадничі ідеї, базові положення, які визначають напрям функціонування певного явища та забезпечують його цілісність, логіку і стабільність*. Саме принципи дають відповідь на питання: як саме має працювати механізм, щоб він був ефективним, справедливим і прогнозованим.

У правовій сфері принципи виконують **особливу роль**: вони є своєрідним “каркасом” права, оскільки формують його ціннісну основу, спрямовують правотворення і правозастосування, допомагають заповнювати прогалини, а також дозволяють правильно тлумачити норми. Тому принципи - це не лише елемент

теорії, а практичний інструмент, який має реальне значення для кожного юриста і особливо для правоохоронця.

Не є винятком і **принципи реалізації прав людини**. Права людини не можуть бути забезпечені виключно через формальне закріплення в Конституції чи міжнародних актах. Вони потребують системи принципів, які визначають межі діяльності держави та стандарти взаємодії з особою. У цьому сенсі принципи прав людини - це фундамент демократичної правової держави, а для правоохоронних органів - професійний стандарт, що визначає межі дозволеного втручання.

У теорії права **принципи реалізації прав людини** можна умовно поділити на *базові (фундаментальні)* та *похідні*. Базові принципи мають універсальний характер і визначають загальний вектор правової системи. Похідні принципи деталізують базові, розкривають їх у прикладному вимірі та часто застосовуються у конкретних сферах, зокрема у правоохоронній діяльності.

До фундаментальних принципів реалізації прав людини насамперед належать верховенство права, законність, пропорційність, недискримінація та повага до людської гідності. Саме вони визначають, чи є втручання держави в права людини правомірним, чи є воно справедливим і чи відповідає демократичним стандартам.

Принцип верховенства права є ключовим і найвищим серед усіх принципів, оскільки він визначає, що держава, її органи та посадові особи підпорядковуються праву, а не навпаки. Верховенство права означає, що закон не може бути інструментом свавілля, а має бути засобом захисту людини. Для правоохоронної діяльності цей принцип має особливе значення: він вимагає, щоб будь-яке рішення поліцейського чи слідчого було не просто формально “по інструкції”, а відповідало суті права - справедливості, правовій визначеності та забороні свавілля (наприклад, затримання не може бути “для профілактики”, “щоб перевірити”, “бо підозріло виглядав” - воно має спиратися на чіткі правові підстави).

Принцип законності тісно пов'язаний із верховенством права і означає, що органи державної влади можуть діяти лише в межах повноважень, у спосіб та з метою, передбаченими законом. У правоохоронній сфері законність проявляється у вимозі чітко дотримуватися процесуальних форм і процедур, оскільки саме вони є гарантією прав людини. Особливо це стосується таких дій як затримання, обшук, огляд, допит, застосування фізичної сили чи спецзасобів (наприклад, навіть якщо особа “очевидно винна”, порушення процедури може перетворити правомірну дію на незаконну, а докази - на недопустимі).

Принцип пропорційності є одним із найважливіших для правоохоронців, бо він відповідає на питання: наскільки допустиме втручання? Пропорційність означає, що будь-яке обмеження прав людини має бути необхідним, обґрунтованим і співмірним поставленій меті. Не можна застосовувати більш жорсткі заходи, якщо мету можна досягти менш інтенсивним втручанням. У правоохоронній практиці це особливо актуально при застосуванні сили, спецзасобів, зброї, а також при обранні запобіжних заходів (наприклад, застосування кайданків без реальної потреби, жорстке фізичне утримання без опору або надмірне застосування спецзасобів може розглядатися як порушення пропорційності і стати предметом судового контролю або скарги до ЄСПЛ).

Принцип недискримінації передбачає, що всі люди є рівними у правах і свободах, а держава не має права встановлювати різне ставлення до осіб без об'єктивного та розумного обґрунтування. Для правоохоронців це означає, що заборонено застосовувати різні стандарти поведінки до людей залежно від їхньої статі, раси, етнічного походження, мови, релігії, політичних переконань, соціального статусу чи будь-яких інших ознак. На практиці цей принцип часто порушується через стереотипи (наприклад, “профайлінг” за зовнішністю, упереджене ставлення до ромів, мігрантів, ЛГБТ-осіб, внутрішньо переміщених осіб або людей у стані залежності). Тому недискримінація - це не лише правовий стандарт, а й вимога професійної етики.

Принцип поваги до людської гідності є центральним у системі прав людини, оскільки саме гідність визначає людину як самоцінність. Повага до гідності означає заборону приниження, насильства, жорстокості, психологічного тиску, образ, дегуманізації. У правоохоронній діяльності цей принцип має абсолютне значення, оскільки правоохоронці працюють у ситуаціях, де особа є вразливою: під час затримання, перебування в ізоляторі, допиту, обшуку, конвоювання. І навіть коли людина підозрюється у тяжкому злочині, держава не має права поводитися з нею як з “об’єктом”, який можна зламати. Саме тому цей принцип є фундаментом заборони катувань і нелюдського поводження.

Похідні принципи реалізації прав людини в правоохоронній сфері проявляються як конкретні стандарти професійної діяльності:

- *обґрунтованість рішень,*
- *мінімальне втручання,*
- *процесуальні гарантії,*
- *право бути вислуханим,*
- *право на інформацію,*
- *ефективний засіб юридичного захисту,*
- *судовий контроль та*
- *підзвітність правоохоронних органів.*

Вони **деталізують базові принципи і дозволяють реалізувати їх на практиці** (наприклад, право на інформацію при затриманні - це прояв законності й гідності; судовий контроль - це прояв верховенства права; мінімальне втручання - це прояв пропорційності).

Таким чином, **принципи реалізації прав людини** є не просто теоретичною конструкцією, а реальним практичним орієнтиром. Вони визначають стандарти правоохоронної діяльності, формують межі державного примусу і виступають ключовим критерієм оцінки законності та справедливості дій посадових осіб. Саме через принципи правоохоронна діяльність перетворюється з “сили держави” на служіння суспільству та людині, що і є сутністю демократичної правової держави.

3. Джерела прав людини

Перед тим як розглядати конкретні нормативні документи, важливо зрозуміти, що таке джерела прав людини. **Джерела** – це ті *норми, правила і стандарти, на основі яких регламентуються правові відносини, визначаються права громадян та обов'язки держави, встановлюються механізми захисту прав людини*. Вони дозволяють кожній особі знати обсяг своїх прав, способи їх реалізації та захисту, а також орієнтуватися у законних межах дій правоохоронців.

Джерела права людини традиційно поділяються на дві великі групи:

1. Нормативно-правові акти національного законодавства.

Це Конституція, закони, кодекси та підзаконні акти, які встановлюють права людини та способи їх захисту. У контексті правоохоронної діяльності такі акти визначають: порядок затримання, обшуку, застосування фізичної сили, спеціальних засобів, контроль за дотриманням прав.

- Конституція України (1996) – закріплює верховенство права, заборону свавільного втручання в особисте життя, право на свободу та недоторканність, право на справедливий суд.

- Кримінальний процесуальний кодекс України – встановлює процедури затримання, обшуку, вилучення майна, забезпечення прав учасників кримінального процесу.

- Закон України «Про національну поліцію» – регламентує повноваження поліцейських, їх обов'язок дотримуватися прав людини при виконанні службових обов'язків.

2. Міжнародні договори та стандарти міжнародного права.

Вони визначають універсальні норми прав людини, обов'язкові для держави, що їх ратифікувала. У правоохоронній діяльності вони задають стандарти поведінки із затриманими, порядок застосування сили та спеціальних засобів, механізми захисту громадян від порушень.

- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966) – забезпечує свободу від свавільного арешту, право на справедливий суд, свободу слова і мирних зібрань.

- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966) – гарантує право на працю, соціальний захист та медичну допомогу, що також враховується у правоохоронній практиці (наприклад, при триманні під вартою).

- Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (1984) – встановлює обов'язок держави запобігати катуванням і створювати контроль за поведінням із затриманими.

- Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965) – забороняє дискримінацію за расовими та етнічними ознаками.

- Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод (1950) – забезпечує базові права громадян, контроль через Європейський суд з прав людини.

Практичне значення знання джерел:

- Громадянин або правоохоронець може визначити, які норми захищають його права або регламентують дії;

- Виявлене порушення прав людини можна адресувати через національні механізми або міжнародні інституції (наприклад, ЄСПЛ);

- Джерела допомагають формувати стандарти професійної поведінки, контролю та відповідальності правоохоронців.

Приклади кейсів:

- *Case of Ocalan v. Turkey (2005)* – ЄСПЛ підтвердив, що держави повинні виконувати міжнародні договори і стандарти захисту прав людини, а порушення цих стандартів тягне міжнародну відповідальність.

- Українська практика: громадяни, права яких порушені поліцією, можуть звернутися до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, до суду та міжнародних інстанцій.

Таким чином, **джерела прав людини формують правову основу для діяльності правоохоронців і гарантують громадянам захист їхніх свобод та прав.** Знання і застосування цих джерел дозволяє правоохоронним органам діяти у межах

закону, забезпечувати пропорційність та етичність своїх дій, а громадянам – розуміти свої права та механізми їх захисту. У демократичній державі джерела прав людини служать мостом між владою та громадянами, забезпечуючи баланс між безпекою суспільства та свободами індивіда.

4. Роль правоохоронних органів у забезпеченні та реалізації прав людини

Правоохоронна функція напряму пов'язана із захистом прав людини, адже саме органи поліції, прокуратури та слідства несуть відповідальність за дотримання закону та забезпечення безпеки громадян. Роль правоохоронців полягає у:

- Забезпеченні публічного порядку, не порушуючи права людини;
- Здійсненні затримань, обшуків, оглядів лише у межах закону;
- Реагуванні на скарги громадян про порушення прав;
- Взаємодії з іншими державними органами та громадськістю, забезпеченні прозорості і підзвітності;
- Впровадженні превентивних та контролюючих механізмів для запобігання порушенням.

Ключовим є баланс між забезпеченням правопорядку і повагою до прав людини. Правоохоронці повинні дотримуватися законності, пропорційності та етичних стандартів, щоб уникнути перевищення повноважень і свавілля.

Приклади:

- У справі *Assenov v. Bulgaria (1998)* ЄСПЛ засудив незаконні дії поліції під час затримання особи;
- В Україні внутрішні наглядові органи поліції та омбудсмен контролюють дотримання прав громадян під час службових дій.

Правоохоронці повинні мати високу правосвідомість, морально-етичні стандарти, знання міжнародних норм, адже багато дій здійснюються на межі між безпекою та свободами громадян.

Ще одним важливим елементом реалізації прав людини є профілактична функція правоохоронних органів. Це означає не лише реагування на порушення, а й створення умов, за яких ці порушення стають малоймовірними. Сюди належить навчання персоналу стандартам прав людини, проведення тренінгів з деескалації конфліктів, співпраця з громадськими організаціями та оцифровування процесів для підвищення прозорості діяльності. Такий підхід дозволяє мінімізувати ризики застосування непропорційних заходів і сприяє запобіганню конфліктів до моменту їхнього ескалації.

Не менш важливою є комунікація між правоохоронцями та суспільством. Справжня довіра громадян до правоохоронної системи формується тоді, коли люди бачать, що їхні скарги не залишаються без уваги, що правоохоронці відкриті до діалогу, пояснюють свої дії і готові не лише контролювати, але й слухати. Це зміцнює легітимність правоохоронних органів та сприяє активній співпраці суспільства з державою.

Крім того, важливо, щоб кожна дія правоохоронця була належно документована та перевірена незалежними механізмами контролю. Протоколи затримань, обшуків, вилучень або застосування сили мають містити обґрунтування, мотиви та фактологічні дані. Така документація дозволяє контролюючим органам, судам та захисникам ефективно оцінювати правомірність дій і, в разі необхідності, вживати заходів для відновлення прав людини.

Таким чином, **правоохоронні органи** - це не просто виконавці закону, а **стратегічні гаранти прав людини у повсякденній практиці**. Їхнє завдання полягає не лише в тому, щоб забезпечувати порядок, а й у тому, щоб робити це у спосіб, який поважає гідність, свободу та основні права кожної особи. Висока правосвідомість, професійність, етичність та здатність балансувати між безпекою і свободою - це саме ті якості, які визначають легітимність і ефективність правоохоронної системи в демократичній правовій державі.

5. Практичні механізми забезпечення прав людини, контроль та нагляд

Практичні механізми у сфері захсту прав людини дозволяють поєднати ефективність правоохоронної діяльності і дотримання прав людини:

- *Законність дій*: оформлення постанов, протоколів, повідомлення адвоката та родичів при затриманні;

- *Пропорційне застосування фізичної сили і спеціальних засобів*: лише мінімально необхідне втручання для досягнення законної мети;

- *Контроль і нагляд*: внутрішні підрозділи поліції, Державне бюро розслідувань, скарги до омбудсмена;

- *Превентивні заходи*: навчальні програми для правоохоронців, розробка внутрішніх процедур, використання сучасних технологій для контролю дій;

- *Міжнародний контроль*: можливість звернення до ЄСПЛ або Комітету ООН проти катувань.

Приклади:

- У 2021 році в Україні слідчі Нацполіції були притягнуті до дисциплінарної відповідальності за порушення процедур затримання (офіційні дані МВС).

- ЄСПЛ у справі *Kudla v. Poland (2000)* наголосив, що навіть утримання під вартою повинно здійснюватися із суворим дотриманням процедур і контролю, інакше держава несе відповідальність.

Ці механізми забезпечують захист прав людини та верховенство права, а також сприяють формуванню демократичної правової держави, де реалізація прав і свобод є реальною і контрольованою.

Загалом **практичні механізми забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності** - це не абстрактні декларації, а сукупність конкретних процедур, стандартів поведінки, інструментів контролю та юридичних гарантій, які дозволяють перетворити права людини з «написаних у законі» на реально діючі. У правоохоронній

сфері це питання має особливе значення, оскільки саме тут держава найчастіше застосовує примус, а отже - створює найбільший ризик порушення прав. Саме тому **механізми забезпечення прав людини в роботі правоохоронців повинні будуватися за логікою:**

- попередження порушень → правильна процедура → документування → контроль → відповідальність → відновлення порушених прав.

Насамперед, до ключових практичних механізмів належать **процедурні гарантії**, які забезпечують законність втручання у права особи. Це означає, що кожне втручання (затримання, обшук, огляд, застосування сили) має відповідати трьом базовим критеріям: законність, необхідність, пропорційність. Правоохоронець має діяти не «тому що може», а тому що є правова підстава, є легітимна мета (наприклад, припинення правопорушення), і немає м'якшого способу досягти результату. У цьому контексті практичним механізмом виступає чітке дотримання норм національного права (зокрема КПК України) та міжнародних стандартів, оскільки саме вони визначають, коли і як можна обмежити права людини.

Другий надзвичайно важливий механізм - **обов'язкове документування дій правоохоронця**. Документування - це не «бюрократія», а гарантія того, що держава може довести правомірність втручання, а особа - отримати захист у разі порушення. Протоколи затримання, обшуку, вилучення, застосування сили, рапорти, записи бодікамер, журнали доставлення, фіксація часу, підстав, роз'яснення прав - це ключові елементи запобігання зловживанням. У практиці ЄСПЛ саме відсутність належної фіксації дуже часто грає проти держави, бо створює ситуацію «непрозорого втручання», де права особи не можуть бути ефективно захищені. Тому сучасний підхід до забезпечення прав людини в поліції передбачає максимальну прозорість:

- «дія → запис → перевірка».

Третій блок механізмів - **професійні стандарти та алгоритми застосування примусу**, зокрема фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї. Тут правозахисна логіка проста: застосування сили може бути правомірним, але лише як крайній захід, за умов

мінімізації шкоди та з урахуванням безпеки людини. Практичними механізмами є: тренінги з деескалації, обов'язок попередження, поетапність застосування сили, контроль командиром/старшим групи, надання медичної допомоги після застосування сили, негайне повідомлення керівництва та обов'язкове службове розслідування у випадках тілесних ушкоджень.

Важливо підкреслити: у демократичній державі сила - це не демонстрація влади, а інструмент захисту, і будь-яке відхилення від цієї логіки трансформується в ризик порушення прав людини.

Четвертий практичний механізм - внутрішній контроль і дисциплінарні процедури. Ефективна система прав людини у правоохоронній сфері неможлива без внутрішнього професійного контролю: керівник підрозділу, інспекції, службові перевірки, аналіз скарг, перевірка правомірності затримань, контроль дотримання строків доставлення, утримання осіб, забезпечення доступу до адвоката, недопущення прихованих затримань. Внутрішній контроль має працювати не формально, а як реальний запобіжник: він повинен бути швидким, неупередженим і здатним реально впливати на поведінку працівників. У цьому контексті важливим практичним елементом є принцип «невідворотності реакції» - якщо порушення зафіксовано, воно не може бути «зам'яте», інакше система сама створює умови для повторення порушень.

П'ятий механізм - зовнішній контроль і нагляд, який забезпечує баланс між «корпоративною замкнутістю» системи та суспільним інтересом. До нього належать: прокурорський нагляд у межах процесуальних повноважень, судовий контроль (особливо в питаннях обмеження прав і свобод), парламентський контроль через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, громадський контроль (правозахисні організації, медіа, громадські ради), а також міжнародні механізми. Саме зовнішній контроль забезпечує, щоб держава не була «суддею сама собі». Показово, що в багатьох країнах найбільш ефективними вважаються моделі, де існують незалежні інституції розгляду скарг на поліцію, оскільки довіра суспільства напряму залежить від незалежності перевірки.

Шостий практичний механізм - національні та міжнародні процедури захисту прав людини. У межах України це звернення до суду, подання скарг на дії правоохоронців, звернення до омбудсмена, використання механізмів кримінального переслідування у випадках перевищення влади чи службових повноважень. На міжнародному рівні ключовим механізмом є звернення до Європейського суду з прав людини, але важливо, що ЄСПЛ - це не «четверта інстанція», а суд, який оцінює, чи держава дотрималась стандартів Конвенції, включно з ефективністю розслідування. Саме тому практичний сенс міжнародного механізму для правоохоронців полягає в тому, що рішення ЄСПЛ формують стандарти, які потім стають «правилом гри» і для національних органів.

У цьому контексті показовими є підходи ЄСПЛ щодо ефективного розслідування скарг на жорстоке поводження або незаконне застосування сили. Суд неодноразово наголошував, що держава порушує права людини не лише тоді, коли мала місце жорстокість, а й тоді, коли не забезпечила належної перевірки скарг. Наприклад, у справі *Bouyid v. Belgium* (2015) Суд підкреслив, що навіть одиничний удар з боку поліції може становити порушення, якщо він не був необхідним, а держава має обов'язок забезпечити реальну відповідальність. Це демонструє, що сучасний стандарт прав людини в правоохоронній сфері - це не лише «не бити», а й створити систему, де кожне можливе порушення розглядається ефективно і прозоро.

Таким чином, **практичні механізми забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності** включають: законні процедури втручання, обов'язкове документування, стандарти застосування примусу, внутрішній і зовнішній контроль, ефективні національні та міжнародні механізми захисту, а також реальну відповідальність. У підсумку саме ці механізми формують головний критерій демократичної правоохоронної системи: безпека громадян досягається не ціною прав людини, а через їх гарантування.

ТЕМА 2

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ У НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО

Мета: сформуванати розуміння основних міжнародних стандартів прав людини, механізмів їх імплементації у національне законодавство та практичного застосування у діяльності правоохоронних органів.

План

1. Основні міжнародні стандарти прав людини та їх класифікація.
2. Механізми забезпечення та контролю виконання міжнародних зобов'язань.
3. Порядок імплементації міжнародних стандартів у національне право.
4. Роль правоохоронних органів у дотриманні міжнародних стандартів у практичній діяльності.
5. Превентивні та контролюючі механізми запобігання порушенням прав людини.

1. Основні міжнародні стандарти прав людини та їх класифікація

Міжнародні стандарти прав людини - це спеціально встановлені правила та орієнтири, які визначають мінімальні вимоги до гарантії прав і свобод людини, формують основу цивілізованого суспільства і є керівними принципами для національних правових систем. Поняття «стандарт» у тлумачних словниках означає певний зразок, норму або критерій, з яким порівнюють фактичні явища для оцінки їх відповідності. У контексті прав людини стандарт - це взірцеве правило поведінки держави, орієнтир, від якого не можна відступати, оскільки воно враховує багатий історичний та культурний досвід різних народів і націй, випробуваний часом і сформований як найкраща практика захисту фундаментальних цінностей: життя, свободи, гідності, рівності.

Для правоохоронців особливо важливо усвідомлювати, що **міжнародний стандарт прав людини** - це не абстрактне поняття, а конкретна юридично зафіксована норма, яка регламентує обов'язки держави і межі дій її представників. Стандарти визначають, як саме правоохоронці мають здійснювати затримання, проводити обшуки, застосовувати силу, реагувати на порушення, щоб забезпечити дотримання прав людини.

Міжнародні стандарти прав людини формуються на основі універсальних цінностей, принципів гуманізму та соціальної справедливості, і вони мають **два основні джерела**:

1. *Внутрішньонаціональні стандарти*, закріплені у національному законодавстві, які відповідають міжнародним зобов'язанням та відображають цивілізаційний досвід інших держав;
2. *Міжнародні стандарти*, зафіксовані у міжнародних договорах, конвенціях, пактах та регіональних документах.

Особливою увагою користується так званий «**міжнародний білль прав людини**», який становить ядро системи міжнародного захисту прав людини. До нього належать:

- Загальна декларація прав людини 1948 року, яка заклала фундамент універсальних прав і свобод, орієнтири для всіх держав;
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року та два факультативні протоколи до нього;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року та один факультативний протокол до нього.

Ці документи охоплюють основні фундаментальні права, необхідні для нормального функціонування особи в суспільстві, і визначають механізми їх захисту. Крім них існує велика низка спеціальних конвенцій під егідою ООН (наприклад, Конвенція проти катувань 1984 року, Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року, Конвенція про права дитини 1989 року), а також регіональні документи, такі як Європейська конвенція з прав людини 1950 року, що конкретизують і доповнюють загальносвітові стандарти.

Міжнародні стандарти можна класифікувати:

- За категоріями прав: громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні, колективні;

- За юридичною силою та обов'язковістю: обов'язкові, які вже імplementовані у національне законодавство, та рекомендаційні (наприклад, резолюції ООН або комітетів), які служать орієнтиром для розвитку національних стандартів;

- За охопленням: універсальні (всі держави-члени ООН), регіональні (Європейська, Африканська конвенції).

Для правоохоронної діяльності ці стандарти мають критичне значення. Вони визначають:

- межі застосування фізичної сили та спеціальних засобів;
- права затриманих і підозрюваних на справедливий суд і правову допомогу;
- обов'язок забезпечення недискримінаційного та гуманного поводження;
- механізми відновлення порушених прав на національному та міжнародному рівнях.

Приклади застосування стандартів у правоохоронній практиці:

- справа *McCann v. United Kingdom* (1995) у ЄСПЛ - оцінка пропорційності застосування сили під час антитерористичної операції;

- справа *Khan v. United Kingdom* (2000) - оцінка законності втручання у приватне життя підозрюваного;

- практика національних судів України, де застосовуються норми Конституції та міжнародних договорів для захисту осіб від порушень правоохоронними органами.

Таким чином, **міжнародні стандарти прав людини** є не лише нормативною базою, а й конкретним орієнтиром для діяльності правоохоронців: вони визначають, що саме держава і її представники можуть і повинні робити, а що є забороненим, забезпечуючи баланс між ефективністю правоохоронної діяльності та дотриманням фундаментальних прав і свобод людини.

2. Механізми забезпечення та контролю

виконання міжнародних зобов'язань

Міжнародні зобов'язання держав у сфері прав людини не є декларативними - їх виконання має контролюватися і забезпечуватися конкретними механізмами. Під **механізмами виконання та контролю** розуміють інструменти, процедури та органи, які забезпечують дотримання державами норм міжнародного права, а також захист і відновлення прав осіб, якщо вони були порушені.

Система контролю за виконанням міжнародних стандартів прав людини багаторівнева:

1. Національний рівень

- Основним механізмом є імплементація міжнародних стандартів у національне законодавство: закони, кодекси, підзаконні акти.

- Державні органи, включно з правоохоронними, повинні дотримуватися цих норм у повсякденній практиці.

- Приклади в Україні: Конституція України, Закон України «Про Національну поліцію», Кримінальний процесуальний кодекс - усі ці акти враховують положення міжнародних договорів, наприклад, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року.

2. Міжнародний рівень

- Держави підзвітні перед міжнародними органами та комітетами, які слідкують за виконанням договорів:

- Комітет з прав людини ООН - контролює виконання Міжнародного пакту про громадянські та політичні права;

- Комітет з економічних, соціальних та культурних прав - забезпечує контроль за виконанням відповідного пакту;

- Комітети спеціальних конвенцій, наприклад, Комітет проти катувань ООН (CAT) або Комітет з ліквідації расової дискримінації (CERD).

- Ці органи розглядають періодичні звіти держав, приймають рекомендації, висновки і можуть реагувати на індивідуальні скарги громадян.

3. Регуляторно-контрольні органи на регіональному рівні

- Приклад: Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), який розглядає скарги громадян держав-учасниць Європейської конвенції з прав людини 1950 року.

- Суд оцінює, чи були порушені права особи, встановлює відповідальність держави та зобов'язує вживати заходів для відновлення прав.

- Для правоохоронців це означає, що їх дії під час затримань, обшуків, застосування сили або забезпечення громадського порядку можуть підлягати міжнародній оцінці та мати юридичні наслідки.

4. Превентивні та інспекційні механізми

- Системи моніторингу, включно з незалежними омбудсменами та національними превентивними механізмами (НПМ), що створені відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань 2002 року.

- Вони здійснюють регулярні перевірки місць несвободи, наприклад, слідчих ізоляторів та політичних установ, виявляють ризики порушення прав людини та рекомендують зміни у діяльності правоохоронних органів.

Практичні приклади:

- Рішення ЄСПЛ у справі *A v. United Kingdom* (1998) - оцінка ефективності контролю за діями поліції під час тримання під вартою осіб;

- Комітет ООН проти катувань, справа «*X v. Україна*» - рекомендації щодо дотримання прав затриманих під час слідчих дій;

- Національні кейси України: висновки омбудсмена щодо дотримання прав затриманих у слідчих ізоляторах, рекомендації щодо покращення процедур застосування фізичної сили.

Таким чином, **механізми контролю виконання міжнародних стандартів** - це не лише бюрократична формальність. Вони формують конкретні рамки, у межах яких повинні діяти правоохоронці, забезпечують підзвітність і дозволяють оцінити, наскільки дії правоохоронців відповідають вимогам міжнародного права. Розуміння цих механізмів та дотримання стандартів допомагає запобігати порушенням, знижує ризик юридичної відповідальності та підвищує довіру громадян до правоохоронних органів.

3. Порядок імплементації міжнародних стандартів у національне право

Імплементація міжнародних стандартів прав людини у національне законодавство - це процес перетворення міжнародно-правових норм у конкретні правові акти та процедури, які застосовуються на території держави. Для правоохоронної діяльності це критично важливо, оскільки дії поліцейських, слідчих, прокурорів і суддів мають відповідати як національному, так і міжнародному праву.

Основні принципи імплементації

•*Пріоритет міжнародного права*: Конституція України визначає, що міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, є частиною національного законодавства та мають пріоритет над внутрішніми законами у випадку суперечності (ст. 9 Конституції України).

•*Гармонізація норм*: Законодавство повинно відповідати міжнародним стандартам, щоб права людини були забезпечені на практиці, а механізми захисту - ефективними.

•*Обов'язковість для всіх органів*: Імplementовані стандарти є обов'язковими для державних органів, включно з правоохоронними, судовими та органами контролю.

Етапи імплементації

•*Ратифікація міжнародного договору*: Україна підписує і ратифікує угоди, такі як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Конвенція проти катувань та іншого нелюдського чи принижуючого гідність поводження або покарання 1984 року, Європейська конвенція з прав людини 1950 року.

•*Трансформація норм у національні акти*: Наприклад, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод відображаються у Кримінальному процесуальному кодексі (про порядок затримання, обшук, право на адвоката), у законі «Про Національну поліцію» (про застосування фізичної сили та спецзасобів).

- Адаптація процедур правоохоронних органів: Внутрішні регламенти поліції, інструкції слідчих і прокурорів оновлюються відповідно до міжнародних стандартів, щоб уникнути порушень прав людини.

Практичні приклади імплементації

- Впровадження стандартів поводження із затриманими відповідно до Конвенції проти катувань та Європейської конвенції з прав людини (наприклад, чіткий порядок документування застосування сили, забезпечення прав на захист).

- Навчання правоохоронців: курси з прав людини, тренінги щодо застосування законних методів втручання, попередження перевищення повноважень.

- Судова практика: рішення національних судів, які враховують міжнародні стандарти (наприклад, практика Верховного Суду щодо забезпечення права на захист під час слідчих дій).

Значення для правоохоронної діяльності

- Правоохоронці отримують чіткі орієнтири, що дозволяє їм діяти у межах закону і міжнародних стандартів.

- Імплементація зменшує ризик порушень і підвищує довіру громадян до органів правопорядку.

- Забезпечує підзвітність держави на національному та міжнародному рівні, зокрема у разі звернень до Європейського суду з прав людини.

Таким чином, **імплементація міжнародних стандартів прав людини** - це не лише формальне перенесення норм у національне законодавство. Це практичний механізм, який забезпечує дотримання прав людини у щоденній діяльності правоохоронців, створює рамки для їх роботи, формує культуру поваги до прав та встановлює систему контролю за їх дотриманням.

4. Роль правоохоронних органів у дотриманні міжнародних стандартів у практичній діяльності

Правоохоронні органи виконують ключову функцію в системі забезпечення прав людини, оскільки саме вони першими

контактують із громадянами та фактично *реалізують встановлені стандарти*. З цієї причини важливо розуміти, яку роль вони відіграють у впровадженні міжнародних стандартів на практиці.

Правоохоронці повинні *діяти в межах закону та міжнародних зобов'язань, що стосуються прав людини*. Це означає, що будь-які оперативні чи слідчі дії, затримання, обшуки, застосування фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї мають проводитися з урахуванням принципів пропорційності, необхідності та законності. Дотримання цих принципів дозволяє забезпечити баланс між потребою захисту публічного порядку і правами та свободами громадян.

Важливою складовою є *підготовка та навчання правоохоронців*. Працівники поліції та інших органів повинні бути ознайомлені з міжнародними стандартами, зокрема з положеннями Європейської конвенції з прав людини 1950 року, Конвенції проти катувань та іншого нелюдського або принижуючого гідність поводження 1984 року, а також спеціальних конвенцій ООН. Регулярні тренінги з прав людини, симуляційні заняття щодо правильного поводження із затриманими, практичне моделювання ризикових ситуацій допомагають формувати професійну культуру, яка відповідає міжнародним нормам.

Правоохоронні органи також відповідають за *впровадження превентивних і контролюючих механізмів*. Це включає внутрішній контроль за дотриманням стандартів, наявність незалежних підрозділів з розслідування скарг на порушення прав людини, а також систематичний моніторинг дій працівників у полі. На національному рівні це може бути Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, внутрішні інспекції поліції та прокурорський нагляд.

У практичній діяльності значення міжнародних стандартів проявляється також через реальні кейси, коли порушення прав громадян призводять до судових рішень. Наприклад, у рішеннях Європейського суду з прав людини у справах проти України щодо неналежного поводження із затриманими або незаконного обшуку

прямо вказується на обов'язок правоохоронних органів дотримуватися міжнародних стандартів і гарантувати права особи. Це стимулює вдосконалення процедур, підвищує професійну відповідальність та формує культуру правового дотримання.

Значення для правоохоронної діяльності:

Правоохоронці отримують чіткі орієнтири для щоденної роботи, що дозволяє діяти у межах закону та міжнародних стандартів

Забезпечується ефективний захист прав людини, зменшується ризик порушень

Формується довіра громадян до правоохоронної системи

Сприяє підзвітності держави на національному та міжнародному рівні

Таким чином, **роль правоохоронних органів у дотриманні міжнародних стандартів** є центральною для забезпечення реального захисту прав людини, формування правової культури та побудови демократичної держави.

5. Превентивні та контролюючі механізми запобігання порушенням прав людини

Превентивні та контролюючі механізми у правоохоронній діяльності покликані запобігати порушенням прав людини та забезпечувати відповідальність у випадку їх порушення. Вони ґрунтуються на принципі попередження, а не лише на реагуванні після виникнення порушень, що є критично важливим для підтримки законності та довіри громадян до правоохоронної системи.

Превентивні механізми включають підготовку та навчання працівників правоохоронних органів, інструктажі щодо дотримання міжнародних стандартів прав людини, ознайомлення з практикою Європейського суду з прав людини та національних судів. Це також включає розробку стандартних операційних процедур, кодексів поведінки та етичних норм, які регламентують дії правоохоронців у ситуаціях, де може виникнути ризик порушення прав людини.

Контролюючі механізми передбачають наявність системи внутрішнього та зовнішнього контролю за дотриманням прав людини. Серед них – внутрішні інспекції, підрозділи з розслідування скарг на порушення, регулярний моніторинг діяльності, аудити процедур та заходів, а також незалежні наглядові органи, такі як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. На міжнародному рівні це може включати звернення до комітетів ООН або до ЄСПЛ, що стимулює вдосконалення процедур та запровадження стандартів найкращої практики.

Значення для правоохоронної діяльності:

- забезпечує дотримання міжнародних і національних стандартів прав людини у щоденній роботі;
- зменшує ймовірність порушень прав громадян;
- формує культуру правосвідомої поведінки серед працівників;
- підвищує довіру суспільства до правоохоронних органів та їх підзвітність;
- створює механізми своєчасного реагування на потенційні або фактичні порушення прав людини.

Таким чином, **превентивні та контролюючі механізми** є фундаментальними інструментами забезпечення законності, ефективності та гуманності в діяльності правоохоронних органів, і вони формують основу для побудови демократичної правової держави.

ТЕМА 3

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Мета: сформувати розуміння ключових положень Європейської конвенції з прав людини, принципів застосування її норм у діяльності правоохоронних органів та практики Європейського суду з прав людини щодо захисту прав і свобод громадян.

План

1. Основні положення Європейської конвенції з прав людини та структура прав і свобод.
2. Принципи застосування конвенції у діяльності правоохоронних органів.
3. Практика Європейського суду з прав людини щодо порушень прав людини у правоохоронній сфері.
4. Впровадження прецедентів ЄСПЛ у національну правозастосовну практику.
5. Способи попередження порушень прав людини та забезпечення дотримання стандартів ЄСПЛ у діяльності правоохоронців.

1. Основні положення Європейської конвенції з прав людини та структура прав і свобод

Перед тим як розпочати безпосередньо з аналізу Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), важливо зрозуміти її значення в системі захисту прав людини. **Міжнародні стандарти прав людини** можна розділити на дві категорії: *універсальні* та *регіональні*.

Універсальні стандарти застосовуються у всіх державах і відображають фундаментальні права людини, а регіональні стандарти, такі як ЄКПЛ, враховують специфіку конкретного регіону, культурні традиції, історичний розвиток і політичні особливості.

Регіональні стандарти відіграють превентивну роль: держава, яка усвідомлює відповідальність за дотримання стандартів, здійснює внутрішні реформи, щоб уникнути судових скарг на міжнародному рівні. Це також стимулює підвищення ефективності правоохоронної діяльності, дисципліну в роботі поліцейських і взаємодію державних органів із суспільством. Для правоохоронців знання ЄКПЛ є обов'язковим, оскільки вона встановлює нормативні рамки застосування державного примусу, захисту особи та забезпечення прав громадян у щоденній практичній діяльності.

Європейська конвенція з прав людини, ухвалена у 1950 році під егідою Ради Європи, є ключовим регіональним стандартом прав

людини. Вона дозволяє громадянам скаржитися на порушення прав їхніх державами та змушує державу виконувати свої зобов'язання щодо захисту прав людини. Конвенція слугує не лише юридичним, а й морально-політичним орієнтиром для всіх держав-членів Ради Європи.

Структура ЄКПЛ включає (59 статей):

- *Преамбулу*, яка окреслює загальні принципи і цілі конвенції: повагу до людської гідності, захист прав людини як фундаментальної цінності та зобов'язання держав гарантувати їх дотримання.

- *Перша частина* – “*Права і свободи*”, що містить перелік прав і свобод, охоплюючи цивільні та політичні права: право на життя (стаття 2), заборона катувань і нелюдського поводження (стаття 3), свобода та особиста недоторканність (стаття 5), право на справедливий суд (стаття 6), право на повагу до приватного та сімейного життя (стаття 8), свобода думки, совісті та релігії (стаття 9), свобода вираження поглядів (стаття 10), свобода зібрань і асоціацій (стаття 11).

- *Друга частина* – “*Європейський суд з прав людини*”, що визначає створення та компетенцію Європейського суду з прав людини, процедури розгляду скарг, права та обов'язки сторін, принципи забезпечення виконання рішень Суду.

- *Третя частина* – “*Інші положення*”, яка регламентує інші питання: механізми внесення змін до конвенції, прийняття додаткових протоколів, співпрацю між державами та органами Ради Європи, адміністративні положення щодо дотримання стандартів.

Для правоохоронної діяльності ключове значення має розуміння того, що ЄКПЛ встановлює чіткі обов'язки щодо захисту громадянських прав під час виконання державної функції. Правоохоронці повинні знати, що будь-які дії, пов'язані із затриманням, обшуком, застосуванням сили чи спеціальних засобів, повинні відповідати принципам пропорційності, законності та необхідності. Порушення цих норм може призвести до притягнення держави до відповідальності через ЄСПЛ.

Таким чином, можна дійти висновку, що **Європейська конвенція з прав людини** є не лише регулятивним документом, а й важливим орієнтиром для побудови правосвідомої практики правоохоронних органів, формування культури поваги до прав людини, організації ефективного превентивного та контрольного механізму захисту громадян, а також інструментом вдосконалення національної правозастосовної системи.

2. Принципи застосування Європейської конвенції з прав людини у діяльності правоохоронних органів

Застосування Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) у діяльності правоохоронних органів є ключовим аспектом дотримання прав і свобод громадян на національному рівні. Принципи застосування Конвенції відображають фундаментальні орієнтири, яких повинні дотримуватися правоохоронці у повсякденній практиці, забезпечуючи баланс між правами людини та виконанням службових обов'язків.

Передусім слід розуміти, що Конвенція є регламентуючим міжнародним документом регіонального рівня, який встановлює юридично обов'язкові норми для держав-учасниць Ради Європи, серед яких і Україна. Практичне значення цих норм полягає в тому, що вони формують єдиний стандарт захисту прав людини в Європі, а порушення цих стандартів може бути предметом розгляду у ЄСПЛ. Для правоохоронних органів це означає, що кожна дія - від затримання до проведення слідчих заходів - має відповідати Конвенції та не порушувати права і свободи осіб.

Основні принципи застосування ЄКПЛ у правоохоронній діяльності включають:

• *Принцип верховенства прав людини:* усі дії правоохоронців мають підкорятися гарантуванню прав і свобод, визначених Конвенцією, навіть якщо внутрішнє законодавство містить більш жорсткі або розширені заходи.

• *Принцип законності:* правоохоронні заходи можуть застосовуватися лише на підставі закону та відповідно до

встановленого порядку, що дозволяє уникнути свавілля та забезпечує правову передбачуваність.

•*Принцип пропорційності*: будь-яке втручання у права людини має бути виправданим, необхідним і не перевищувати необхідний рівень для досягнення законної мети (наприклад, застосування сили під час затримання має відповідати реальній загрозі).

•*Принцип недискримінації*: дії правоохоронців не можуть обмежувати права чи свободи осіб на підставі раси, статі, релігії, національності, соціального походження або інших ознак.

•*Принцип поваги до гідності особи*: кожен громадянин, з яким взаємодіють правоохоронці, має право на повагу до своєї гідності, навіть якщо він підозрюваний у правопорушенні, що включає заборону катувань та нелюдського поводження.

Застосування цих принципів у практиці передбачає систематичну підготовку правоохоронців, включно з навчанням у сфері прав людини, практичними кейсами та аналізом рішень ЄСПЛ. Наприклад, у справі “Салман проти Туреччини” (Salman v. Turkey, 2000) ЄСПЛ підкреслив, що незаконне затримання та тортури порушують статті 3 та 5 Конвенції, встановлюючи обов’язок держави забезпечити навчання і контроль за діями правоохоронців, щоб уникнути подібних порушень.

Також важливо зазначити, що **принципи застосування Конвенції** не обмежуються реакцією на порушення, а мають *превентивний характер*. Держава повинна організовувати контроль за діяльністю правоохоронців, запроваджувати внутрішні інструкції та процедури, що враховують стандарти ЄКПЛ, і впроваджувати національні механізми, які забезпечують дотримання прав людини у щоденній діяльності.

Таким чином, з огляду на все вище, можна дійти висновку, що **принципи застосування ЄКПЛ у діяльності правоохоронних органів** формують юридичну та морально-етичну базу для кожного поліцейського та слідчого, забезпечують уніфікований підхід до захисту прав людини, підвищують ефективність правозастосовної практики та мінімізують ризики порушень на національному рівні.

3. Практика Європейського суду з прав людини щодо порушень прав людини у правоохоронній сфері

Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) є важливим інструментом захисту прав і свобод громадян на міжнародному рівні та слугує орієнтиром для формування національної правоохоронної практики. Для правоохоронців це означає, що кожна їхня дія оцінюється не тільки через призму національного законодавства, а й відповідно до стандартів, закріплених у ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ.

ЄСПЛ розглядає скарги громадян, які стверджують про порушення Конвенції, у тому числі у сфері правоохоронної діяльності: затримання, арешти, обшуки, застосування сили, катування або нелюдське поводження, порушення права на справедливий судовий розгляд тощо. Суд встановлює, чи були дії держави пропорційними, законними та обґрунтованими.

Практика ЄСПЛ демонструє, що правоохоронні органи повинні суворо дотримуватися **стандартів**:

- Стаття 3 ЄКПЛ* (заборона катувань і нелюдського поводження) – ЄСПЛ не допускає жодних відхилень від цього принципу. Наприклад, у справі “Іванов проти України” (2004) Суд визнав незаконне поводження з особою під час затримання, що стало підставою для національних органів покращити внутрішні процедури.

- Стаття 5 ЄКПЛ* (право на свободу та особисту недоторканність) – ЄСПЛ контролює законність затримань, обов’язок надання мотивованого рішення суду та можливості захисту підозрюваного. У справі “Нельсон проти Франції” (2008) Суд підкреслив, що тривалі незаконні затримання без належного судового нагляду порушують Конвенцію.

- Стаття 8 ЄКПЛ* (право на повагу до приватного та сімейного життя) – випадки незаконних обшуків та втручання у приватність оцінюються за принципом пропорційності та необхідності. Наприклад, у справі “Мікулінський проти Польщі” (2011) Суд визнав порушення через відсутність чітких процедур проведення обшуків.

ЄСПЛ формує прецеденти, які використовуються як орієнтири для правоохоронних органів у національній практиці. Використання цих прецедентів дозволяє:

- запроваджувати більш точні внутрішні процедури, які відповідають міжнародним стандартам;
- підвищувати професійну підготовку правоохоронців у сфері прав людини;
- мінімізувати ризики порушень, які можуть призвести до міжнародної відповідальності держави;
- забезпечувати превентивний ефект, бо знання практики ЄСПЛ змушує державу й органи влади діяти у межах законності та поваги до гідності особи.

Практика ЄСПЛ також демонструє важливість належного документування та фіксації дій правоохоронців. У справі Kudła v. Poland (2000) Суд підкреслив, що неналежні умови тримання під вартою та відсутність ефективного контролю можуть становити порушення статті 3 та статті 5 ЄКПЛ. Це створює обов'язок для держави забезпечити не лише законні підстави для обмеження свободи, а й контроль за фактичним виконанням рішень та умов тримання затриманих.

Окрему увагу ЄСПЛ приділяє застосуванню сили правоохоронцями. У справі McCann v. United Kingdom (1995) Суд розглядав використання смертоносної сили поліцією під час боротьби з тероризмом. Висновок ЄСПЛ полягав у тому, що навіть у критичних і загрозливих ситуаціях застосування сили має відповідати принципу пропорційності та бути обґрунтованим реальною загрозою, а не лише припущенням або внутрішньою оцінкою правоохоронця.

ЄСПЛ також формує стандарти щодо захисту уразливих категорій осіб. Наприклад, у справі A. і інші v. United Kingdom (2002) Суд визнав порушення через неналежне поводження з неповнолітніми затриманими та відсутність спеціалізованих процедур. Це підкреслює обов'язок держави адаптувати правоохоронні практики до потреб конкретних груп, включно з

дітьми, особами з інвалідністю, літніми та психічно вразливими громадянами.

Особливе значення має ефективне розслідування скарг на порушення прав людини. У справі Šečić v. Croatia (2007) Суд констатував, що неналежне або формальне розслідування випадків дискримінації чи насильства підриває саму концепцію правосуддя і порушує обов'язок держави забезпечити захист прав людини. Для національних правоохоронних органів це означає, що реагування на скарги має бути оперативним, об'єктивним та прозорим, а дисциплінарна відповідальність – невідворотною.

Таким чином, на основі практики ЄСПЛ можна стверджувати, що **дотримання міжнародних стандартів у правоохоронній діяльності** є не декларативним, а практичним обов'язком держави. Впровадження цих стандартів забезпечує законність, пропорційність і гуманність дій правоохоронців, гарантує захист уразливих категорій, створює превентивний ефект та формує культуру відповідальності. У результаті підвищується легітимність правоохоронної системи, зміцнюється довіра суспільства до органів влади та зменшується ризик повторних порушень.

4. Впровадження прецедентів ЄСПЛ у національну правозастосовну практику

Прецеденти Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) відіграють ключову роль у формуванні національної правозастосовної практики, оскільки вони демонструють як конкретні положення Європейської конвенції з прав людини застосовуються на практиці і яким чином держава має забезпечувати дотримання прав та свобод громадян.

Для України, як члена Ради Європи та держави, яка ратифікувала ЄКПЛ, рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання. Це означає, що національні органи влади, у тому числі правоохоронні, повинні враховувати їх при розробці нормативних актів, внутрішніх процедур та у повсякденній діяльності.

Основні аспекти впровадження прецедентів ЄСПЛ:

•Інкорпорація принципів у національне законодавство – практика ЄСПЛ використовується для вдосконалення законів, постанов та наказів, що регламентують діяльність правоохоронних органів. Наприклад, рекомендації Суду щодо недопущення надмірного застосування сили стали основою для внесення змін до Наказів МВС України про затримання та застосування спецзасобів.

•Судова практика на національному рівні – рішення ЄСПЛ часто слугують орієнтиром для українських судів при розгляді справ про порушення прав людини у правоохоронній сфері. Це допомагає формувати єдину правову позицію та стандарти правозастосування.

•Профілактичні заходи для правоохоронців – знання практики ЄСПЛ дозволяє органам влади запроваджувати внутрішні механізми контролю і навчання співробітників, щоб уникнути порушень прав людини та відповідальності держави на міжнародному рівні.

•Оцінка та моніторинг діяльності правоохоронних органів – державні органи використовують прецеденти ЄСПЛ для аналізу ефективності процедур, дотримання законності та пропорційності у діяльності поліції, слідчих та інших служб.

Наприклад, у справі “Сахаєв проти України” (2010) ЄСПЛ встановив порушення статті 5 ЄКПЛ через незаконне тривале утримання особи під вартою без належного судового нагляду. Це рішення вплинуло на зміни у внутрішньому кримінальному та процесуальному законодавстві України, зокрема на порядок затримання та тримання підозрюваних.

Впровадження прецедентів ЄСПЛ у національну практику дозволяє правоохоронним органам:

- забезпечувати систематичне дотримання міжнародних стандартів прав людини,
- підвищувати ефективність та легітимність своєї діяльності,
- запобігати повторним порушенням прав і свобод громадян,
- формувати культуру правосвідомої поведінки серед правоохоронців.

Таким чином, на підставі аналізу практики можна зробити висновок, що **активне впровадження прецедентів ЄСПЛ у**

національне законодавство і правозастосовну діяльність сприяє гармонізації національної системи захисту прав людини з міжнародними стандартами та зміцнює верховенство права.

5. Способи попередження порушень прав людини та забезпечення дотримання стандартів ЄСПЛ у діяльності правоохоронців

Правоохоронна діяльність - одна з найбільш “ризикових” сфер з точки зору можливих порушень прав людини. Саме тому ефективне запобігання порушенням має бути системним, багаторівневим і орієнтованим не лише на реагування після факту, а на превенцію до нього. Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) чітко демонструє, що держави повинні не лише реагувати на скарги, а й запроваджувати механізми, що у межах національної системи забезпечують дотримання стандартів у повсякденній діяльності органів правопорядку.

Що ми розуміємо під запобіганням?

Запобігання - це не лише уникнення фактичних порушень, а система заходів, які зменшують ризики порушень прав людини на рівні процедур, поведінки правоохоронця, культури організації та контролю.

Основними напрямками в цій сфері є:

1. Освітні та навчальні програми для правоохоронців

Правоохоронці повинні володіти не лише “технікою затримання”, а й глибоким розумінням стандартів прав людини - що означає право на свободу, недоторканність, приватність, повагу до гідності, рівність.

Навчання має включати:

- стандарти, закріплені в ЄКПЛ (наприклад, статті 2–11),
- практику ЄСПЛ із оцінкою дій держави,
- конкретні алгоритми дій у щоденних ситуаціях (затримання, обшук, забезпечення порядку),
- моделі оцінки ризику порушень.

Це підвищує професійну компетентність і допомагає уникати дій, які Суд пізніше оцінить як порушення.

2. Чіткі процедури та стандартизовані правила дій

Наявність детальних процедур - це не бюрократія, а захист як для громадянина, так і для самого поліцейського / слідчого.

Наприклад, процедура затримання має включати:

- підстави та критерії (чи є законні підстави),
- обов'язок негайно повідомити про причини затримання,
- права затриманого (право на адвоката, зв'язок з родичами),
- фіксацію часу та обставин.

ЄСПЛ у ряді справ підкреслював, що відсутність чіткої процедури або її порушення спричиняють саме порушення Конвенції.

Одна з таких справ - *Kudła v. Poland* (2000), де суд звернув увагу на те, що без належного судового контролю та процедур тривале утримання під вартою призводить до порушення статті 5 ЄКПЛ.

3. Внутрішній та зовнішній контроль за діяльністю правоохоронців

Наявність механізмів контролю забезпечує:

- виявлення ризикових дій у роботі,
- своєчасну реакцію на скарги,
- виправлення процедур,
- відповідальність у разі порушень.

До таких механізмів належать:

- внутрішні служби контролю поліції,
- національні превентивні механізми (НПМ) відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань,
- незалежні омбудсмени,
- нагляд прокуратури та суду.

ЄСПЛ у справі *Assenov v. Bulgaria* (1998) зробив акцент саме на необхідності ефективного розслідування випадків жорстокого поводження. Це означає, що якщо у правоохоронця виникають

підозри щодо перевищення повноважень або жорстокого поводження, держава зобов'язана забезпечити незалежне, неупереджене і ефективне розслідування.

4. Фіксація дій і прозорість

Запобігти порушенню значно легше, ніж виправити наслідки. Тому сучасні підходи передбачають, що всі ризикові дії правоохоронців мають документуватися максимально прозоро:

- використання бодікамер під час затримань,
- протоколи із зазначенням підстав,
- письмові пояснення щодо застосування сили,
- фіксація часу дій і обставин.

Такі заходи дозволяють одразу реагувати, якщо ситуація може містити ризик порушень, і є самообмежуючим механізмом для працівника.

5. Залучення громадськості і правозахисних організацій

Взаємодія з громадськими правозахисними організаціями, інститутами омбудсменів, адвокатурою сприяє контролю і зворотному зв'язку. Саме громадськість часто надає перші сигнали про ризики порушень, які мають бути відреаговані органами влади.

6. Застосування практики ЄСПЛ як навчального та коригувального інструменту

Рішення ЄСПЛ - це не лише “приговор після порушення”, а інструмент навчання і вдосконалення. Аналіз конкретних рішень дозволяє:

- виявляти типові помилки,
- формувати кращі алгоритми дій,
- адаптувати національні процедури відповідно до прецедентів.

Наприклад, у справі *McCann v. UK* (1995) Суд досить детально проаналізував, чи були дії британських правоохоронців пропорційними при застосуванні сили проти підозрюваних у тероризмі. Це рішення стало основою для перегляду ряду стандартів застосування сили у багатьох європейських державах.

Таким чином, **система запобігання порушень прав людини у діяльності правоохоронців** будується на навчанні, процедурних стандартах, контролі, прозорому документуванні, взаємодії з громадськістю та використанні практики ЄСПЛ як орієнтира. Такі механізми не лише зменшують кількість порушень, а й підвищують ефективність та легітимність правоохоронної діяльності, сприяють зміцненню довіри громадян до органів правопорядку й формують культуру правосвідомого виконання службових обов'язків.

ТЕМА 4

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА, ЗАКОННІСТЬ І ПРОПОРЦІЙНІСТЬ У ЗАСТОСУВАННІ ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ

Мета: сформувати розуміння принципів верховенства права, законності та пропорційності у діяльності правоохоронних органів та їх практичного застосування під час обмеження прав і свобод громадян.

План

1. Основні принципи верховенства права, законності та пропорційності.
2. Правові рамки застосування державного примусу у правоохоронній діяльності.
3. Оцінка правомірності дій правоохоронців: затримання, обшуки, огляди, забезпечення публічного порядку.
4. Роль контролюючих органів та судового нагляду.
5. Запобігання порушенням прав людини та відповідальність за перевищення повноважень.

1. Основні принципи верховенства права, законності та пропорційності

Перш ніж заглиблюватися у конкретні дії правоохоронців - затримання, обшуки чи застосування сили - варто зрозуміти філософсько-правову основу, на якій тримається демократична правова держава. *Влада без права - це тиранія, право без влади - ілюзія.* Система публічної влади існує не для того, щоб примушувати

людей, а для того, щоб захищати їхні права, обмежуючи свободу лише там, де це необхідно і законно.

Верховенство права - це фундаментальна ідея, яка встановлює:

- усі, включно з державними органами та посадовими особами, зобов'язані підкорятися праву;
- право є вищим за накази будь-якого чиновника;
- кожне рішення, кожна дія публічної влади має бути передбачуваною, обґрунтованою і законною.

«Держава створена для захисту прав людини, а не для пригнічення індивіда» (Дж. Локк). У сфері правоохоронної діяльності це означає, що жодна дія - навіть у формі застосування примусу - не може відбуватися поза межами закону та фундаментальних прав людини.

Принцип законності тісно пов'язаний із верховенством права. Він нагадує, що правоохоронці можуть здійснювати свої повноваження лише на підставах і в спосіб, прямо визначений законом. Дії поза межами закону не можуть бути виправдані ні «необхідністю», ні «службовою доцільністю». Законність - це не формальна процедура, а гарантія того, що навіть у критичній ситуації влада не перетворюється на свавілля. Як говорив Монтеस्क'є: *«Влада, яка не обмежується законом, перетворюється на тиранство»*.

Принцип пропорційності додає цілісності цій системі: кожне обмеження прав людини має бути співмірним із законною метою, яка його обґрунтовує. Пропорційність - це не просто «мінімізація шкоди», а вимога, щоб будь-яке втручання у права відповідало поставленій меті і не перевищувало того, що необхідно для її досягнення. ЄСПЛ у практиці неодноразово підкреслював, що пропорційність це центральний критерій, який відрізняє правомірні дії держави від свавілля. У справі *McCann v. United Kingdom* (1995) Суд зазначив, що навіть у боротьбі з тероризмом застосування смертоносної сили має бути суворо пропорційним реальній загрозі.

Ще один важливий аспект - передбачуваність дій держави. Для громадянина важливо знати, що його права не можуть бути порушені «на око» чи за інтуїцією правоохоронця. Як писав Фрідріх Гаєк (1899-1992, австрійсько-британський економіст і філософ, лауреат Нобелівської премії з економіки, відомий ідеями про верховенство права): «Право, яке не обмежує владу та не захищає індивіда, не має значення». Кожне затримання, кожен обшук чи застосування сили мають базуватися на чітко визначених законом процедурах і стандартах, які відомі і громадянам, і правоохоронцям.

У сучасній правовій державі принципи верховенства права, законності та пропорційності створюють **триєдність правового захисту**. Вони взаємопов'язані:

без верховенства права законність втрачає сенс, без законності пропорційність стає порожнім словом, а без пропорційності будь-який примус перетворюється на свавілля.

Для правоохоронця це не просто правила - це компас дій, що допомагає ухвалювати рішення, зберігаючи баланс між суспільною безпекою і захистом прав людини.

Нарешті, **ці принципи формують культуру прав людини в правоохоронній діяльності**. Вони нагадують: влада існує для захисту, а не для пригнічення. Навіть у критичних ситуаціях - під час розслідування тяжких злочинів, масових заворушень чи терористичних загроз - держава повинна діяти в межах закону, поважати гідність людини і забезпечувати належний захист її прав.

Таким чином, **верховенство права, законність і пропорційність** - це не абстрактні концепти, а реальні орієнтири для кожного правоохоронця. Вони гарантують, що будь-які дії держави - затримання, обшук, застосування сили - будуть легітимними, передбачуваними і пропорційними. Ці принципи утворюють ядро демократичної правової держави, де влада служить громадянину, а не пригнічує його.

2. Правові рамки застосування державного примусу у правоохоронній діяльності

Державний примус у правоохоронній діяльності - це діяльність державних органів, що обмежує свободу або інші права особи (свобода пересування, право на особисту недоторканність, право на приватність тощо). Щоб це було правомірне, повинен існувати чіткий закон, який встановлює підстави, порядок і межі такого втручання.

В Україні такі норми містяться в:

- Конституції України, зокрема статті 8 (законність), статті 29–32 (права на свободу, приватність, недоторканність),
- Кримінальному процесуальному кодексі України, що розглядає порядок затримання, тримання під вартою, обшуку, вилучення, допиту, забезпечення доказів,
- Законах України про Національну поліцію та інші правоохоронні органи, які визначають порядок застосування сили, спеціальних засобів, вогнепальної зброї.

Ці норми є вираженням принципу законності і встановлюють, що правоохоронні органи можуть застосовувати примус лише у чітко визначених законом випадках та за чітко встановленою процедурою. Наприклад, застосування фізичної сили чи спецзасобів можливе лише у разі крайньої необхідності, коли інші заходи не дають результату, і лише з метою досягнення законної мети (наприклад, запобігання злочину).

ЄСПЛ у справі *Önerildız v. Turkey* (2004) показав, що без належних правових рамок і процедур застосування державного примусу призводить до порушення статті 2 ЄКПЛ (право на життя). Це означає, що держави мають не лише формально встановлювати підстави для застосування примусу, а й організовувати їх таким чином, щоб мінімізувати ризики для життя та здоров'я людини.

Державний примус не обмежується лише фізичними діями правоохоронців - він охоплює будь-які заходи, що суттєво впливають на права та свободи особи. Це можуть бути тимчасові обмеження пересування, примусові процесуальні дії (затримання, обшук, вилучення), адміністративні санкції, а також заходи

контролю підозрюваних чи свідків. Всі ці дії повинні здійснюватися лише у межах закону і з дотриманням чіткої процедури, щоб запобігти довільності та свавіллю.

Особливу увагу законодавство та практика ЄСПЛ приділяють пропорційності заходів державного примусу. Кожен випадок втручання оцінюється з точки зору того, чи був обраний найменш обтяжливий засіб, чи існувала реальна загроза правам або безпеці, та чи дотримано всіх формальних процедур. Наприклад, застосування сили під час затримання має бути обґрунтованим, необхідним та не надмірним, а обшук чи вилучення - мати документальне підтвердження законних підстав.

Крім того, *ефективність правових рамок залежить від їхньої інтеграції з механізмами контролю та підзвітності.* Судовий нагляд, прокурорський контроль, внутрішні служби безпеки та зовнішні органи нагляду (омбудсмен, громадські організації) забезпечують, щоб правоохоронці діяли в межах закону. Без цього навіть детально прописані норми залишаються декларативними і не гарантують захисту прав людини.

Практика ЄСПЛ показує, що порушення процедур або відсутність чітких правил може мати серйозні наслідки. У справі *McCann and Others v. United Kingdom* (1995) Суд наголосив, що державне втручання, навіть якщо воно мотивоване безпекою, має бути ретельно сплановане, пропорційне та здійснене відповідно до закону. Відсутність таких гарантій підриває легітимність дій правоохоронців і призводить до порушення прав людини.

Таким чином, **правові рамки застосування державного примусу** є фундаментальним механізмом захисту прав і свобод громадян. Вони встановлюють чіткі підстави, порядок і межі дій правоохоронців, зменшують ризик свавілля, забезпечують пропорційність і законність заходів, а також інтегруються з контролем і підзвітністю, створюючи систему, у межах якої держава може ефективно виконувати свої функції без порушення прав людини.

3. Оцінка правомірності дій правоохоронців: затримання, обшуки, огляди, забезпечення публічного порядку

Оцінка правомірності державного примусу - це аналіз, у межах якого встановлюється, чи відповідають дії правоохоронців трьом базовим принципам: верховенству права, законності і пропорційності.

Затримання - це обмеження свободи пересування людини. Воно може бути здійснене лише за наявності законних підстав і з дотриманням чіткої процедури: повідомлення про підстави, роз'яснення прав, можливість звернення до суду.

ЄСПЛ у справі *Engel and Others v. The Netherlands* (1976) встановив, що затримання має відповідати критеріям законності, бути пропорційним і мати правову основу.

Обшуки, огляди, вилучення - це втручання у приватне життя і недоторканність особи, що також має бути передбачене законом і здійснюватись у межах чіткої процедури. У справі *Peck v. United Kingdom* (2003) ЄСПЛ наголосив, що навіть державні дії, що стосуються відеоспостереження, мають бути пропорційними і обґрунтованими.

Забезпечення публічного порядку включає застосування сили чи спецзасобів під час масових заходів, мітингів, демонстрацій. Тут пропорційність має ключове значення: держава може обмежувати свободу зібрань, але це обмеження має бути необхідним у демократичному суспільстві та не повинно перевищувати межі, необхідні для досягнення законної мети. Суд у справі *Ziliberberg v. Moldova* (2004) визнав, що необґрунтоване застосування сили під час демонстрацій порушує статті 3 та 11 ЄКПЛ.

Оцінка правомірності дій правоохоронців також включає аналіз фактичних обставин і мотивів дій. Важливо перевіряти, чи були дотримані всі внутрішні протоколи, чи співвідносилися інтенсивність застосованих заходів із реальною загрозою та чи не перевищували дії правоохоронців межі, встановлені законом. Це

забезпечує, що навіть у складних і стресових ситуаціях державний примус залишається легітимним і пропорційним.

Особливу увагу приділяють запобіганню свавіллю та дискреції на практиці. Наприклад, під час затримання або обшуку співробітники зобов'язані вести детальний протокол дій, фіксувати участь свідків та присутність адвоката, а також дотримуватися стандартів поводження з уразливими категоріями осіб (неповнолітні, вагітні жінки, особи з інвалідністю). Такий підхід мінімізує ризики порушень прав людини і дозволяє в подальшому перевірити правомірність дій у суді чи контролюючих органах.

Контроль і оцінка правомірності дій правоохоронців здійснюється не лише через судову практику, а й через внутрішні та зовнішні механізми нагляду: прокурорський контроль, внутрішні служби безпеки, омбудсмана та громадські моніторингові організації. Поєднання цих рівнів дозволяє виявляти системні проблеми, коригувати процедури і підвищувати професійну культуру правоохоронців, створюючи середовище, де порушення прав людини стають винятковими, а не типовими.

Крім того, практика ЄСПЛ і національних судів показує, що *оцінка правомірності державного примусу є комплексною:* суди аналізують законність, пропорційність, наявність альтернативних заходів, а також документування та мотивацію дій. Це стимулює правоохоронців не лише дотримуватися букви закону, а й усвідомлювати моральну і професійну відповідальність перед особою та суспільством.

Таким чином, **оцінка правомірності дій правоохоронців** - це фундаментальний механізм забезпечення законності, пропорційності та поваги до прав людини. Вона дозволяє запобігати свавіллю, підвищує якість роботи правоохоронних органів, зміцнює довіру громадян до держави та гарантує, що державний примус застосовується лише у межах закону і з дотриманням основних принципів демократії.

4. Роль контролюючих органів та судового нагляду

Контролюючі органи та судовий нагляд - це не просто формальна перевірка, а ключовий елемент забезпечення верховенства права та законності у діяльності правоохоронців. Вони виконують три основні функції: превентивну, наглядову та коригуючу.

1. Суди

Судовий контроль - це найбільш очевидний механізм перевірки правомірності дій поліції та інших правоохоронних органів. Суд аналізує: чи мало місце законне затримання, чи обґрунтований обшук, чи застосування сили було пропорційним. Суд не лише реагує на порушення, а й формує практику, яка впливає на майбутні дії правоохоронців.

Наприклад, у справі *Kudła v. Poland* (2000) ЄСПЛ визнав, що відсутність ефективного контролю за триманням під вартою сама по собі є порушенням статті 5 ЄКПЛ. Це показує, що судовий нагляд - це не опціональний механізм, а невід'ємна частина правозастосування, яка формує культуру законності.

2. Прокуратура

Прокуратура здійснює нагляд за додержанням законів правоохоронними органами. Її завдання - перевірка наявності законних підстав для затримань, обшуків, вилучень, забезпечення публічного порядку, а також реагування на скарги громадян. Завдяки цьому правоохоронці розуміють, що їхні дії завжди можуть бути перевірені і оцінені незалежним органом, що стимулює дотримання законності та пропорційності.

3. Внутрішні служби контролю

У кожному правоохоронному органі існують внутрішні підрозділи, що здійснюють моніторинг дій співробітників. Це включає:

- аналіз службових звітів, протоколів затримань і обшуків;
- перевірку правильності оформлення документів;
- контроль за застосуванням сили та спецзасобів;
- проведення службових розслідувань за скаргами громадян.

Це не формальна бюрократія, а ефективний превентивний механізм: співробітники знають, що будь-яка неправомірна дія буде виявлена та перевірена.

4. Незалежні органи

Сюди відносяться національні превентивні механізми (омбудсмен, комісії з прав людини). Їхня роль особлива: вони забезпечують зовнішній контроль, поза впливом правоохоронної системи, і часто надають рекомендації, які запобігають порушенням у майбутньому.

Варто також усвідомлювати, що *контроль та судовий нагляд виконують також превентивну роль*. Коли співробітники правоохоронних органів знають, що їхні дії постійно можуть бути перевірені незалежними структурами, це формує усвідомлення відповідальності ще до вчинення можливого порушення. Такий превентивний ефект є особливо важливим у випадках застосування сили, проведення обшуків або затримань, коли ризик порушення прав людини найбільш високий.

Не менш важливим є аспект навчання та вдосконалення процедур через контрольні механізми. Виявлення помилок або недоліків у діях працівників дозволяє правоохоронним органам удосконалювати внутрішні протоколи, алгоритми дій та стандарти поведінки з затриманими. Це перетворює контроль із карального інструменту на конструктивний механізм підвищення професійного рівня та правосвідомості персоналу.

Особлива увага приділяється прозорості та публічності процедур. Незалежні та громадські органи, а також медіа, що висвітлюють роботу правоохоронців, забезпечують додатковий зовнішній контроль. Публічність діяльності сприяє тому, що випадки порушень стають відомими, а держава та керівництво органів змушені оперативно реагувати, запроваджувати превентивні заходи та виправляти системні проблеми.

Крім того, *ефективний контроль створює основу для довіри громадян до правоохоронної системи*. Коли люди бачать, що порушення не залишаються без уваги і що існують реальні механізми відновлення їхніх прав, це підвищує легітимність діяльності поліції та інших органів, зміцнює соціальний мир і стимулює співпрацю громадськості з правоохоронцями.

Таким чином, **контроль та нагляд** не тільки запобігають порушенням, а й формують правосвідомість та професійну етику правоохоронців. Для кожного співробітника знання, що його дії перевіряються, є стимулом до дотримання законності та пропорційності.

5. Запобігання порушенням прав людини та відповідальність за перевищення повноважень

Запобігання порушенням прав людини - це активний, системний процес, який включає кілька взаємопов'язаних компонентів, що забезпечують ефективну роботу правоохоронної системи:

1. Навчання та підготовка

- Практичні курси, семінари, тренінги з міжнародних стандартів прав людини, методів пропорційного застосування сили, процедури затримання та обшуку.

- Симуляційні вправи та аналіз реальних кейсів (напр., справи ЄСПЛ *McCann v. UK*, *Resk v. UK*), що демонструють наслідки порушень.

- Постійне оновлення знань із змін національного законодавства та рекомендацій міжнародних організацій.

2. Внутрішній моніторинг

- Щоденна перевірка дій співробітників керівництвом та внутрішніми службами контролю.

- Систематичний аналіз звітів, протоколів, актів застосування сили та спецзасобів.

- Виявлення потенційних порушень на ранніх етапах та їх корекція.

3. Відкритість і прозорість процедур

- Документування кожної дії, пов'язаної з обмеженням прав (затримання, обшук, вилучення), та можливість їх перевірки незалежними органами.

- Забезпечення доступу громадян до інформації про свої права та механізми оскарження дій правоохоронців.

- Публічне інформування про заходи, що приймаються органами для запобігання порушенням.

4. Чітке реагування на скарги

- Оперативне розслідування скарг громадян та внутрішніх сигналів про порушення.

- Встановлення фактів, оцінка правомірності дій, винесення рекомендацій чи дисциплінарних заходів.

- Роль превенції: своєчасне реагування сигналізує співробітникам про неприпустимість порушень і стимулює правомірну поведінку.

5. Юридична відповідальність

- Дисциплінарні заходи всередині органів (догани, пониження в посаді, звільнення).

- Адміністративна відповідальність (штрафи, обмеження прав).

- Кримінальна відповідальність (кримінальні справи за перевищення повноважень, незаконне затримання, застосування незаконної сили).

- Важливо, що навіть формальні заходи дисципліни формують свідому відповідальність кожного правоохоронця.

Значення для правоохоронця:

Правильне розуміння місії запобігання порушенням - це не бюрократія, а активна складова професійної культури. Правоохоронець, який усвідомлює цю відповідальність, діє зважено, законно, пропорційно, розуміючи, що кожна дія впливає на права людини та на авторитет держави. Це формує професійну етику, підвищує довіру громадян і зменшує ризик конфліктів та юридичних наслідків.

Таким чином, **системний підхід до навчання, контролю, прозорості, чуткого реагування та юридичної відповідальності** є ключем до мінімізації порушень прав людини, створює правосвідомого правоохоронця та забезпечує дотримання принципів верховенства права, законності та пропорційності.

ТЕМА 5

ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ ТА НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ: СТАНДАРТИ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАТРИМАНИМИ

Мета: сформувати знання про абсолютну заборону катувань та нелюдського поводження, а також стандарти поводження із затриманими у діяльності правоохоронних органів.

План

1. Абсолютна заборона катувань та нелюдського поводження: міжнародні та національні стандарти.
2. Правові зобов'язання держави та правоохоронних органів щодо дотримання заборони катувань.
3. Практика Європейського суду з прав людини та національних судів.
4. Умови тримання та поводження із затриманими, уразливі категорії осіб.
5. Контроль та відповідальність за порушення стандартів поводження із затриманими.

1. Абсолютна заборона катувань та нелюдського поводження: міжнародні та національні стандарти

Гуманність, антропоцентричність, справедливість і недискримінаційність - це ті цінності, які є фундаментальним надбанням людської цивілізації і від яких сьогодні неможливо відмовитися. Вони подібні до повітря: без них людина не може повноцінно жити, а їхня відсутність веде до руйнівних наслідків для особистості та суспільства. Так само фундаментальні природні права

людини забезпечують, що ніхто не може зазнавати катувань, жорстокого поводження чи приниження гідності.

Абсолютна заборона катувань та нелюдського поводження закріплена на міжнародному та національному рівнях і є невід'ємною складовою прав людини. **На міжнародному рівні ключовими документами є:**

- Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (1984 р.), яка встановлює обов'язок держави запобігати катуванням і переслідувати винних;

- Європейська конвенція з прав людини (ст. 3), яка прямо забороняє катування та нелюдське поводження без жодних винятків;

- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст. 7);

- Загальна декларація прав людини (ст. 5), що проголошує заборону тортур як універсальну цінність.

На національному рівні Конституція України (ст. 27, 28) прямо забороняє катування та жорстоке поводження, а Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за катування та перевищення службових повноважень.

Значення абсолютної заборони для правоохоронної діяльності надзвичайно велике. Кожна дія працівника поліції, Нацгвардії, органів досудового розслідування чи СБУ має здійснюватися з повним дотриманням цих стандартів. Заборона катувань не є формальністю - вона визначає професійний та етичний рівень роботи правоохоронця, гарантує довіру громадян і легітимність державної влади.

Стандарти поводження із затриманими встановлюють, що навіть у найскладніших ситуаціях **застосування фізичної сили має бути пропорційним, необхідним та законним**. Вони визначають, що особа, яка перебуває під арештом або слідством, зберігає свою гідність і права, незалежно від підозри або обвинувачення.

З практичного боку, правоохоронці зобов'язані не лише утримуватися від катувань, а й активно запобігати будь-яким формам жорстокого або принизливого поводження. Це передбачає обов'язкову відеофіксацію допитів і процесуальних дій, чіткі внутрішні протоколи застосування сили, регулярні перевірки умов тримання затриманих та оперативний внутрішній контроль. Важливо, що недотримання цих стандартів несе відповідальність не лише для конкретного працівника, а й для керівництва, яке допустило порушення.

Особлива увага приділяється уразливим категоріям осіб: неповнолітнім, вагітним жінкам, людям з інвалідністю та особам, що перебувають під психологічним або фізичним стресом. Для них обов'язкове застосування адаптованих процедур - наприклад, окремі кімнати для допитів, надання медичної допомоги, присутність психолога або адвоката. Це не лише виконання міжнародних стандартів, а й прояв поваги до гідності та захист фізичного і психічного здоров'я.

Крім того, абсолютна заборона катувань має превентивний ефект для всієї системи. Вона формує правову і етичну культуру в правоохоронних органах, де порушення прав людини розцінюється не лише як порушення закону, а й як серйозний професійний проступок. Регулярне навчання, аналіз судової практики та впровадження стандартів ЄСПЛ дозволяють створювати середовище, де ризик катувань і нелюдського поводження мінімальний.

Таким чином, міжнародні та національні стандарти слугують орієнтиром для розвитку правоохоронної системи, гармонізують дії держави із світовими практиками, запобігають порушенням і формують превентивну основу, щоб випадки катувань та нелюдського поводження не повторювалися.

2. Правові зобов'язання держави та правоохоронних органів щодо дотримання заборони катувань

Коли ми говоримо про **правові зобов'язання держави та правоохоронних органів щодо дотримання заборони катувань**, потрібно починати не з норм, а з ролі держави в цілому. Держава виконує свою правоохоронну функцію не абстрактно - вона реалізує її через конкретні органи та конкретних посадових осіб. Саме правоохоронні органи щоденно контактують із людьми, втручаються у складні ситуації, реагують на конфлікти, правопорушення, насильство, загрози правам людини.

Фактично, коли у житті людини відбувається щось, що виходить за межі правомірної поведінки - порушення прав, напад, примус, незаконні дії - вона звертається саме до правоохоронних органів, насамперед до поліції. Тобто **правоохоронець у практичному вимірі стає «обличчям держави»**. І від того, як він діє, залежить не лише результат конкретної ситуації, а й довіра до держави як гаранта прав і свобод.

Саме тому **обов'язок держави** - не просто формально проголосити заборону катувань у законі, а належним чином організувати систему, у якій такі дії неможливі або максимально попереджені. Це означає: правильний добір кадрів, навчання, контроль, процедури фіксації дій, доступ адвоката, медичний огляд, відеофіксація, незалежні перевірки місць тримання осіб. Тобто заборона катувань - це не лише норма, а ціла система гарантій.

Для правоохоронця це має дуже чітке практичне значення. Заборона катувань є абсолютною - вона не залежить від тяжкості злочину, поведінки затриманого, емоційної напруги, наказів керівництва чи **«службової доцільності»**. Не існує ситуації, у якій насильницьке примушування, жорстоке поводження або приниження гідності можуть бути виправдані метою розкриття злочину чи отримання інформації.

Тому професійна модель поведінки правоохоронця тут складається з трьох *напрямів*:

- по-перше - не допустити особистої участі у таких діях;
- по-друге - запобігти їм, якщо існує ризик;
- по-третє - належно реагувати, якщо є ознаки порушення.

Це означає на практиці: дотримання процедури затримання, відмова від будь-якого незаконного примусу, негайне реагування на скарги особи на стан здоров'я, фіксація тілесних ушкоджень, повідомлення керівництва та процесуальних органів про можливі порушення. Важливо розуміти: відповідальність виникає не лише за вчинення таких дій, а й за їх приховування або ігнорування.

Чому ця проблематика особливо важлива саме для правоохоронців?

Тому що вони мають законне право застосовувати примус. А будь-яке право на примус завжди межує з ризиком зловживання. І саме професійні стандарти, правова культура і чіткі процедури відділяють законне застосування сили від незаконного жорстокого поведіння. Межа тут юридично дуже конкретна - необхідність, законність, пропорційність і документованість кожної дії.

Як практичну ілюстрацію можна розглянути типовий службовий кейс.

Під час затримання особа чинить опір і після доставлення до підрозділу скаржитися на біль та заявляє про надмірне застосування сили. Правильна реалізація зобов'язань щодо заборони жорстокого поведіння вимагає не «формально відмахнутися», а діяти процедурно: виклик медичного працівника, фіксація стану, внесення відомостей у документи, забезпечення доступу захисника, повідомлення керівництва та запуск перевірки. У цій моделі правоохоронець захищає не лише права затриманого - він захищає і себе, і законність доказів, і допустимість подальшого провадження.

Отже, **заборона катувань** - це не абстрактна гуманістична декларація. Це щоденний професійний стандарт роботи правоохоронця і прямий юридичний обов'язок держави - створити такі умови, за яких гідність людини залишається захищеною навіть у ситуації примусу. Саме через це вимірюється реальна, а не декларативна правова держава.

3. Практика Європейського суду з прав людини

та національних судів

Практика ЄСПЛ демонструє, що порушення заборони катувань та жорстокого поводження мають серйозні наслідки для держави та її правоохоронців. Судові рішення визначають стандарти та підходи, які повинні застосовуватися у повсякденній роботі правоохоронних органів.

Наприклад, у справі *Ireland v. United Kingdom* (1978) Суд встановив, що застосування певних методів допиту (так званих «п'яти методів») є катуванням і порушенням ст.3 ЄКПЛ, навіть якщо фізична шкода була обмеженою. Це підкреслює, що будь-які дії, які принижують гідність людини або створюють страждання, є неприпустимими.

У справі *Selmouni v. France* (1999) ЄСПЛ уточнив критерії визначення катування та жорстокого поводження, встановивши, що оцінка залежить від інтенсивності фізичного або психологічного страждання, мети дій правоохоронця та їхнього контексту.

Національні суди України також застосовують міжнародні стандарти у розгляді справ щодо перевищення повноважень. Наприклад, Постанова Верховного Суду від 23.02.2021 щодо незаконного застосування сили поліцією підтверджує, що особа має право на захист і компенсацію навіть у випадках, коли застосування сили здійснене нібито з метою забезпечення порядку.

Для правоохоронних органів практика ЄСПЛ та національних судів є орієнтиром для щоденної роботи, дозволяє:

- оцінювати законність та пропорційність дій,
- навчати персонал правильним методам поводження із затриманими,
- запроваджувати превентивні заходи для недопущення порушень,
- підвищувати рівень правосвідомості та етичної відповідальності.

Практика ЄСПЛ також підкреслює важливість своєчасного та ефективного розслідування скарг на жорстоке поводження. У справі Mammadov v. Azerbaijan (2014) Суд встановив порушення не лише через саме застосування тортур, а й через відсутність належного розслідування, що створює безкарність і ризик повторення порушень. Це демонструє, що держави зобов'язані не лише утримуватися від неправомірних дій, а й активно забезпечувати механізми контролю та перевірки.

Окрему увагу ЄСПЛ приділяє уразливим категоріям осіб. У справі Z. and Others v. United Kingdom (2001) Суд зазначив, що неповнолітні та особи з обмеженими можливостями потребують особливих гарантій при затриманні та допиті. Відсутність спеціалізованого підходу до таких груп розцінюється як посилене порушення прав людини, що вимагає додаткових запобіжних заходів і навчання персоналу.

Національні суди України все частіше посиляються на практику ЄСПЛ у справах щодо застосування сили або неправомірного обмеження свободи. Наприклад, рішення Апеляційного суду м. Києва від 15.05.2020 щодо перевищення повноважень поліцією враховує критерії пропорційності, необхідності та гуманності, прямо спираючись на стандарти ст. 3 та 5 ЄКПЛ. Це свідчить про інтеграцію міжнародних підходів у національну практику.

Практика міжнародних та національних судів також створює превентивний ефект для правоохоронців. Чіткі приклади порушень та наслідків допомагають формувати корпоративну культуру, де законність і повага до гідності є стандартом, а не рекомендацією, знижуючи ризик повторних порушень та міжнародної відповідальності.

Таким чином, практика ЄСПЛ і національних судів слугує фундаментом для забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності: вона встановлює чіткі стандарти поводження із затриманими, визначає межі допустимості застосування сили, підкреслює необхідність ефективного розслідування та контролю.

Для правоохоронців це не лише юридична вимога, а й орієнтир для повсякденної професійної поведінки, що зміцнює законність, етичність та довіру громадян.

4. Умови тримання та поводження із затриманими, уразливі категорії осіб

Правильне поводження із затриманими є ключовим елементом реалізації прав людини у правоохоронній діяльності. Воно базується на принципах гуманності, поваги до гідності та недискримінації, а також на міжнародних стандартах, таких як Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, Європейська конвенція з прав людини та національні нормативні акти.

Правові норми визначають, що умови тримання затриманих повинні забезпечувати їх фізичне і психічне благополуччя: достатній простір, належну вентиляцію, освітлення, доступ до харчування та води, медичну допомогу, можливість підтримувати контакти з близькими. Особлива увага приділяється уразливим категоріям осіб, таким як неповнолітні, вагітні жінки, особи з інвалідністю, люди похилого віку та ті, хто перебуває під психологічним або фізичним стресом.

Для правоохоронців це означає необхідність чітко дотримуватися встановлених процедур і протоколів при утриманні затриманих, регулярно перевіряти умови їхнього перебування, забезпечувати захист від будь-яких форм насильства або приниження. Також важливим є навчання персоналу щодо специфіки роботи з уразливими категоріями та застосування індивідуального підходу, відповідно до потреб кожного затриманого.

Додатково важливо підкреслити, що *умови тримання затриманих мають відповідати принципу пропорційності та необхідності*. Це означає, що обмеження свободи не повинно супроводжуватися надмірним тиском, жорстокими або

принизливими заходами. Кожен акт дисциплінарного впливу чи примусу має бути документованим і виправданим, а у випадку застосування сили - пропорційним загрозі та обґрунтованим з позицій закону.

Особлива увага має приділятися психологічному стану затриманих. Тривале перебування в ізоляції, відсутність соціальної взаємодії, обмеження у спілкуванні з родичами чи адвокатом можуть призводити до стресу, депресії або інших негативних наслідків для психічного здоров'я. Тому органи, що утримують затриманих, зобов'язані забезпечити регулярний моніторинг стану та своєчасне надання психологічної допомоги.

Для уразливих категорій, зокрема неповнолітніх та осіб з інвалідністю, слід впроваджувати *спеціальні заходи*: виділення окремих приміщень, адаптованих до фізичних потреб, надання медичної підтримки, залучення фахівців, які володіють методиками роботи з такою категорією. Для вагітних жінок або осіб похилого віку - створюються умови для збереження здоров'я та безпеки, передбачаються регулярні медичні огляди та контроль за фізичною активністю.

Крім того, *дотримання цих стандартів повинно перевірятися незалежними органами*: внутрішніми службами контролю, омбудсманом, правозахисними та громадськими організаціями. Прозорість і регулярний моніторинг допомагають попередити зловживання, підвищити рівень довіри суспільства до правоохоронних органів і створюють запобіжник для можливих порушень, що могли б стати предметом судового розгляду на національному або міжнародному рівні.

Таким чином, **дотримання стандартів поведінки із затриманими** забезпечує не лише виконання міжнародних і національних зобов'язань держави, а й підтримує авторитет правоохоронних органів, зміцнює довіру громадян та запобігає виникненню скарг і судових позовів, включно з позовами до Європейського суду з прав людини.

5. Контроль та відповідальність за порушення стандартів поведження із затриманими

Система захисту прав людини не може бути ефективною без реального контролю за дотриманням стандартів поведження і без суворої відповідальності за їх порушення. Це не «формальність» - це фундаментальна гарантія того, що принципи гуманності, гідності та недоторканності не залишаються лише словами в нормативних актах, а стануть невід'ємною частиною практичної діяльності правоохоронця.

Контроль і відповідальність працюють у кількох взаємопов'язаних площинах:

1. Внутрішній моніторинг діяльності правоохоронних органів

Внутрішній моніторинг - це перший рівень контролю. Він передбачає:

- Регулярну перевірку дій співробітників, що виконують функції затримання, тримання під вартою, огляду, конвоювання тощо;
- Аналіз протоколів, службових звітів, актів застосування сили та спеціальних засобів;
- Перевірку відповідності процедур затримання та утримання вимогам законів і міжнародних стандартів;
- Оцінку умов тримання затриманих у ізоляторах, відділах поліції, СІЗО.

Ці перевірки здійснюються як керівництвом підрозділів, так і спеціальними службами внутрішнього контролю - у деяких структурах це служби внутрішньої безпеки, у інших - підрозділи з моніторингу прав людини.

Інструменти внутрішнього моніторингу можуть включати:

- службові інспекції місць несвободи;
- невідомі перевірки дій на місцях;
- аналіз скарг та інцидентів;
- систематичне вивчення практики застосування сили.

Це важливо не лише для виявлення порушень, але й для виявлення системних ризиків, які потребують змін процедур чи додаткового навчання.

2. Відкритість і прозорість процедур

Прозорість - це не модне слово, це конкретна вимога правової системи, яка дозволяє:

- забезпечити доступ сторонніх контролюючих органів (омбудсмен, національні превентивні механізми);
- надати громадськості та адвокатам доступ до інформації про умови тримання та процедури;
- забезпечити надання інформації слідчим, суду, прокурору та іншим контролюючим органам;
- фіксувати та документувати дії правоохоронців у спосіб, що виключає «сліпі зони» у практиці (наприклад, застосування боді-камер, аудіо- та відеозаписів).

Прозорість має значення і для самих правоохоронців:

вони розуміють, що кожна дія може бути проаналізована, і це є механізмом правової дисципліни.

3. Реагування на скарги - системність і чутливість

Наявність механізмів реагування на скарги від затриманих, їхніх родичів або адвокатів - це важлива складова контролю. Реагування має бути:

- оперативним, а не формальним;
- об'єктивним і неупередженим;
- із встановленням відповідальних осіб та термінів розгляду;
- із фіксацією результатів та подальших дій.

Скарги мають розглядатися незалежним підрозділом, а якщо мова йде про можливі кримінальні правопорушення - передаватися прокурорському нагляду або до суду.

4. Юридична відповідальність за порушення стандартів поводження

Юридична відповідальність - це ті наслідки, які настали внаслідок порушення прав людини. Вона може бути:

- дисциплінарною

Керівництво може застосувати заходи дисциплінарного впливу:

- догани,
- пониження в посаді,
- переведення на іншу службу,
- звільнення з органу.

Це показує персональну відповідальність працівника за недотримання стандартів.

- адміністративною

Дії можуть кваліфікуватися як адміністративні правопорушення (наприклад, перевищення повноважень, порушення правил поведінки із затриманими), що тягнуть накладення штрафів або інших адміністративних санкцій.

- кримінальною

Найсерйозніший рівень відповідальності - кримінальна відповідальність за:

- катування (ст. 127 ККУ);
- перевищення службових повноважень (ст. 365 ККУ);
- нанесення тяжких тілесних ушкоджень у зв'язку зі службовою діяльністю.

Це показує, що штраф чи дисциплінарна догана - це ще не межа: у випадках грубих порушень прав людини винні можуть нести відповідальність рівня кримінальної справи.

5. Практика ЄСПЛ як еталон контролю і відповідальності

Рішення Європейського суду з прав людини не лише встановлюють факти порушення, а й визначають стандарти, яких мають дотримуватися державні органи:

- у справі *Ireland v. United Kingdom* (1978) Суд визнав, що так звані “методи примусу”, які не призводили до серйозної фізичної шкоди, все одно є катуванням або нелюдським поведінням, бо принижують гідність і створюють гострий психологічний тиск.

- у справі *Selmouni v. France* (1999) Суд уточнив, що оцінка катувань залежить не лише від фізичного болю, а й від інтенсивності страждань та загальної ситуації, що важливо при оцінці дій поліції чи слідчих.

Ці рішення ЄСПЛ є обов'язковими для України, і їх необхідно враховувати як під час розробки процедур, так і під час розслідування внутрішніх інцидентів.

б. Значення контролю та відповідальності для правоохоронця

Для правоохоронця контроль і відповідальність - це не лише загроза покарання, а компонент професійної ідентичності:

- вони забезпечують захист самого працівника від необґрунтованих звинувачень, якщо дії були законними та документованими;
- вони створюють чітку рамку дій, усуваючи «сірі зони», де може виникати свавілля;
- вони формують правосвідомість та етичну культуру, що підвищує довіру громадян до правоохоронних органів;
- вони сприяють ефективності служби, оскільки дії, що відповідають стандартам прав людини, більш успішні, легітимні та менш конфліктні.

Таким чином, важливим у правоохоронній сфері є розуміння того, що **контроль і відповідальність** - це не загроза, а гарантія того, що служба здійснюватиметься на законних засадах і з повагою до людської гідності.

ТЕМА 6

ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ: ПІДСТАВИ І ПОРЯДОК ЗАТРИМАННЯ

Мета: сформувати розуміння правових підстав і порядку затримання, забезпечення свободи та особистої недоторканності громадян у діяльності правоохоронних органів.

План

1. Право на свободу та особисту недоторканність: загальна характеристика.
2. Законні підстави затримання та обмеження свободи особи.
3. Порядок затримання та оформлення дій правоохоронців.
4. Гарантії прав особи під час затримання.
5. Контроль та відповідальність за порушення права на свободу та особисту недоторканність.

1. Право на свободу та особисту недоторканність: загальна характеристика

Свобода - це не лише юридичний термін, це внутрішня цінність кожної людини, яка визначає її здатність жити, діяти, вибирати й розвиватися без необґрунтованого втручання з боку держави чи інших осіб.

Особиста недоторканність - це гарантована захищеність людської гідності, тіла, приватності, і для правоохоронця це має бути точкою відліку кожної службової дії, що стосується фізичного впливу на особу.

Право на свободу та особисту недоторканність - це фундаментальні права, що закріплені в:

- Конституції України (стаття 29),
- Європейській конвенції з прав людини (стаття 5),
- Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (стаття 9) як універсальні міжнародні стандарти.

Ці правові акти проголошують, що ні одну особу не можна затримати чи позбавити свободи довільно; будь-яке обмеження свободи має бути передбачене законом, виправдане конкретними підставами і здійснене в порядку, встановленому правом.

Додатково варто підкреслити, що **принцип свободи та особистої недоторканності** виконує не лише декларативну, а й практичну функцію - він є орієнтиром для оцінки правомірності кожної процесуальної дії. Будь-яке втручання у фізичну сферу особи, обмеження пересування чи примусове утримання повинні

відповідати критеріям необхідності, пропорційності та мінімального достатнього впливу. Якщо мету можна досягти менш обмежувальним способом - саме такий спосіб і має бути обраний.

Також важливо розуміти, що *повага до свободи людини безпосередньо пов'язана з довірою суспільства до правоохоронної системи*. Коли службові особи діють у межах закону, чітко пояснюють підстави своїх рішень і дотримуються процедури, це знижує конфліктність, підвищує легітимність їхніх дій та формує відчуття захищеності у громадян. Навпаки, формальний або свавільний підхід до обмеження свободи підриває авторитет інституцій.

Окремої уваги потребує процесуальний аспект: гарантії свободи включають не тільки заборону незаконного затримання, а й обов'язок негайного інформування особи про причини обмеження свободи, її права та доступ до правової допомоги. Процедура не є формальністю - це механізм захисту від зловживань. Порушення процедури означає порушення самого права, навіть якщо службова мета виглядала виправданою.

Таким чином, у професійній діяльності правоохоронця **право на свободу та особисту недоторканність** повинно сприйматися як базова презумпція: людина є вільною за замовчуванням. Будь-який виняток із цього стану потребує чіткої правової підстави, належного документування та безумовної поваги до гідності особи. Саме такий підхід відповідає сучасним стандартам правової держави та правозастосовної практики.

2. Законні підстави затримання та обмеження свободи особи

Право на свободу та особисту недоторканність є одним із найважливіших прав людини. Воно закріплене як у Конституції України (стаття 29), так і в міжнародних актах, зокрема статті 5 Європейської конвенції з прав людини та статті 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Ці норми чітко встановлюють: свобода може бути обмежена лише на підставах,

передбачених законом, за умови, що це не довільне позбавлення свободи, а процедура і підстави - обґрунтовані і документовані.

Кримінально-процесуальні підстави для затримання передбачені КПК України:

- затримання особи безпосередньо під час або одразу після вчинення злочину;

- наявність обґрунтованих підозр щодо вчинення кримінального правопорушення, що викликають обґрунтовану підозру (тобто є конкретні обставини, фактичні дані, які дають право вважати, що особа вчинила злочин);

- необхідність не допустити втечі, знищення доказів, перешкоджання розслідуванню чи інші процесуальні гарантії (наприклад, ризик уникнення слідства).

Це не «довільні» причини. Підстави мають бути демонстровані у кожному конкретному випадку. Якщо правоохоронець затримує особу лише через «підозрілу поведінку» чи «інтуїцію», без об'єктивних даних, таке затримання буде незаконним і порушенням прав людини.

Міжнародна практика ЄСПЛ у цьому питанні теж є надзвичайно чіткою.

У справі *Engel and Others v. Netherlands* (1976) Суд підкреслив, що не всяке обмеження свободи є затриманням у сенсі статті 5 ЄКПЛ; воно повинно мати ознаки фактичного позбавлення свободи, і бути передбаченим законом. Суд також визнав, що держава не може самовільно розширювати підстави для таких дій.

У справі *Buzadji v. Republic of Moldova* (2016) Суд встановив порушення статті 5 ЄКПЛ через надмірну тривалість утримання під вартою, що виходить за межі законних підстав. Це показує, що не лише момент затримання, а й тривалість і правові підстави утримання під вартою мають бути обґрунтовані.

Зокрема, КПК України передбачає, що у разі затримання особу має бути без зволікання повідомлено про підозру або звільнено, а далі питання про утримання під вартою вирішує суд у визначені

законом строки (як правило, до 72 годин). Перевищення цих строків без обґрунтованого судового рішення може бути розцінено як незаконне затримання.

Важливо також враховувати, що законність підстав затримання оцінюється не лише формально, а й змістовно. Тобто недостатньо просто послатися на норму закону - необхідно довести, що у конкретній ситуації існували реальні фактичні обставини, які виправдовували обмеження свободи особи. Саме на цьому акцентує увагу судова практика: кожне втручання в особисту свободу повинно бути індивідуалізованим і пропорційним поставленій меті.

Окреме значення має принцип пропорційності обмеження свободи. Він означає, що навіть за наявності законної підстави органи влади повинні обирати найменш обтяжливий захід із можливих. Якщо мету можна досягнути без фактичного затримання - наприклад, шляхом виклику, процесуального зобов'язання чи застави - саме такі інструменти мають пріоритет перед триманням під вартою.

Суттєву роль у забезпеченні законності затримання відіграє *належне документування всіх процесуальних дій*. Протокол затримання, фіксація часу, підстав, роз'яснення прав, доступ до захисника - це не формальності, а обов'язкові гарантії, які дозволяють перевірити правомірність дій посадових осіб. Відсутність або неналежне оформлення таких документів часто стає підставою для визнання затримання незаконним.

Практика Європейський суд з прав людини послідовно виходить з того, що держава несе позитивний обов'язок організувати систему так, щоб ризик довільного затримання був мінімізований на рівні процедур. Це стосується як законодавчого регулювання, так і реальної практики його застосування правоохоронними та судовими органами.

Таким чином, **законні підстави затримання та обмеження свободи особи** - це чітко визначена система юридичних критеріїв, процедур і гарантій, що спрямована на недопущення довільного

втручання в особисту свободу. Їх дотримання забезпечує баланс між інтересами правосуддя і правами людини, а порушення цих вимог тягне правові наслідки та ставить під сумнів допустимість отриманих результатів провадження.

3. Порядок затримання та оформлення дій правоохоронців

Правовий порядок затримання - це не набір формальностей, а система дій, що гарантує законність, передбачуваність і захист прав особи на кожному етапі контакту з правоохоронним органом.

Перед затриманням

Правоохоронець має:

- отримати чітку і обґрунтовану інформацію про підозрювану особу (свідчення, відео, дані камер спостереження, ухвали слідчого тощо),
- впевнитися, що підстави для затримання відповідають нормам КПК та міжнародному праву,
- спланувати дії так, щоб мінімізувати ризик порушень.

Під час затримання

Правоохоронець зобов'язаний:

- словесно повідомити особу про те, що вона затримується, у чому саме полягає підозра, на яких підставах та на який строк,
- ознайомити із правами, що випливають з цього статусу (право на захисника, право не давати показань проти себе),
- забезпечити фіксацію часу й обставин затримання - це робиться у протоколі, де зазначається дата, час, місце, підстава та особа, яка затримує,
- негайно доповісти у відповідні служби та суд, якщо цього вимагає закон,
- у разі застосування сили - чітко документувати обставини, мету та межі застосування.

У практиці ЄСПЛ у справі *Saadi v. United Kingdom* (2008) Суд наголосив, що, хоча затриманий може бути небезпечним, порядок затримання має бути законним, а умови - гуманні. Суд звернув увагу

на обов'язок держави забезпечити, щоб фізична сила застосовувалася лише у межах, передбачених законом, і лише якщо це дійсно необхідно.

Після затримання

Після того як особу затримано, закон зобов'язує:

- негайно повідомити про затримання суд або прокурора, залежно від процедури,
- забезпечити письмове оформлення протоколу затримання,
- помістити особу у визначений законом тимчасовий пункт (наприклад, відділок поліції або СІЗО),
- забезпечити доступ до захисника (адвоката), який має право бути присутнім на будь-яких процесуальних діях,
- негайно повідомити близьких або іншу особу, яку затриманий вважає необхідною (якщо закон це дозволяє).

Це - не рекомендації, а обов'язок, і невиконання кожного з цих кроків може перетворити законне затримання на незаконне.

1.Гарантії прав особи під час затримання

Гарантії прав особи під час затримання є ключовим елементом забезпечення фундаментальних прав людини - свободи та особистої недоторканності. Вони відображають базові цінності сучасної правової держави: гуманність, антропоцентризм, справедливість, недискримінаційність. Забезпечення цих гарантій дозволяє мінімізувати ризики зловживань державним примусом та підвищує довіру громадян до правоохоронних органів.

Нормативне регулювання

На національному рівні гарантії закріплені в Конституції України (статті 29, 30, 55), Кримінальному процесуальному кодексі України (статті 208–215), а також в інших законах, що регулюють правоохоронну діяльність. Ці норми встановлюють:

- Обов'язок правоохоронця повідомити особу про причини затримання та її права;
- Право на захисника (адвоката) та право на доступ до медичної допомоги;

- Обов'язок фіксувати час затримання та всі процесуальні дії;
- Можливість звернення до суду з вимогою перевірки законності затримання;
- Заборону тримати особу під вартою понад встановлені законодавством терміни без судового рішення.

Міжнародні стандарти та практика ЄСПЛ

Європейська конвенція з прав людини гарантує право на свободу і недоторканність (стаття 5) та заборону катувань і нелюдського поводження (стаття 3). Практика ЄСПЛ підтверджує, що держави зобов'язані організовувати процедури затримання так, щоб уникнути будь-яких порушень прав людини. Наприклад, у справі *Alekseyev v. Russia* Суд наголосив на обов'язку держави забезпечити належну документацію та доступ до адвоката при затриманні.

Процедурні гарантії

- 1.Повідомлення особи про причини затримання та підстави обмеження свободи;
- 2.Право на захисника - доступ до адвоката з моменту затримання, можливість звернення до державного захисника;
- 3.Повідомлення родичів або інших осіб, за бажанням затриманого;
- 4.Медичне забезпечення - огляд лікаря, доступ до необхідної допомоги;
- 5.Документування дій правоохоронців - ведення протоколів, фіксація часу та обставин затримання;
- 6.Надання судового контролю - право особи звернутися до суду для оскарження законності затримання.

Реальні кейси та приклади

- У справі *Kudła v. Poland* ЄСПЛ підкреслив необхідність дотримання гарантій тримання під вартою, включаючи доступ до суду та регулярний перегляд обґрунтованості тримання під вартою.
- Національні суди України, наприклад, у справах про незаконне затримання, підтверджують необхідність документування всіх процесуальних дій та швидкого доступу до адвоката, інакше дії правоохоронців визнаються неправомірними.

Контроль та моніторинг

Правоохоронні органи здійснюють внутрішній моніторинг: перевірку протоколів затримання, відкритість і прозорість процедур, чутке реагування на скарги. Додатково передбачена юридична відповідальність за порушення процедурних гарантій: дисциплінарна, адміністративна та кримінальна. Постійне навчання та підвищення кваліфікації працівників забезпечує дотримання стандартів і мінімізує ризик порушень.

Таким чином, **дотримання гарантій прав особи під час затримання** забезпечує баланс між ефективністю правоохоронної діяльності та повагою до фундаментальних прав людини, відповідає міжнародним стандартам та підвищує легітимність державних органів у суспільстві.

5. Контроль та відповідальність за порушення права на свободу та особисту недоторканність

Контрольна та юридична відповідальність за порушення цих прав мають бути чітко організовані:

Внутрішній контроль

Сюди належить постійна перевірка методів затримання, оформлення протоколів, строків тримання, надання правової інформації. Це здійснюється службами внутрішнього контролю, керівництвом підрозділів, інспекціями.

Судовий контроль

Суд оцінює законність затримання: чи були підстави, чи дотримано строки, чи надано гарантії. Якщо суд встановлює порушення, він може визнати затримання незаконним, скасувати утримання під вартою, і це може мати серйозні наслідки для розслідування.

Національна відповідальність

•дисциплінарна (догани, пониження в посаді, звільнення за порушення процедур),

- адміністративна (штрафи, дисциплінарні стягнення),
- кримінальна (за злочини, пов'язані з незаконним затриманням, перевищенням повноважень - ст. 365 ККУ, незаконне позбавлення волі - ст. 146 ККУ).

Міжнародний контроль

ЄСПЛ розглядає скарги щодо порушення статті 5 ЄКПЛ.

Наприклад:

- у справі *Buzadji v. Republic of Moldova* (2016) Суд встановив порушення через необґрунтоване затримання та тривале утримання без належного судового контролю;

- у справі *Saadi v. United Kingdom* (2008) Суд підкреслив, що навіть якщо особа становить загрозу, порядок затримання має відповідати стандартам ЄКПЛ, а права мають бути дотримані.

Така практика ЄСПЛ впливає на національну, бо рішення Суду стають орієнтирами для змін процедур та судової практики, а держава зобов'язана виконувати рішення і адаптувати національні норми.

Важливо підкреслити, що контроль у сфері обмеження свободи повинен бути оперативним, а не відкладеним. Перевірка законності затримання має відбуватися без зволікань, оскільки саме час є критичним фактором: навіть коротке незаконне утримання становить самостійне порушення права. Тому строки доставлення до суду і розгляду скарг мають не декларативне, а фундаментальне значення.

Другий аспект - обов'язковість належної процесуальної фіксації кожного етапу обмеження свободи. Від моменту фактичного затримання до поміщення під варту повинна існувати безперервна документована «процесуальна доріжка»: підстави, час, місце, службові особи, роз'яснення прав, повідомлення захисника і близьких осіб. Розриви в цій фіксації розглядаються як серйозний індикатор порушення.

Третій момент - персональний характер відповідальності. Порушення права на свободу не може розчинятися у формулі «системна помилка». Якщо встановлено незаконність затримання

або перевищення повноважень, оцінка повинна надаватися діям конкретних посадових осіб і керівників, які допустили або не запобігли порушенню. Саме персоніфікація відповідальності створює реальний превентивний ефект.

Четвертий напрям - зв'язок між порушенням свободи і доказовими наслідками. Якщо затримання проведено з істотними порушеннями, це ставить під сумнів подальші процесуальні результати, отримані в цей період. Судова практика виходить із того, що держава не повинна отримувати процесуальну вигоду з незаконного обмеження свободи особи.

Таким чином, **контроль і відповідальність у сфері права на свободу та особисту недоторканність** - це не допоміжні елементи, а центральна гарантія проти зловживань примусом. Оперативний судовий нагляд, реальний внутрішній контроль, персональна відповідальність і врахування міжнародних стандартів формують систему, в якій обмеження свободи є винятком, чітко регламентованою процедурою і завжди підлягає перевірці. Саме така модель забезпечує законність, довіру і легітимність правоохоронної діяльності.

ТЕМА 7

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ: ОБШУК, ОГЛЯД, ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНІСТЬ

Мета: сформувати знання про гарантії поваги до приватного і сімейного життя та правила здійснення обшуків, оглядів і втручання у приватність у правоохоронній діяльності.

План

1. Право на повагу до приватного і сімейного життя: загальна характеристика.
2. Законні підстави для обшуку та огляду.
3. Порядок проведення обшуку та огляду, документування дій.
4. Захист прав осіб під час втручання у приватність.

5. Контроль та відповідальність правоохоронців за порушення права на приватність.

1. Право на повагу до приватного і сімейного життя: загальна характеристика

Повага до приватного і сімейного життя є однією з фундаментальних гарантій людської свободи, гідності та автономії особистості. У сучасному демократичному суспільстві право на приватність виступає не “додатковою опцією”, а необхідною умовою нормального людського існування: кожна людина повинна мати простір, у якому вона може бути собою - без страху контролю, стеження, необґрунтованих перевірок, примусу до розкриття особистих даних або втручання держави в її повсякденне життя.

Особливої актуальності ця тематика набуває у сфері правоохоронної діяльності, адже саме правоохоронці, виконуючи завдання боротьби зі злочинністю, підтримання публічного порядку, розкриття кримінальних правопорушень, фактично стикаються з необхідністю обмежувати приватність (обшук, огляд, доступ до інформації, вилучення речей, тимчасовий доступ до даних, огляд житла тощо). У цьому контексті надзвичайно важливо розуміти: держава має право втручатися, але не свавільно, а виключно в межах права і під контролем суду.

Національне законодавство закріплює ці гарантії насамперед у Конституції України. Так, *стаття 32 Конституції встановлює, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, а також забороняє збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, окрім випадків, передбачених законом. Додатково стаття 30 Конституції гарантує недоторканність житла, а стаття 31 - таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.*

На міжнародному рівні ключовим орієнтиром є *стаття 8 Європейської конвенції з прав людини*, яка гарантує право кожного на повагу до його приватного і сімейного життя, житла і

кореспонденції. Конвенція не виключає втручання держави, але ставить чіткі умови: таке втручання повинно бути законним, мати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві.

Важливо, що ЄСПЛ тлумачить “приватне життя” максимально широко: це не лише інтимна сфера, а й персональні дані, ім’я, репутація, фотографії, медична інформація, спосіб життя, соціальні контакти, комунікації, а також професійна діяльність у певних аспектах. Відповідно, правоохоронці повинні розуміти: навіть формально “технічні” дії можуть бути втручанням у приватність, а отже - вимагати правового обґрунтування і процесуальної форми.

Таким чином, **право на приватність** є одним із ключових прав людини, яке визначає межі допустимого втручання держави, а для правоохоронця виступає критерієм правомірності дій у ситуаціях обшуку, огляду та збору інформації.

2. Законні підстави для обшуку та огляду

У правоохоронній діяльності обшук і огляд - це найбільш “чутливі” процесуальні дії, оскільки вони безпосередньо пов’язані з проникненням у приватний простір людини, доступом до речей, документів, електронних носіїв, житла, а інколи - і до інформації, яка становить професійну або сімейну таємницю. Саме тому закон встановлює чіткі підстави, межі та процедуру їх проведення.

У загальному вигляді можна зазначити: *будь-яке втручання у приватність має бути обґрунтованим, а не “для перевірки”, “про всяк випадок” чи “бо так швидше”*. Правоохоронець має усвідомлювати: відсутність законних підстав автоматично переводить таку дію у площину свавільного втручання, що породжує як процесуальні наслідки (недопустимість доказів), так і дисциплінарну/кримінальну відповідальність.

Нормативна основа

Правові підстави обшуку та огляду визначаються:

- Конституцією України (ст. 30 - недоторканність житла, ст. 32 - приватність);
- Кримінальним процесуальним кодексом України (далі - КПК);
- Європейською конвенцією з прав людини (ст. 8);
- практикою ЄСПЛ, яка фактично встановлює “стандарт якості закону” та критерії допустимого втручання.

Коли можливий обшук

Обшук - це примусова процесуальна дія, спрямована на:

- виявлення та фіксацію відомостей про обставини кримінального правопорушення;
- відшукування знаряддя злочину;
- відшукування майна, здобутого злочинним шляхом;
- встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Ключова ідея: обшук не може бути “рибальством” (fishing expedition) - тобто пошуком будь-чого, що “може знадобитися”. ЄСПЛ неодноразово критикував практику, коли ордер/ухвала надто загальна і дозволяє вилучати “все підряд”.

Законна підстава обшуку - це наявність обґрунтованих даних, що в певному місці можуть знаходитися конкретні речі/особи/документи, які мають значення для кримінального провадження.

Коли можливий огляд?

Огляд у КПК застосовується для:

- огляду місця події;
- огляду приміщень, речей, документів;
- огляду тіла (у визначених формах);
- фіксації обстановки, слідів, предметів.

Важливо: огляд часто плутають із обшуком. Але **різниця** принципова:

•огляд - переважно фіксація та дослідження того, що є доступним/виявленим;

•обшук - активний пошук прихованого, примусове проникнення, відкриття сховків тощо.

Судовий контроль як ключова умова

У стандартній ситуації:

•обшук житла/іншого володіння особи - лише на підставі ухвали слідчого судді;

•огляд житла (коли це фактично проникнення) - також потребує правових підстав і не може підміняти обшук.

Є винятки (невідкладні випадки), але вони не повинні перетворюватися на правило.

Підстави з точки зору ЄСПЛ

ЄСПЛ оцінює втручання через три ключові критерії:

•“передбачено законом” (наявність чіткої правової норми + передбачуваність);

•легітимна мета (безпека, запобігання злочину, захист прав інших тощо);

•необхідність у демократичному суспільстві (пропорційність: чи не було менш інвазивного способу досягти мети).

У практиці ЄСПЛ (як загальний підхід) наголошується: якщо ухвала/ордер на обшук сформульована надто широко, без конкретизації предмету пошуку і меж - це створює ризик свавілля і може порушувати ст. 8 Конвенції.

Таким чином, законні підстави для обшуку та огляду вимагають не лише формального посилання на норму КПК, а й реального обґрунтування необхідності втручання у приватність та дотримання судового контролю.

3. Порядок проведення обшуку та огляду, документування дій

Правомірність обшуку/огляду залежить не тільки від наявності підстав, а й від того, як саме правоохоронець проводить дію. У діяльності правоохоронних органів процедура - це гарантія прав людини. І якщо процедура порушена, наслідки можуть бути серйозні:

- докази визнаються недопустимими;
- держава програє справу в ЄСПЛ;
- службова особа може нести дисциплінарну або кримінальну відповідальність.

Загальні вимоги до процедури

Під час обшуку/огляду правоохоронець повинен:

- діяти виключно в межах ухвали слідчого судді (якщо вона є);
- чітко визначити мету (що саме шукається);
- не виходити за межі дозволеного втручання
- забезпечити належну фіксацію дій.

Етапи проведення обшуку (логіка алгоритму)

Практично обшук можна подати як послідовність:

Підготовка і прибуття

- представлення уповноважених осіб;
- пред'явлення службових посвідчень;
- повідомлення підстав обшуку;
- вручення/пред'явлення ухвали.

Роз'яснення прав

Особа має розуміти:

- що відбувається;
- хто проводить дію;
- які її права (зокрема право на адвоката).

Проведення дії

- пошук лише в межах визначеної мети;
- мінімізація шкоди та втручання;

- заборона принижуючого поведження.

Вилучення

- вилучається тільки те, що має значення для провадження;
- речі повинні бути описані, запаковані, опечатані;
- забезпечується ланцюг збереження доказів (chain of custody).

Документування

Фіксація має бути максимально чіткою, бо це:

- гарантія від фальсифікацій;
- захист прав людини;
- захист самого правоохоронця.

Основні вимоги:

- протокол із повним описом обставин;
- перелік вилученого майна;
- за можливості - відеофіксація (як стандарт добросовісної правоохоронної діяльності);
- підписи учасників.

Огляд: процедурна специфіка

Огляд часто проводиться швидше, але він так само має:

- протокол;
- фіксацію обстановки;
- фото/відео (за можливості);
- чітке зазначення, що саме оглядається і чому.

Особливо важливо: огляд не може бути “обшуком без ухвали”. Якщо правоохоронець фактично здійснює обшук під виглядом огляду - це грубе порушення стандартів ст. 8 ЄКПЛ і КПК.

Таким чином, **процедура обшуку та огляду** є ключовою гарантією недопущення свавілля: правоохоронна діяльність повинна бути не лише ефективною, але й юридично бездоганною.

4. Захист прав осіб під час втручання у приватність

Право на повагу до приватного і сімейного життя - це не “комфортна опція”, а один із базових фундаментів людської гідності. У демократичній державі людина повинна мати простір, у якому вона не відчуває себе під постійним наглядом держави: дім, особисті речі, телефон, переписка, медичні дані, сімейні стосунки - це той приватний простір, який формує відчуття свободи й безпеки.

І саме тому в діяльності правоохоронних органів обшук, огляд, вилучення речей, доступ до телефону чи листування завжди перебувають у зоні підвищеного ризику: там, де є примус, там є спокуса “переборщити”. А надмірне втручання в приватність - це прямий шлях до порушення ст. 8 Європейської конвенції з прав людини.

Таким чином, коли ми говоримо про захист прав осіб під час втручання у приватність, то маємо на увазі не тільки “не робити незаконно”, а діяти за **стандартом**:

- повага до гідності
- пропорційність
- мінімізація шкоди
- процедурні гарантії
- ефективні засоби контролю

Нормативні орієнтири (що має тримати в голові правоохоронець)

Конституційні гарантії

•ст. 30 Конституції України - недоторканність житла (проникнення лише на підставі вмотивованого рішення суду, крім невідкладних випадків).

•ст. 31 - таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

•ст. 32 - невтручання в особисте і сімейне життя; захист персональних даних.

Європейський стандарт

•ст. 8 ЄКПЛ: кожен має право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції.

Втручання можливе лише якщо воно:

- передбачене законом
- переслідує легітимну мету
- є необхідним у демократичному суспільстві (тобто пропорційним)

“Тест ЄСПЛ” для будь-якого втручання (коротко, але чітко)

Кожен обшук/огляд/вилучення ЄСПЛ аналізує через три ключові питання:

Чи було втручання “передбачене законом”?

Це не просто “є стаття в КПК”. Закон повинен бути:

- чітким
- доступним
- передбачуваним
- із запобіжниками проти свавілля

Чи була легітимна мета?

Наприклад:

- запобігання злочину
- захист прав інших осіб
- національна безпека
- громадський порядок

Чи було пропорційно?

Найважливіше питання. Пропорційність означає:

- чи можна було досягти мети менш інвазивно?
- чи обшук не був надто широким?
- чи не вилучили зайвого?
- чи не було приниження гідності?

Основні гарантії захисту прав особи під час обшуку/огляду

Гарантія 1. Судовий контроль

Базовий стандарт: проникнення в житло/інше володіння - за ухвалою слідчого судді.

Для правоохоронця це означає:

- ухвала повинна бути конкретною
- обсяг втручання має бути обмеженим метою
- будь-яке “розширення” - ризик незаконності

Практичний маркер порушення: коли ухвала дозволяє вилучати “інші документи, що можуть мати значення”. ЄСПЛ дуже часто критикує такі “гумові” формулювання.

Гарантія 2. Поінформованість і передбачуваність

Особа має право розуміти:

- хто прийшов
- на якій підставі
- що шукають
- які її права

Правоохоронець зобов’язаний:

- представитися
- пред’явити посвідчення
- надати ухвалу
- пояснити порядок

Це не формальність. Це право людини не бути безпорадною перед державою.

Гарантія 3. Право на правничу допомогу

Одна з найсильніших гарантій проти зловживань - присутність адвоката.

Для правоохоронця це означає:

- забезпечити можливість виклику адвоката
- не створювати штучних перешкод
- фіксувати дії так, щоб адвокат міг контролювати законність

Гарантія 4. Відеофіксація як стандарт доброчесності

У сучасній правовій державі відеофіксація - це:

- захист людини від фальсифікацій
- захист правоохоронця від безпідставних скарг

Правильна практика:

- відео має бути безперервним
- має охоплювати ключові дії: вхід, огляд, вилучення, пакування, підписання протоколу

Гарантія 5. Пропорційність вилучення

Правоохоронець не має права вилучати “все підряд”.

Стандарт:

- вилучається лише те, що прямо пов’язане з метою
- інше - фіксується, але не забирається

Особливо ризикова зона:

- телефони, ноутбуки
- флешки, хмарні сервіси
- особисті фото/листування

Цифрові докази - це завжди ризик надмірного втручання, бо один телефон = “вся біографія людини”.

Гарантія 6. Захист персональних даних

Під час обшуку правоохоронець часто бачить/отримує:

- медичні документи
- дані про дітей
- сімейні обставини
- фінансову інформацію
- інтимні фото/переписку

Це зона, де порушення приватності може бути не лише юридичним, а й глибоко травматичним.

Тому стандарт:

- мінімізувати доступ
- не копіювати зайвого
- не поширювати інформацію
- забезпечити належне зберігання

Гарантія 7. Захист професійної таємниці

Найбільш “чутливі” категорії:

- адвокатська таємниця
- журналістські джерела
- лікарська таємниця
- таємниця сповіді (в окремих випадках)

ЄСПЛ послідовно підкреслює: втручання у професійну таємницю - це втручання подвійної ваги, бо шкодить не лише особі, а й суспільству (праву на захист, свободі слова тощо).

Гарантія 8. Гідність і недопущення приниження

Навіть законний обшук може стати незаконним за сутністю, якщо він:

- проводиться демонстративно, принизливо
- супроводжується образами
- створює психологічний тиск
- застосовує надмірну силу

Правоохоронець має пам'ятати:

мета обшуку - встановлення істини, а не покарання людини процедурою.

Кейси ЄСПЛ (про обшук, вилучення, приватність)

Buck v. Germany (2005)

ЄСПЛ аналізував пропорційність обшуку і вилучення документів, підкресливши:

- втручання може бути допустимим,
- але повинно бути строго обґрунтованим та обмеженим.

Chappell v. the United Kingdom (1989)

Один із класичних кейсів щодо обшуків:

•ЄСПЛ наголосив на необхідності ефективних гарантій, щоб обшук не перетворився на свавілля.

Практичний блок: що має робити правоохоронець, щоб не порушити ст. 8 ЄКПЛ

“Коротка пам’ятка”

Правоохоронець повинен:

- діяти тільки на підставі закону і ухвали
- чітко тримати межі мети
- не вилучати зайвого
- забезпечити відеофіксацію
- допустити адвоката
- поважати гідність
- забезпечити конфіденційність даних
- документувати кожну дію

І головне:

будь-яке втручання у приватність повинно бути юридично і морально виправданим.

Таким чином, захист прав осіб під час втручання у приватність - це не “додатковий елемент”, а ядро законності в правоохоронній діяльності. Бо саме тут найчастіше виникає конфлікт між ефективністю та правами людини, і саме тут правоохоронець демонструє рівень правової культури держави.

5. Контроль та відповідальність правоохоронців за порушення права на приватність

Право на повагу до приватного і сімейного життя є одним із найчутливіших прав людини, адже воно охоплює сферу, в яку держава має втручатися лише у виняткових випадках і лише за чітко

визначеними правилами. Саме тому контроль за діяльністю правоохоронних органів у цій площині є не просто формальністю, а ключовою гарантією того, що інструменти державного примусу не перетворюються на механізм свавілля. У сфері обшуків, оглядів, проникнення до житла, доступу до приватної інформації (зокрема цифрових даних) ризик порушень особливо високий, бо людина часто не має змоги ефективно протидіяти діям правоохоронців «тут і зараз». Таким чином, саме система контролю й невідворотності відповідальності забезпечують реальність, а не декларативність права на приватність.

Передусім, контроль за дотриманням права на приватність здійснюється на декількох рівнях, і кожен із них має окреме значення.

По-перше, це судовий контроль, який є основним механізмом у демократичній державі. У контексті кримінального процесу він проявляється через обов'язковість судового дозволу на низку слідчих (розшукових) дій, зокрема обшук житла чи іншого володіння особи, тимчасовий доступ до речей і документів, негласні слідчі дії. Суддя не просто «підписує дозвіл», а зобов'язаний перевірити: чи існує законна мета втручання, чи є достатні фактичні підстави, чи не можна досягти мети менш інтенсивним способом, чи дотримано принципу пропорційності. У практичному сенсі це означає, що будь-яке втручання у приватність має бути аргументованим і обґрунтованим, а не «для підстраховки» або «на всяк випадок».

По-друге, важливим є прокурорський нагляд як елемент контролю за законністю дій органів досудового розслідування. Прокурор у кримінальному провадженні зобов'язаний реагувати на порушення прав людини, зокрема права на приватність, перевіряти законність процесуальних рішень, давати обов'язкові вказівки, скасовувати незаконні постанови слідчого, ініціювати питання про відповідальність посадових осіб. Для правоохоронної практики це має велике значення, бо прокурорський контроль - це механізм, який може спрацювати швидше, ніж суд, і попередити подальші порушення.

По-третє, значення має внутрішній відомчий контроль, який проявляється через діяльність підрозділів внутрішньої безпеки, службових розслідувань, дисциплінарних комісій, а також через стандартизацію процедур (інструкції, протоколи, відеофіксація, контроль дотримання службової етики). Тут важливо розуміти: внутрішній контроль - не «прикриття своїх», а механізм саморегуляції системи, який має запобігати порушенням ще до того, як вони переростуть у кримінальне правопорушення або міжнародний скандал. Особливо актуальним це є для ситуацій із незаконним проникненням до житла, перевищенням меж обшуку, вилученням предметів, які не стосуються провадження, копіюванням інформації з телефонів, ноутбуків без належної процесуальної підстави.

Окремо необхідно підкреслити роль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як елемента позасудового контролю, а також можливості звернення до нього у випадках порушення права на приватність. Омбудсман може здійснювати перевірки, реагувати актами реагування, ініціювати дисциплінарні або інші процедури, а також привертати увагу до системних проблем. Це важливо, бо право на приватність часто порушується не одинично, а має характер певної «практики», яка потребує комплексного реагування.

Щодо відповідальності правоохоронців за порушення права на приватність, вона може бути багаторівневою - дисциплінарною, адміністративною, кримінальною, цивільно-правовою, а також може спричиняти наслідки у вигляді визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. Дисциплінарна відповідальність застосовується у випадках порушення службових інструкцій, перевищення меж повноважень, невиконання процесуальних правил (наприклад, недопуск адвоката, відсутність належної фіксації дій, неналежне поводження з вилученим майном). Адміністративна відповідальність може наставати за окремі порушення законодавства, пов'язані із незаконним збором, використанням чи поширенням інформації.

Найбільш суворою є *кримінальна відповідальність* - у випадках, коли порушення приватності набуває характеру злочинного посягання: незаконне проникнення до житла, перевищення влади або службових повноважень, незаконне збирання чи поширення конфіденційної інформації про особу. Важливо розуміти, що сучасна приватність - це не лише житло, а й цифровий простір: листування, месенджери, фото, геолокація, персональні дані, медичні дані, банківська інформація. Тому правоохоронці повинні діяти особливо обережно у сфері доступу до цифрових носіїв, адже межа між «процесуально допустимим вилученням» і незаконним втручанням тут дуже тонка.

Цивільно-правова відповідальність проявляється через можливість вимагати відшкодування матеріальної та моральної шкоди, якщо незаконне втручання у приватність спричинило негативні наслідки для особи. Практика ЄСПЛ показує, що саме моральна шкода у справах про порушення ст. 8 Конвенції є дуже типовим наслідком, оскільки приниження, стрес, втрата відчуття безпеки та довіри до держави є реальними результатами незаконного втручання.

Окремий аспект - процесуальні наслідки. Якщо обшук, огляд або інші дії були проведені з порушенням закону, це може призвести до визнання доказів недопустимими, що, своєю чергою, впливає на результати розслідування та судового розгляду. Тобто порушення права на приватність - це не лише порушення прав людини, а й прямий ризик для ефективності кримінального провадження. Для правоохоронної системи це має бути ключовим сигналом: незаконні методи не підсилюють правосуддя, а руйнують його.

Таким чином, **контроль за дотриманням права на приватність та відповідальність за його порушення** - це не додатковий елемент правоохоронної діяльності, а центральна гарантія того, що втручання держави в особисту сферу людини відбувається законно, обґрунтовано, пропорційно та лише в межах необхідності, а правоохоронець усвідомлює свою місію як представника держави, яка повинна служити людині й захищати її гідність, свободу та безпеку.

ТЕМА 8

ПРАВА ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ГАРАНТІЇ СПРАВЕДЛИВОГО ПРОЦЕСУ ТА ПРАВО НА ЗАХИСТ

Мета: сформуванати розуміння гарантій справедливого процесу та прав осіб на захист у кримінальному провадженні, забезпечення дотримання цих прав правоохоронними органами.

План

1. Права людини у кримінальному провадженні: загальна характеристика.
2. Гарантії справедливого процесу: право на суд, рівність сторін, презумпція невинуватості.
3. Право на захист: адвокат, ознайомлення з матеріалами справи, можливість заперечень.
4. Забезпечення прав осіб у процесі досудового розслідування.
5. Контроль та відповідальність правоохоронців за порушення прав у кримінальному провадженні.

1. Права людини у кримінальному провадженні: загальна характеристика

Кримінальне провадження є тією сферою, де держава отримує найбільш «потужний» набір інструментів впливу на людину: затримання, примусовий привід, обшук, вилучення майна, негласні слідчі дії, запобіжні заходи, тримання під вартою. Саме тому права людини у кримінальному процесі - це не теоретичний розділ права, а практичний «щит», який визначає межі допустимого втручання держави та гарантує, що кримінальна юстиція буде інструментом правосуддя, а не репресії.

У загальному вигляді права людини у кримінальному провадженні можна розглядати як систему процесуальних гарантій, які забезпечують:

- законність дій органів досудового розслідування та прокуратури;
- справедливість судового розгляду;

- реальну можливість особи захищатися;
- недопущення свавілля та приниження людської гідності;
- баланс між інтересами суспільства (боротьба зі злочинністю) та правами конкретної людини.

Нормативним фундаментом тут є, з одного боку, Конституція України (зокрема, гарантії права на свободу, недоторканність, судовий захист, правову допомогу), а з іншого - Європейська конвенція з прав людини 1950 року, яка задає мінімальний стандарт захисту прав у кримінальному провадженні, насамперед через статті 5 (право на свободу), 6 (право на справедливий суд), 8 (приватність), 13 (ефективний засіб правового захисту).

Для правоохоронної діяльності важливо усвідомлювати: Конвенція - це не абстрактний міжнародний документ, а джерело обов'язкових стандартів, порушення яких має наслідки як для конкретної справи, так і для держави загалом (у т.ч. репутаційні та фінансові).

Ключовий момент: у кримінальному процесі права людини реалізуються через принцип «належної правової процедури» (due process), тобто держава може діяти лише за законом, у визначених межах, з дотриманням процедур, які гарантують справедливість. Якщо процедура порушена - навіть «правильна» мета (розкриття злочину) не виправдовує порушення прав.

Таким чином, **права людини у кримінальному провадженні** - це система процесуальних гарантій, що забезпечують законність і справедливість діяльності правоохоронних органів та суду, а також реальний захист особи від свавільного втручання держави.

2. Гарантії справедливого процесу: право на суд, рівність сторін, презумпція невинуватості

Справедливий процес - це «ядро» кримінального правосуддя, без якого сама ідея боротьби зі злочинністю втрачає легітимність. Для правоохоронців це означає дуже просту істину: результат має

значення лише тоді, коли він досягнутий законним способом. У протилежному випадку держава програє не тільки справу - вона програє довіру.

Гарантії справедливого процесу.

Перший елемент - право на суд. Воно включає доступ до суду, розгляд справи незалежним і безстороннім судом, у розумний строк, з дотриманням процесуальних гарантій. У практиці ЄСПЛ це означає, що навіть «сильні докази» не компенсують відсутності належного судового контролю чи порушення прав сторони захисту.

Другий елемент - рівність сторін і змагальність. Це не просто юридичні слова, а вимога, щоб сторона обвинувачення і сторона захисту мали реальні, а не формальні можливості представляти позицію, докази, аргументи. Якщо слідство має доступ до матеріалів, ресурсів і процесуальних інструментів, а захист обмежений - процес уже не може вважатися справедливим.

Третій елемент - презумпція невинуватості. Вона означає, що:

- тягар доведення лежить на стороні обвинувачення;
- будь-які сумніви тлумачаться на користь особи;
- особа не зобов'язана доводити свою невинуватість;
- до набрання вироком законної сили людину не можна трактувати як винну, зокрема у публічних заявах.

Для правоохоронної сфери презумпція невинуватості має ще один практичний вимір: комунікація. Публічні заяви посадових осіб («вбивця затриманий», «злочинець зізнався») до вироку суду можуть бути порушенням ст. 6 Конвенції.

Кейси ЄСПЛ, які дуже показові саме для цього питання:

•*Allenet de Ribemont v. France* (1995) - порушення презумпції невинуватості через заяви посадових осіб, які фактично назвали людину винною до вироку.

•*Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain* (1988) - питання справедливості процесу та оцінки доказів у комплексі порушень.

•*Salduz v. Turkey* (2008) - фундаментальна справа про право на захист на ранній стадії, яка безпосередньо впливає на справедливість процесу.

Таким чином, **справедливий процес** - це сукупність гарантій, які забезпечують законність, рівність можливостей сторін та недопущення «наперед визначеної винуватості», і саме правоохоронці мають діяти так, щоб їхні процесуальні рішення витримували перевірку стандартами ЄСПЛ.

3. Право на захист: адвокат, ознайомлення з матеріалами справи, можливість заперечень

Право на захист - це ключовий механізм, який перетворює людину з об'єкта кримінального переслідування на суб'єкта процесу. Для правоохоронців це один із найважливіших стандартів, тому що саме порушення права на захист найчастіше «ламає» кримінальні справи у суді та призводить до констатації порушень Конвенції.

Право на захист включає декілька взаємопов'язаних елементів.

Передусім - право на адвоката. Воно має бути не формальним («адвокат є в протоколі»), а реальним: можливість конфіденційного спілкування, присутність під час процесуальних дій, участь у допиті, подання клопотань. ЄСПЛ неодноразово підкреслював: відсутність адвоката на ранніх стадіях (особливо під час першого допиту) може робити весь процес несправедливим.

Другий елемент - ознайомлення з матеріалами справи. Захист повинен мати доступ до матеріалів, необхідних для ефективного оскарження затримання, запобіжного заходу, пред'явленої підозри, а також для побудови лінії захисту. Обмеження доступу може бути допустимим лише у виняткових випадках і за наявності компенсаторних гарантій.

Третій елемент - можливість заперечень і активної позиції захисту. Право на захист - це не «мовчати», це також право діяти: ставити питання, заявляти відводи, подавати докази, клопотання, скарги, ініціювати експертизи.

Справи ЄСПЛ, які тут доречні:

•Salduz v. Turkey (2008) - право на адвоката від початкової стадії допиту.

•Ibrahim and Others v. the United Kingdom (2016) - допустимість обмеження доступу до адвоката у виняткових обставинах і вимога загальної справедливості процесу.

•Dayanan v. Turkey (2009) - право на юридичну допомогу включає не тільки присутність адвоката, а й активну участь у процесі.

Важливо підкреслити наступні важливі моменти: перший аспект, що право на захист - це не одна дія і не один документ, а безперервний процесуальний режим. Воно діє з моменту фактичного підозрювання особи, а не лише після вручення процесуального статусу. Якщо держава вже поводить з людиною як із підозрюваною - гарантії захисту повинні вже працювати в повному обсязі.

Другий важливий аспект - реальність, а не декларативність доступу до матеріалів. Недостатньо формально «надати можливість ознайомитися». Захист повинен мати розумний час, технічну можливість копіювання, зрозумілу структуру матеріалів. Інакше право існує лише на папері й не дає можливості підготувати змістовні заперечення.

Третій момент - процесуальна рівність у можливості впливати на доказування. Якщо сторона обвинувачення активно збирає та формує доказову базу, сторона захисту повинна мати інструменти реагування: ініціювати допити, експертизи, витребування документів, альтернативні дослідження. Це формує баланс, без якого змагальність стає формальною.

Четвертий напрям - обов'язок правоохоронців не перешкоджати захисту пасивно чи активно. Затягування допуску адвоката, створення організаційних бар'єрів, тиск через «терміновість», неофіційні розмови без захисника - усе це розглядається як порушення стандартів справедливого процесу і впливає на оцінку допустимості отриманих результатів.

Таким чином, **право на захист** - це комплекс гарантій, які забезпечують людині реальну можливість протидіяти державному обвинуваченню, а для правоохоронців - це стандарт, який визначає законність отримання доказів і допустимість процесуальних результатів.

4. Забезпечення прав осіб у процесі досудового розслідування

Досудове розслідування - це найбільш ризикова стадія з точки зору прав людини, оскільки саме тут відбувається основна частина втручань у права особи, і саме тут людина часто перебуває у вразливому становищі. Якщо в суді є публічність, змагальність і контроль, то на етапі слідства дуже багато залежить від професійності та добросовісності правоохоронців.

Забезпечення прав на цій стадії включає насамперед: законність затримання і тримання, дотримання правил допиту, недопущення психологічного чи фізичного тиску, повагу до гідності, право на адвоката, право не свідчити проти себе, належне документування процесуальних дій.

Особливу увагу потрібно звернути на докази, отримані на досудовій стадії. В ЄСПЛ сформована дуже чітка логіка: якщо доказ отриманий із порушенням прав людини (особливо катування, жорстоке поводження, примусове зізнання) - це ставить під сумнів справедливість процесу загалом.

Кейси ЄСПЛ, які дуже добре «лягають» на досудове розслідування:

- *Jalloh v. Germany* (2006) - межі допустимості примусового отримання доказів і зв'язок із правом не свідчити проти себе.

- *Gäfgen v. Germany* (2010) - неприпустимість погроз жорстоким поводженням навіть задля «благородної мети».

- *Shabelnik v. Ukraine* (2009) - проблема доступу до захисника та оцінка справедливості процесу.

Важливо також розуміти, що **гарантії прав людини на цій стадії** - це не лише формальні норми, а щоденна практична поведінка посадових осіб. Сам факт існування процесуальних прав ще не означає їх реальної реалізації. Вирішальне значення має те, чи роз'яснюються права особі зрозумілою мовою, чи надається реальна можливість ними скористатися, чи не створюються штучні перешкоди для контакту із захисником або подання клопотань.

Окремий аспект - це **процесуальна рівновага сторін ще до передачі справи до суду**. Хоча досудове розслідування не є змагальним у повному розумінні, однак уже на цьому етапі повинні існувати механізми оскарження дій слідчого і прокурора, судовий контроль за обмеженням прав, а також реальна можливість сторони захисту впливати на збирання та перевірку доказів. Без цього формується перекис, який потім складно виправити в суді.

Не менш значущим є **питання фіксації процесуальних дій**. Аудіо- та відеозапис допитів, обшуків, пред'явлень для впізнання та інших слідчих дій виступає не лише технічним засобом, а й гарантією від зловживань. Така фіксація захищає як особу, щодо якої проводяться дії, так і самих правоохоронців від безпідставних звинувачень, формуючи прозорість і перевірюваність процедури.

Крім того, для більш ґруетовного розуміння важливо підкреслити **превентивний характер процесуальних гарантій**. Їхня мета - не тільки реагувати на вже допущені порушення, а запобігати їм. Чіткі процедури, контроль строків, обов'язкова участь захисника у визначених випадках, судовий дозвіл на втручання у приватне життя - усе це працює як система стримувань, що не дозволяє перетворити ефективність розслідування на виправдання порушення прав.

Таким чином, **досудове розслідування** має здійснюватися не тільки ефективно, але й процесуально бездоганно, оскільки будь-яке порушення прав особи на цьому етапі прямо впливає на справедливість судового розгляду та легітимність результату.

5. Контроль та відповідальність правоохоронців за порушення прав у кримінальному провадженні

Контроль і відповідальність у кримінальному процесі мають особливе значення, тому що саме тут держава застосовує найбільш жорсткі механізми примусу. Якщо не існує ефективного контролю - правоохоронна діяльність може перетворитися на систему безкарності, де процесуальні норми стають декоративними.

Контроль у кримінальному провадженні включає кілька рівнів.

Судовий контроль - ключовий механізм, який проявляється через розгляд скарг на дії слідчого/прокурора, контроль за запобіжними заходами, дозвіл на втручання у права (обшук, доступ, НСРД), а також через оцінку допустимості доказів. Судова практика фактично формує межі дозволеного.

Прокурорський нагляд забезпечує процесуальне керівництво і законність дій органів досудового розслідування, зокрема реагування на порушення прав підозрюваних, потерпілих, свідків.

Внутрішній відомчий контроль (службові перевірки, дисциплінарні комісії, внутрішня безпека) важливий для швидкого реагування на порушення, але він має бути реальним, а не формальним.

Відповідальність правоохоронців може бути:

- дисциплінарною (порушення службової дисципліни, процесуальних правил);
- адміністративною;
- кримінальною (перевищення влади, незаконне затримання, примус до показань, фальсифікація доказів тощо);
- цивільно-правовою (відшкодування шкоди).

Окремо важливо виділити процесуальні наслідки: визнання доказів недопустимими. Це один із найсильніших механізмів стримування, адже він «каже системі»: порушення прав людини не може бути інструментом досягнення результату.

Варто підкреслити, що **ефективний контроль** - це не лише наявність процедур, а їх практична дієвість. Якщо скарги формально приймаються, але не розглядаються по суті, якщо перевірки проводяться без реальних висновків і наслідків - контроль втрачає свою правозахисну функцію. У такому разі виникає розрив між нормою і практикою, що підриває саму ідею процесуальних гарантій.

Важливим є і питання **незалежності тих, хто здійснює контроль**. Судовий контроль повинен бути не декларативним, а реально автономним від органів обвинувачення. Прокурорський нагляд - не зводиться до погодження дій слідства, а включати критичну оцінку. Внутрішні перевірки - не обмежуватися захистом «чесної відомства», а ставити в центр законність і права людини. Саме інституційна незалежність робить контроль переконливим.

Також потрібно звернути увагу на **роль сторони захисту та потерпілого** як елементів контрольного механізму. Подання клопотань, скарг, заяв про порушення, ініціювання експертиз, оскарження процесуальних рішень - це не просто процесуальні права, а інструменти впливу на законність провадження. Активна процесуальна позиція учасників змушує систему працювати більш дисципліновано і прозоро.

Не менш значущим є **публічний та професійний контроль**, який здійснюється через адвокатську спільноту, наукову оцінку практики, узагальнення судових рішень, а також системне навчання та підвищення кваліфікації правоохоронців. Такий контроль дозволяє не лише виявляти помилки чи порушення в діяльності органів досудового розслідування та суддів, а й створює умови для постійного вдосконалення професійних стандартів. Коли практика стає предметом глибинного аналізу і конструктивної критики, формується культура відповідальності, заснована на розумінні етичних та правових норм, а не лише на страху перед можливими санкціями. Крім того, відкритість до оцінки та дискусій стимулює розвиток інноваційних підходів у розслідуванні, захисті прав людини та застосуванні доказів, сприяючи формуванню професійної спільноти, яка здатна самостійно контролювати якість своєї роботи.

Таким чином, **контроль і відповідальність у кримінальному провадженні** забезпечують не лише захист прав і свобод людини, а й підвищують загальну якість правосуддя, сприяють легітимності дій держави та формують довіру суспільства до правоохоронної системи. Вони створюють баланс між владними повноваженнями та правами громадян, зменшують ризик зловживань і дозволяють ефективно реагувати на порушення. Завдяки цьому контроль стає не формальною процедурою, а ключовим інструментом підтримки правової держави, де кожен учасник процесу усвідомлює свою відповідальність перед законом та суспільством, а громадяни мають реальні гарантії того, що їх права будуть захищені.

ТЕМА 9

НЕДИСКРИМІНАЦІЯ ТА РІВНІСТЬ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЙНИМ ПРАКТИКАМ

Мета: сформувати знання про принципи недискримінації та рівності у діяльності правоохоронних органів та способи протидії дискримінаційним практикам.

План

1. Принцип недискримінації та рівності: загальна характеристика.
2. Законодавчі та міжнародні стандарти недискримінації.
3. Практика протидії дискримінаційним діям у правоохоронній сфері.
4. Виявлення та усунення дискримінаційних практик серед правоохоронців.
5. Контроль та відповідальність за порушення принципу недискримінації.

1. Принцип недискримінації та рівності: загальна характеристика

Недискримінація та рівність є фундаментальними цінностями сучасної правової держави й демократичного

суспільства. Вони не є «додатковими» принципами, які можна враховувати лише за сприятливих умов, а становлять обов'язкову основу діяльності органів державної влади, зокрема правоохоронних органів, оскільки саме правоохоронці найбільш часто контактують з населенням у ситуаціях конфлікту, ризику, примусу та обмеження прав і свобод.

Сутність принципу рівності полягає в тому, що всі особи є рівними перед законом і мають рівний правовий захист, незалежно від їхніх індивідуальних ознак чи соціального статусу. Принцип недискримінації конкретизує рівність і означає, що жодна особа не може зазнавати обмеження прав, менш сприятливого ставлення чи неправомірного втручання з боку держави через певні ознаки, такі як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне або соціальне походження, належність до національних меншин, майновий стан, народження чи інші обставини.

Особливість правоохоронної діяльності полягає в тому, що вона містить елементи державного примусу, і тому будь-яка дискримінаційна поведінка правоохоронця стає не просто етичним відхиленням, а порушенням прав людини, яке може мати серйозні юридичні наслідки. Дискримінація в цій сфері може проявлятися як у відкритій формі (приниження, необґрунтоване застосування сили, упереджене ставлення), так і в прихованій (селективні перевірки документів, непропорційні підозри, різні стандарти реагування на звернення громадян).

Крім того, важливо усвідомлювати, що **дискримінація не завжди має форму прямої заборони або відмови. Вона може бути:**

- прямою дискримінацією - коли до особи ставляться гірше через певну ознаку;
- непрямою дискримінацією - коли формально нейтральне правило чи практика фактично ставить певну групу у гірше становище;
- переслідуванням (harassment) - приниженням гідності, створенням ворожого середовища;

- інструкцією до дискримінації - коли керівництво або колеги прямо чи опосередковано спонукають до дискримінаційних дій.

У правоохоронній сфері принцип недискримінації має не лише правозахисне, а й практичне значення: дискримінаційні практики руйнують довіру до поліції та інших органів, знижують ефективність розслідувань, сприяють соціальній напрузі, радикалізації та конфліктам, а також створюють ризик системних порушень прав людини.

Таким чином, **принцип недискримінації та рівності у правоохоронній діяльності** є необхідною умовою легітимності державного примусу, гарантією поваги до гідності людини та основою формування довіри між суспільством і правоохоронними органами.

2. Законодавчі та міжнародні стандарти недискримінації

Нормативні стандарти недискримінації мають багаторівневий характер: вони формуються як у межах національного права, так і на рівні міжнародних документів, які є обов'язковими або мають значний авторитет у сфері прав людини.

Національні стандарти в Україні включають насамперед:

- Конституцію України, яка закріплює рівність громадян та заборону привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовними чи іншими ознаками;

- Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», який визначає поняття дискримінації, її форми та механізми захисту;

- галузеве законодавство, що регламентує діяльність правоохоронних органів (зокрема, законодавство про Національну поліцію, кримінальне процесуальне законодавство), яке вимагає законності, пропорційності, поваги до прав людини та заборони свавілля.

Міжнародні стандарти недискримінації мають вирішальне значення для діяльності правоохоронців, оскільки визначають мінімальні гарантії, відступ від яких є порушенням прав людини.

Ключові документи включають:

- Європейську конвенцію з прав людини, зокрема статтю 14 (заборона дискримінації у користуванні правами Конвенції) та Протокол № 12 (загальна заборона дискримінації);

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 2 і ст. 26), який закріплює рівність перед законом та право на рівний захист без дискримінації;

- Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (CERD) - ключовий універсальний документ у сфері протидії расизму;

- стандарти ООН щодо правоохоронної діяльності (включно з принципами застосування сили, поваги до гідності та недопущення упередженості).

Особливо важливо підкреслити: у системі Європейської конвенції заборона дискримінації розглядається не ізольовано, а у зв'язку з іншими правами - наприклад, із правом на життя (ст. 2), заборону катувань (ст. 3), правом на свободу (ст. 5), правом на справедливий суд (ст. 6), правом на повагу до приватного життя (ст. 8). Це означає, що дискримінаційний мотив у діях правоохоронців може «посилити» порушення та стати самостійною підставою для відповідальності держави.

Таким чином, **законодавчі та міжнародні стандарти недискримінації** формують комплекс правових зобов'язань держави та правоохоронних органів щодо рівного, неупередженого ставлення до всіх осіб і забезпечення ефективного захисту від дискримінації.

3. Практика протидії дискримінаційним діям у правоохоронній сфері

Протидія дискримінації в правоохоронній діяльності - це не лише заборона певних дій, а ціла система практичних заходів, яка

має бути інтегрована у щоденну роботу правоохоронців. Це включає профілактику, навчання, стандарти поведінки, алгоритми прийняття рішень, а також ефективні механізми реагування на порушення.

Найпоширеніші дискримінаційні ризики у правоохоронній сфері:

- етнічне профілювання (racial/ethnic profiling) - зупинки, перевірки документів, обшуки чи затримання на підставі зовнішності або етнічного походження, а не реальних об'єктивних підстав;
- нерівне реагування на звернення (коли заяви представників певних груп сприймаються як «менш важливі»);
- упередженість при оцінці доказів (стереотипи щодо «схильності» до злочинності);
- мова ворожнечі або приниження у комунікації з особою;
- дискримінаційні мотиви у застосуванні сили.

Практика ЄСПЛ чітко підкреслює: держава повинна не тільки утримуватися від дискримінації, але й ефективно розслідувати можливий дискримінаційний мотив, якщо він може мати місце.

Показові справи ЄСПЛ:

- *Nachova and Others v. Bulgaria* (2005) - Суд наголосив на обов'язку держави ефективно розслідувати можливий расистський мотив у випадках насильства, особливо коли до подій причетні державні агенти.
- *D.H. and Others v. the Czech Republic* (2007) - приклад непрямої дискримінації та важливості аналізу системних практик.
- *Timishev v. Russia* (2005) - дискримінація за етнічною ознакою, Суд підкреслив, що жодне різне ставлення, засноване виключно або вирішально на етнічному походженні, не може бути виправдане.

З практичної точки зору протидія дискримінації включає:

- впровадження чітких критеріїв для зупинки, перевірки документів, обшуку;
- обов'язкове документування підстав для втручання;
- носіння бодікамер, фіксація дій;
- регулярні тренінги щодо упередженості та стереотипів;

- комунікаційні стандарти (недопущення приниження, агресії, дискримінаційних висловлювань);
- взаємодію з громадами (community policing) для підвищення довіри.

Таким чином, **протидія дискримінаційним діям у правоохоронній сфері** має бути системною та включати як правові механізми, так і організаційні практики, спрямовані на усунення упередженості, забезпечення рівного ставлення та формування довіри до правоохоронних органів.

4. Виявлення та усунення дискримінаційних практик серед правоохоронців

Виявлення дискримінаційних практик у правоохоронних органах є складним завданням, оскільки дискримінація часто має прихований характер, маскується під «профілактичні заходи» або виправдовується посиланнями на оперативну необхідність. Однак саме тому важливо мати інструменти, які дозволяють виявляти такі явища не інтуїтивно, а на основі критеріїв, доказів і системного аналізу.

Виявлення дискримінації включає:

- аналіз скарг громадян і їх повторюваності;
- статистичний аналіз практик зупинок, обшуків, затримань;
- моніторинг застосування сили (зокрема щодо уразливих груп);
- внутрішні опитування персоналу щодо етики та атмосфери в колективі;
- оцінку комунікації правоохоронців (мовні маркери приниження, стереотипізація).

Особливу роль відіграє **поняття інституційної (системної) дискримінації**, коли проблема не обмежується «одним поганим працівником», а є наслідком відсутності правил, толерування стереотипів, безкарності або внутрішньої культури.

Усунення дискримінаційних практик потребує:

- чітких внутрішніх стандартів і кодексів поведінки;
- дисциплінарної практики, яка реально застосовується;
- навчання (підготовка з прав людини, Конвенції, антидискримінаційних стандартів);
- ротації персоналу в підрозділах із підвищеним ризиком порушень;
- створення безпечних каналів повідомлення про порушення (whistleblowing);
- управлінської відповідальності керівництва за стан дисципліни та культури.

Важливо: у сучасних підходах до правоохоронної діяльності антидискримінаційні стандарти розглядаються не як «обмеження», а як професійний критерій якості служби. Правоохоронець, який розуміє принцип рівності, діє точніше, законніше й ефективніше, не створює конфліктів там, де їх можна уникнути, і не провокує недовіру.

Таким чином, **виявлення та усунення дискримінаційних практик серед правоохоронців** є необхідною умовою забезпечення законності, професійної етики та довіри суспільства, а також гарантією того, що державний примус застосовується без упередженості та приниження людської гідності.

5. Контроль та відповідальність за порушення принципу недискримінації

Ефективна протидія дискримінації неможлива без реального контролю та невідвратною відповідальності.

Дискримінація у правоохоронній сфері - це не «побутова нетолерантність», а порушення прав людини, яке може мати системні наслідки та призводити до міжнародної відповідальності держави.

Контроль за дотриманням принципу недискримінації включає:

- судовий контроль: можливість оскарження дискримінаційних дій, перевірка законності втручань, оцінка доказів і мотивів;
- прокурорський нагляд: реагування на факти порушень, процесуальне керівництво, забезпечення законності;
- внутрішній контроль: службові розслідування, дисциплінарні комісії, підрозділи внутрішньої безпеки;
- зовнішній контроль: омбудсман, правозахисні інституції, громадський моніторинг.

Відповідальність може бути:

- дисциплінарною (порушення службових стандартів);
- адміністративною (залежно від складу правопорушення);
- кримінальною (у випадку перевищення повноважень, насильства, катувань, переслідувань тощо);
- цивільно-правовою (відшкодування шкоди).

ЄСПЛ підкреслює, що у випадках, де можливий дискримінаційний мотив, держава має особливий обов'язок: розслідування повинно бути ретельним, неупередженим і спрямованим на встановлення саме мотиву. У цьому контексті важливою є **справи:**

•*Šečić v. Croatia* (2007) - Суд визнав порушення через неналежне розслідування расистського мотиву нападу.

•*Identoba and Others v. Georgia* (2015) - обов'язок держави забезпечити захист від насильства і належно реагувати на мотиви ненависті.

Важливо, що контроль у сфері недискримінації має свою специфіку: тут недостатньо встановити лише факт порушення процедури. Потрібно дослідити причину і мотив дії. Якщо є ознаки упередженого ставлення до групи чи ознаки, органи зобов'язані перевіряти цю версію активно, а не формально. Ігнорування можливого дискримінаційного мотиву саме по собі розглядається як недолік розслідування.

Другий важливий елемент - доказування дискримінації. У багатьох випадках прямі докази мотиву відсутні, тому використовуються непрямі ознаки: різниця у поведженні з

подібними ситуаціями, статистичні дані, висловлювання, контекст події, службові рішення. Тому контрольні органи повинні вміти працювати з індикаторами упередженості, а не вимагати лише «прямих зізнань».

Третій аспект - обов'язок держави проводити спеціалізоване навчання для правоохоронців щодо недискримінації. Якщо службовець не розуміє, як виглядає непряма дискримінація або профілювання за ознаками, він може порушувати права навіть без наміру. Саме тому навчальні програми, внутрішні інструкції та практичні кейси є частиною системи превентивного контролю.

Четвертий напрям - інституційна звітність і аналітика. Регулярний аналіз скарг на дискримінаційні дії, перевірка практики зупинок, затримань, перевірок документів, застосування сили щодо різних груп населення дозволяє виявляти системні перекоси. Такий підхід переводить проблему з рівня "окремого інциденту" на рівень управлінського рішення.

Таким чином, **контроль і відповідальність за порушення принципу недискримінації** є ключовими гарантіями того, що правоохоронна діяльність буде відповідати стандартам прав людини, а держава виконуватиме свій обов'язок забезпечувати рівність, повагу до гідності та ефективний захист кожної людини.

ТЕМА 10

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОНЦІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Мета: сформувати розуміння механізмів відповідальності правоохоронців за порушення прав людини та способів правового захисту громадян.

План

1. Юридична відповідальність правоохоронців: кримінальна, адміністративна, дисциплінарна.

2. Механізми правового захисту громадян у разі порушення прав.
3. Судовий та позасудовий контроль за діяльністю правоохоронних органів.
4. Превентивні заходи для запобігання порушенням прав людини.
5. Взаємодія з міжнародними органами та використання практики ЄСПЛ.

1. Юридична відповідальність правоохоронців: кримінальна, адміністративна, дисциплінарна

Правоохоронні органи є спеціальними суб'єктами публічної влади, які уповноважені застосовувати державний примус. Саме тому їхня діяльність має підвищений рівень юридичної регламентації та контролю, а будь-які порушення прав людини з боку правоохоронців розглядаються не лише як індивідуальна помилка, а як потенційна загроза принципам верховенства права, законності та довіри суспільства до держави.

Відповідальність правоохоронців у правовій державі виступає не інструментом “покарання заради покарання”, а механізмом забезпечення законності, справедливості, відновлення порушених прав та попередження нових порушень. У цій площині особливо важливо, щоб кожен правоохоронець усвідомлював: службове становище не надає імунітету від відповідальності, а навпаки - підвищує рівень вимог до поведінки та професійних рішень.

Юридична відповідальність правоохоронців може мати різні форми, залежно від характеру порушення, його наслідків та ступеня суспільної небезпечності.

Кримінальна відповідальність застосовується у випадках, коли дії або бездіяльність правоохоронця містять склад злочину. Типовими ситуаціями, що можуть призводити до кримінальної відповідальності, є катування або жорстоке поводження, незаконне затримання, перевищення влади або службових повноважень,

фальсифікація доказів, незаконне проникнення до житла, службова недбалість, корупційні правопорушення. Важливо підкреслити, що порушення прав людини у правоохоронній сфері нерідко має подвійний характер: воно одночасно порушує і права конкретної особи, і підриває авторитет держави.

Адміністративна відповідальність може наставати у випадках адміністративних правопорушень, що не досягають рівня кримінальної суспільної небезпечності, але порушують закон, права громадян або встановлені правила діяльності. У правоохоронній практиці це може проявлятися, наприклад, у порушенні правил застосування спецзасобів, неналежному оформленні матеріалів, порушенні порядку розгляду звернень, окремих формах неправомірного втручання у приватність.

Дисциплінарна відповідальність є найбільш “внутрішньосистемною” формою реагування. Вона застосовується за порушення службової дисципліни, присяги, внутрішніх статутів, стандартів професійної етики та службових регламентів. Проте дисциплінарна відповідальність не повинна перетворюватися на формальність або на інструмент “замовчування” проблеми. Навпаки, дисциплінарне провадження має бути ефективним, об’єктивним і таким, що реально впливає на якість правоохоронної діяльності.

Таким чином, **система юридичної відповідальності правоохоронців** є комплексною, багаторівневою і спрямованою на те, щоб будь-яке порушення прав людини отримало належну правову оцінку, а особа - реальний захист і відновлення порушених прав.

2. Механізми правового захисту громадян у разі порушення прав

Механізми правового захисту громадян у разі порушення прав з боку правоохоронців - це система правових засобів, які дозволяють людині відновити справедливість, припинити незаконні дії, отримати компенсацію шкоди та домогтися притягнення винних осіб до відповідальності.

У правовій державі громадянин не повинен залишатися сам на сам із порушенням: захист прав - це обов'язок держави, а не "приватна проблема" особи. Особливо це актуально в ситуаціях, коли порушення здійснюється суб'єктом, який має владні повноваження, доступ до сили, зброї та адміністративного ресурсу.

До основних механізмів правового захисту належать:

- звернення зі скаргою до керівництва відповідного правоохоронного органу;
- подання заяви про кримінальне правопорушення;
- оскарження дій або бездіяльності правоохоронців у процесуальному порядку (зокрема в межах кримінального провадження);
- звернення до суду із позовом про відшкодування матеріальної та моральної шкоди;
- звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсман);
- використання механізмів безоплатної правової допомоги, адвокатського захисту, правозахисних організацій.

Особливе значення має доступ до адвоката та фіксація порушення. У практичному вимірі правовий захист часто залежить від того, чи були належно задокументовані обставини: медичні довідки, відеофіксація, свідки, протоколи, бодікамери, записи з камер спостереження. Саме тому у правозастосуванні важливим є принцип: будь-яка дія правоохоронця, що обмежує права людини, має бути обґрунтованою, документованою і такою, що може бути перевірена.

Варто усвідомлювати, що механізми захисту працюють на різних рівнях - негайному, процесуальному і стратегічному.

- Негайний рівень - це припинення порушення та фіксація фактів.
- Процесуальний - це скарги, клопотання, судові звернення.
- Стратегічний - це доведення справи до рішень, які змінюють практику органів у майбутньому.

Важливою є роль строків і процедурної дисципліни. Багато засобів захисту мають чіткі часові межі подання. Тому правова обізнаність громадян і швидке звернення за допомогою суттєво підвищують шанси на успішне відновлення прав. Зволікання часто ускладнює доказування і зменшує ефективність реагування.

Окремим напрямом є міжнародний захист - звернення до Європейський суд з прав людини після використання національних засобів. Такий механізм не замінює внутрішній захист, але виступає додатковою гарантією та інструментом впливу на державну практику загалом.

Не менш значущим є поєднання юридичних і публічних інструментів: звернення до правозахисних структур, фахових об'єднань, механізмів публічного моніторингу. Публічність у межах закону часто підвищує якість перевірок і пришвидшує реакцію органів.

Таким чином, **механізми правового захисту громадян** мають забезпечувати не декларативне право “скаржитися”, а реальну можливість відновлення порушених прав і притягнення винних осіб до відповідальності.

3. Судовий та позасудовий контроль за діяльністю правоохоронних органів

Контроль за діяльністю правоохоронних органів є обов'язковим елементом правової держави, адже без контролю державний примус перетворюється на ризик свавілля. Контроль виконує не лише каральну функцію, а насамперед забезпечує законність, дисципліну, передбачуваність дій правоохоронців та дотримання стандартів прав людини.

Судовий контроль є найбільш авторитетним механізмом перевірки законності дій правоохоронців. Суд оцінює правомірність затримання, обшуку, застосування сили, втручання у приватне життя, законність доказів, дотримання процесуальних гарантій.

Судовий контроль має принципове значення, оскільки саме суд є незалежним арбітром між державою та особою.

Позасудовий контроль включає:

- прокурорський нагляд і процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях;
- парламентський контроль (у т.ч. через омбудсмена);
- внутрішній контроль у правоохоронних органах (службові розслідування, внутрішня безпека);
- громадський контроль, включно з діяльністю правозахисних організацій та моніторингових груп;
- медіа як інструмент публічності, прозорості та суспільної реакції.

Окремо варто наголосити на значенні відкритості та прозорості процедур. Коли діяльність правоохоронних органів є “закритою”, ризики порушень прав людини зростають. Натомість системи відеофіксації, належна звітність, доступ до інформації, прозорі процедури розгляду скарг та обов’язковість реагування створюють умови, за яких порушення не стають нормою.

Також важливим є розуміння: судовий і позасудовий контроль не конкурують між собою, а працюють як взаємодоповнююча система. Суд втручається тоді, коли вже є конкретне рішення або дія, що зачіпає права особи. Позасудові механізми часто спрацьовують раніше - на етапі перевірок, скарг, моніторингів, службових оцінок - і можуть зупинити порушення ще до того, як воно набуде незворотних наслідків.

Другий важливий момент - це **доступність механізмів контролю для самої людини**. Якщо процедура подання скарги складна, тривала або фактично недосяжна, контроль стає формальністю. Ефективна система передбачає прості канали звернення, зрозумілі строки розгляду, обов’язок мотивованої відповіді та можливість подальшого оскарження.

Третій аспект - інституційна спеціалізація контрольних механізмів. Різні органи мають різні функції: суд - дає юридично

обов'язкову оцінку; прокурор - реагує процесуально; омбудсман - оцінює з позиції стандартів прав людини; внутрішні підрозділи - оперативно перевіряють дисципліну; громадські структури - забезпечують незалежний погляд ззовні. Саме розподіл ролей робить систему стійкою.

Четвертий напрям - аналітична функція контролю. Перевірки і розгляд скарг мають використовуватися не лише для покарання винних, а й для виявлення типових проблем: прогалин у процедурах, недоліків навчання, перевантаження підрозділів, ризикових практик. На основі цього повинні змінюватися інструкції, протоколи і програми підготовки.

Таким чином, **ефективний контроль** - *судовий і позасудовий* - є запорукою того, що правоохоронна діяльність відповідає принципам законності, пропорційності та поваги до прав людини.

4. Превентивні заходи для запобігання порушенням прав людини

Превенція порушень прав людини у правоохоронній сфері є не менш важливою, ніж реагування після порушення. У сучасній правовій державі пріоритетом має бути не “покарати винного після скандалу”, а створити такі умови, за яких порушення стають малоймовірними, а будь-які ризики - швидко виявляються та усуваються.

Превентивні заходи включають насамперед формування професійної культури правоохоронця як носія публічної влади, який діє не “за власним розсудом”, а в межах закону і стандартів прав людини.

До ключових превентивних механізмів належать:

- системна підготовка і навчання з прав людини, стандартів ЄКПЛ та практики ЄСПЛ;
- регулярні тренінги щодо деескалації конфліктів, комунікації, роботи з уразливими групами;

- впровадження внутрішніх стандартів і протоколів (алгоритмів дій) щодо затримання, обшуку, застосування сили;
- внутрішній моніторинг і аудит підрозділів з підвищеним ризиком порушень;
- обов'язкова відеофіксація ключових процесуальних дій;
- чітке реагування керівництва на порушення, без практики “замовчування” або кругової поруки;
- психологічний супровід, профілактика професійного вигорання, оскільки емоційна нестабільність і агресія часто є підґрунтям неправомірних дій.

*Особливо важливо усвідомлювати: **превенція** - це не слабкість правоохоронної системи, а її сила. Чим більше держава інвестує у попередження порушень, тим менше вона витрачає ресурсів на судові спори, компенсації, репутаційні втрати та міжнародні скарги.*

Важливо розуміти, що превенція починається з нормативної визначеності процедур. Чим чіткіше виписані алгоритми дій правоохоронця у стандартних і кризових ситуаціях, тим менше простору для довільних рішень. Коли службовець не імпровізує “на власний розсуд”, а діє за перевіреним протоколом, ризик порушення прав людини суттєво зменшується.

*Другий важливий блок - це **організаційна прозорість**. Ротація кадрів у підрозділах підвищеного ризику, автоматичний розподіл справ, електронна фіксація процесуальних кроків, неможливість “тихого” втручання в матеріали провадження - усе це технічні, але дуже дієві запобіжники зловживань. Сучасні цифрові інструменти тут працюють як елемент правозахисної інфраструктури.*

*Третій напрям - **зовнішній превентивний моніторинг**. Важливу роль відіграють незалежні спостережні механізми, співпраця з правозахисними інституціями та стандартами, напрацьованими в межах Рада Європи. Коли система знає, що її практика підлягає регулярній зовнішній оцінці, це дисциплінує краще, ніж формальні заборони.*

Четвертий аспект - управлінська відповідальність за ризики. Превенція - це не лише поведінка виконавця “на місці”, а й обов’язок керівника бачити проблемні тенденції: повторювані скарги, типові помилки, конфліктні підрозділи. Аналітика скарг, службових перевірок і судових рішень повинна використовуватися як матеріал для змін у практиці, а не просто як архів.

Особливо важливо підкреслити: **превенція - це не слабкість правоохоронної системи, а її сила.** Чим більше держава інвестує у попередження порушень, тим менше вона витрачає ресурсів на судові спори, компенсації, репутаційні втрати та міжнародні скарги.

Таким чином, **превентивні заходи** формують реальний механізм забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності, підвищують ефективність служби та зміцнюють довіру суспільства.

5. Взаємодія з міжнародними органами та використання практики ЄСПЛ

Міжнародні механізми захисту прав людини є важливою гарантією для громадян і водночас інструментом удосконалення національної правоохоронної системи. Їх значення полягає в тому, що вони створюють додатковий рівень контролю за державою і формують стандарти, які мають обов’язковий або орієнтуючий характер.

Для України особливе значення має **система Ради Європи та Європейського суду з прав людини.** ЄСПЛ не лише встановлює факт порушення Конвенції, а й формує стандарти, яких держава повинна дотримуватися у правоохоронній діяльності.

Практика ЄСПЛ впливає на:

- законодавство (внесення змін до норм права);
- судову практику;
- внутрішні стандарти правоохоронних органів;
- дисциплінарні та процесуальні процедури.

Показові справи ЄСПЛ, що безпосередньо стосуються правоохоронної сфери:

•Kaverzin v. Ukraine (2012) - Суд констатував системну проблему катувань і відсутності ефективного розслідування скарг на жорстоке поводження.

•Afanasyev v. Ukraine (2005) - порушення статті 3 Конвенції (заборона катувань) і неефективність розслідування.

•Yagamenko v. Ukraine (2008) - питання недопустимості доказів, отриманих під тиском, і порушення права на справедливий суд.

•Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine (2011) - незаконне затримання, порушення права на захист, примус до зізнання.

Значення цих справ полягає не лише у встановленні відповідальності держави, а й у тому, що вони визначають конкретні вимоги до правоохоронців: належна фіксація дій, забезпечення доступу до адвоката, недопущення тиску, ефективне розслідування скарг, прозорість і підзвітність.

Міжнародні механізми - це не «заміна» національного правосуддя, а додатковий рівень гарантій. Вони спрацьовують тоді, коли внутрішні засоби захисту вже використані або виявилися неефективними. Тобто їх роль - не втручатися у кожную справу, а виправляти системні помилки та встановлювати стандарти належної практики.

Суттєво, що **міжнародні інституції впливають не лише через рішення у конкретних справах, а й через загальні правові позиції**. Саме ці підходи потім використовуються судами, адвокатами і законодавцем як орієнтир. Таким чином формується так зване **«стандартне право тлумачення»**, коли національні органи повинні враховувати міжнародні підходи ще до того, як виникне нова скарга.

Окремо варто підкреслити **превентивну функцію міжнародних стандартів**. Коли правоохоронці, прокурори і судді орієнтуються на практику міжнародних органів, це зменшує ризик порушень ще на ранніх стадіях провадження. Тобто практика

працює не тільки як механізм відповідальності після порушення, а і як інструмент запобігання помилкам у майбутньому.

Також важливим є **освітній і професійний вплив**: міжнародні стандарти входять у програми підготовки правоохоронців, суддів і адвокатів, у методичні рекомендації та відомчі інструкції. Через це змінюється не лише норма, а й професійна культура - підхід до гідності людини, допустимих методів роботи та меж державного примусу.

Таким чином, **взаємодія з міжнародними органами та застосування практики ЄСПЛ** є важливим інструментом забезпечення прав людини, підвищення стандартів правоохоронної діяльності та формування правової культури, в якій права людини є не декларацією, а реально діючою системою гарантій.

2. Теми і плани семінарських занять

Семінарські заняття є важливою складовою освітнього процесу, оскільки вони поєднують теоретичні знання з практичним аналізом конкретних кейсів у сфері прав людини та правоохоронної діяльності. Для ефективної підготовки студентам рекомендовано заздалегідь ознайомитися з темою заняття, вивчити нормативні акти та міжнародні стандарти, виділити ключові принципи: верховенство права, законність, пропорційність, повагу до людської гідності та недискримінацію. Доцільно аналізувати реальні національні та міжнародні кейси, включно з практикою Європейського суду з прав людини, та формулювати власні запитання й аргументи для обговорення.

Під час семінару студентам слід активно брати участь у дискусіях, відповідати на запитання викладача та аргументувати власну позицію на основі законодавства та міжнародних стандартів. Важливо уважно аналізувати представлені кейси, оцінювати законність дій правоохоронців, визначати межі втручання у права та свободи громадян.

Для розвитку практичних навичок студентам рекомендується брати участь у рольових вправах, моделюючи дії правоохоронців під час затримань, обшуків, оглядів, застосування сили та забезпечення публічного порядку. Під час цих вправ слід фіксувати власні рішення, оцінювати їх відповідність принципам законності, пропорційності та поваги до людської гідності, а також обговорювати альтернативні способи дій, що зменшують ризики порушень прав людини.

Кожне заняття доцільно завершувати підсумковим обговоренням ключових принципів і стандартів, співвідносячи теоретичні знання з практичними прикладами. Використання інтерактивних схем, презентацій і відеоматеріалів допомагає закріпити знання та сформувати практичні навички, необхідні для ефективного забезпечення законності та захисту прав громадян у майбутній професійній діяльності.

Виконання цих рекомендацій дозволяє студентам засвоїти теоретичний матеріал, розвинути критичне мислення, професійну відповідальність і практичні компетенції, що забезпечують

ефективне застосування норм права та міжнародних стандартів у правоохоронній діяльності.

Семінарське заняття 1

Поняття, принципи та джерела прав людини у правоохоронній діяльності

Мета: сформувати системне розуміння основних понять, принципів та джерел прав людини, їх значення для забезпечення законності та дотримання прав і свобод громадян у правоохоронній діяльності.

План

1. Основні поняття та категорії прав людини, історичний розвиток та сучасні підходи.
2. Принципи реалізації прав людини.
3. Джерела прав людини.
4. Роль правоохоронних органів у забезпеченні та реалізації прав людини, взаємодія з іншими державними органами та громадськістю.
5. Практичні механізми забезпечення прав людини, контроль та нагляд за дотриманням прав у правоохоронній сфері.

Розгорнутий план-проспект:

Поняття та категорії прав людини. Основні ознаки. Громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права, їх історичний розвиток і сучасні підходи до класифікації та захисту. Принципи реалізації прав людини: верховенство права, законність, пропорційність, недискримінація, повага до людської гідності та баланс між забезпеченням публічного порядку і захистом прав осіб. Джерела прав людини, їх загальна характеристика. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, Конституція України, національне законодавство та практика національних судів. Роль правоохоронних органів у забезпеченні

дотримання прав людини під час виконання службових повноважень, взаємодія з іншими органами влади, реалізація превентивних і контролюючих механізмів, а також реагування на випадки порушень прав людини. Практичні механізми забезпечення прав людини: дотримання законності під час затримань, обшуків та оглядів, пропорційне застосування фізичної сили і спеціальних засобів, організація ефективного нагляду за дотриманням прав осіб та превентивні заходи для запобігання порушенням прав людини у правоохоронній діяльності.

Семінарське заняття 2

Міжнародні стандарти прав людини та їх імплементація у національне право

Мета: сформулювати розуміння основних міжнародних стандартів прав людини, механізмів їх імплементації у національне законодавство та практичного застосування у діяльності правоохоронних органів.

План

1. Основні міжнародні стандарти прав людини та їх класифікація.
2. Механізми забезпечення та контролю виконання міжнародних зобов'язань.
3. Порядок імплементації міжнародних стандартів у національне право.
4. Роль правоохоронних органів у дотриманні міжнародних стандартів у практичній діяльності.
5. Превентивні та контролюючі механізми запобігання порушенням прав людини.

Розгорнутий план-проспект:

Основні міжнародні стандарти прав людини: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, Конвенція

про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, регіональні договори та угоди. Механізми забезпечення та контролю виконання міжнародних зобов'язань, включаючи роль міжнародних організацій та судових структур. Порядок імплементації міжнародних стандартів у національне право, адаптація норм до національної правозастосовної практики, врахування прецедентної практики Європейського суду з прав людини. Роль правоохоронних органів у дотриманні міжнародних стандартів у повсякденній діяльності, взаємодія з судами та органами нагляду, забезпечення ефективного захисту прав громадян. Превентивні та контролюючі механізми запобігання порушенням прав людини: внутрішні регламенти, службові інструкції, моніторинг та перевірки, навчання персоналу та застосування стандартів під час затримань, обшуків, забезпечення публічного порядку та реагування на порушення прав людини.

Семінарське заняття 3

Європейська конвенція з прав людини та практика ЄСПЛ у діяльності правоохоронних органів

Мета: сформувані розуміння ключових положень Європейської конвенції з прав людини, принципів застосування її норм у діяльності правоохоронних органів та практики Європейського суду з прав людини щодо захисту прав і свобод громадян.

План

1. Основні положення Європейської конвенції з прав людини та структура прав і свобод.
2. Принципи застосування конвенції у діяльності правоохоронних органів.
3. Практика Європейського суду з прав людини щодо порушень прав людини у правоохоронній сфері.
4. Впровадження прецедентів ЄСПЛ у національну правозастосовну практику.
5. Способи попередження порушень прав людини та забезпечення дотримання стандартів ЄСПЛ у діяльності правоохоронців.

Розгорнутий план-проспект:

Основні положення Європейської конвенції з прав людини: права на життя, заборона катувань, право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, право на повагу до приватного і сімейного життя, свобода вираження поглядів, свобода мирних зібрань, право на ефективний засіб юридичного захисту, принцип недискримінації. Принципи застосування конвенції у діяльності правоохоронних органів, зокрема оцінка законності та пропорційності дій, необхідності втручання у права та свободи особи, врахування вразливих категорій осіб. Практика Європейського суду з прав людини щодо порушень прав людини у правоохоронній сфері, включаючи випадки незаконних затримань, застосування сили, обшуків, втручання у приватне життя та забезпечення публічного порядку. Впровадження прецедентів ЄСПЛ у національну правозастосовну практику через адаптацію стандартів до внутрішніх процедур та контрольних механізмів. Способи попередження порушень прав людини та забезпечення дотримання стандартів ЄСПЛ у діяльності правоохоронців: розробка внутрішніх регламентів, моніторинг дій персоналу, навчання та підвищення кваліфікації, використання процедур внутрішнього та зовнішнього контролю.

Семінарське заняття 4

Принцип верховенства права, законність і пропорційність у застосуванні державного примусу

Мета: сформувати розуміння принципів верховенства права, законності та пропорційності у діяльності правоохоронних органів та їх практичного застосування під час обмеження прав і свобод громадян.

План

1. Основні принципи верховенства права, законності та пропорційності.
2. Правові рамки застосування державного примусу у правоохоронній діяльності.

3. Оцінка правомірності дій правоохоронців: затримання, обшуки, огляди, забезпечення публічного порядку.
4. Роль контролюючих органів та судового нагляду.
5. Запобігання порушенням прав людини та відповідальність за перевищення повноважень.

Розгорнутий план-проспект:

Принципи верховенства права, законності та пропорційності: загальна характеристика, їх значення для забезпечення законності у правоохоронній діяльності. Правові рамки застосування державного примусу, межі повноважень правоохоронців, вимоги до обґрунтованості і необхідності втручання у права та свободи особи. Оцінка правомірності дій правоохоронців під час затримань, обшуків, оглядів, забезпечення публічного порядку та застосування фізичної сили або спеціальних засобів. Роль контролюючих органів та судового нагляду, механізми внутрішнього контролю та документації дій, що забезпечують дотримання законності. Запобігання порушенням прав людини, превентивні заходи та відповідальність за перевищення повноважень, способи мінімізації ризиків порушення прав громадян.

Семінарське заняття 5

Заборона катувань та нелюдського поводження: стандарти поводження із затриманими

Мета: сформулювати знання про абсолютну заборону катувань та нелюдського поводження, а також стандарти поводження із затриманими у діяльності правоохоронних органів.

План

1. Абсолютна заборона катувань та нелюдського поводження: міжнародні та національні стандарти.
2. Правові зобов'язання держави та правоохоронних органів щодо дотримання заборони катувань.
3. Практика Європейського суду з прав людини та національних судів.

4. Умови тримання та поведження із затриманими, уразливі категорії осіб.
5. Контроль та відповідальність за порушення стандартів поведження із затриманими.

Розгорнутий план-проспект:

Абсолютна заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження: загальна характеристика, міжнародні та національні стандарти, зобов'язання держави та правоохоронних органів. Практика Європейського суду з прав людини та національних судів щодо порушень прав затриманих, оцінка випадків порушень та прецедентна значущість. Умови тримання затриманих та поведження з вразливими категоріями осіб, включаючи дітей, потерпілих від насильства, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб. Контроль за дотриманням стандартів, внутрішні та зовнішні механізми перевірки, документування дій та відповідальність правоохоронців за порушення стандартів поведження із затриманими.

Семінарське заняття 6
Право на свободу та особисту недоторканність:
підстави і порядок затримання

Мета: сформувати розуміння правових підстав і порядку затримання, забезпечення свободи та особистої недоторканності громадян у діяльності правоохоронних органів.

План

1. Право на свободу та особисту недоторканність: загальна характеристика.
2. Законні підстави затримання та обмеження свободи особи.
3. Порядок затримання та оформлення дій правоохоронців.
4. Гарантії прав особи під час затримання.
5. Контроль та відповідальність за порушення права на свободу та особисту недоторканність.

Розгорнутий план-проспект:

Право на свободу та особисту недоторканність: загальна

характеристика, значення для захисту прав людини у правоохоронній діяльності. Законні підстави затримання, обмеження свободи особи та їх обґрунтованість. Порядок затримання, документування дій правоохоронців, права затриманого під час затримання. Гарантії прав особи: право на захист, повідомлення рідних або адвоката, медичний огляд. Контроль та відповідальність за порушення права на свободу та особисту недоторканність, внутрішній та зовнішній нагляд за діями правоохоронних органів.

Семінарське заняття 7

Право на повагу до приватного і сімейного життя: обшук, огляд, втручання у приватність

Мета: сформувані знання про гарантії поваги до приватного і сімейного життя та правила здійснення обшуків, оглядів і втручання у приватність у правоохоронній діяльності.

План

1. Право на повагу до приватного і сімейного життя: загальна характеристика.
2. Законні підстави для обшуку та огляду.
3. Порядок проведення обшуку та огляду, документування дій.
4. Захист прав осіб під час втручання у приватність.
5. Контроль та відповідальність правоохоронців за порушення права на приватність.

Розгорнутий план-проспект:

Право на повагу до приватного і сімейного життя: загальна характеристика та значення для захисту особистих прав у правоохоронній діяльності. Законні підстави обшуку та огляду, межі втручання у приватність. Порядок проведення обшуку та огляду, оформлення процесуальних дій, права та обов'язки правоохоронців. Захист прав осіб під час втручання у приватність, забезпечення балансу між публічним інтересом і правами громадян. Контроль та відповідальність правоохоронців за порушення права на приватність, механізми внутрішнього і зовнішнього нагляду.

Семінарське заняття 8

Права людини у кримінальному провадженні: гарантії справедливого процесу та право на захист

Мета: сформуванню розуміння гарантій справедливого процесу та прав осіб на захист у кримінальному провадженні, забезпечення дотримання цих прав правоохоронними органами.

План

1. Права людини у кримінальному провадженні: загальна характеристика.
2. Гарантії справедливого процесу: право на суд, рівність сторін, презумпція невинуватості.
3. Право на захист: адвокат, ознайомлення з матеріалами справи, можливість заперечень.
4. Забезпечення прав осіб у процесі досудового розслідування.
5. Контроль та відповідальність правоохоронців за порушення прав у кримінальному провадженні.

Розгорнутий план-проспект:

Права людини у кримінальному провадженні: загальна характеристика та значення для законності та справедливості. Гарантії справедливого процесу: право на суд, рівність сторін, презумпція невинуватості. Право на захист: адвокат, доступ до матеріалів справи, подання заперечень та заяв. Забезпечення прав осіб під час досудового розслідування, затримання та обшуків. Контроль та відповідальність правоохоронців за порушення прав у кримінальному провадженні, механізми внутрішнього нагляду та зовнішньої перевірки.

Семінарське заняття 9

Недискримінація та рівність у правоохоронній діяльності: протидія дискримінаційним практикам

Мета: сформуванню знання про принципи недискримінації та рівності у діяльності правоохоронних органів та способи протидії

дискримінаційним практикам.

План

1. Принцип недискримінації та рівності: загальна характеристика.
2. Законодавчі та міжнародні стандарти недискримінації.
3. Практика протидії дискримінаційним діям у правоохоронній сфері.
4. Виявлення та усунення дискримінаційних практик серед правоохоронців.
5. Контроль та відповідальність за порушення принципу недискримінації.

Розгорнутий план-проспект:

Принцип недискримінації та рівності: загальна характеристика та значення для діяльності правоохоронних органів. Законодавчі та міжнародні стандарти, що гарантують недискримінацію. Практика протидії дискримінаційним діям у правоохоронній сфері, виявлення випадків дискримінації за ознаками статі, раси, віку, релігії, інвалідності або соціального статусу. Виявлення та усунення дискримінаційних практик серед правоохоронців, впровадження внутрішніх регламентів та навчання персоналу. Контроль та відповідальність за порушення принципу недискримінації, застосування превентивних та санкційних механізмів.

Семінарське заняття 10

Відповідальність правоохоронців за порушення прав людини та механізми правового захисту

Мета: сформувати розуміння механізмів відповідальності правоохоронців за порушення прав людини та способів правового захисту громадян.

План

1. Юридична відповідальність правоохоронців: кримінальна, адміністративна, дисциплінарна.

2. Механізми правового захисту громадян у разі порушення прав.
3. Судовий та позасудовий контроль за діяльністю правоохоронних органів.
4. Превентивні заходи для запобігання порушенням прав людини.
5. Взаємодія з міжнародними органами та використання практики ЄСПЛ.

Розгорнутий план-проспект:

Юридична відповідальність правоохоронців за порушення прав людини: кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, загальна характеристика та межі застосування. Механізми правового захисту громадян: звернення до суду, органів нагляду, омбудсмена та інших структур. Судовий та позасудовий контроль за діяльністю правоохоронних органів, внутрішні перевірки та моніторинг. Превентивні заходи для запобігання порушенням прав людини: навчання, регламенти, службові інструкції, внутрішній контроль. Взаємодія з міжнародними органами та використання практики Європейського суду з прав людини для удосконалення національної практики.

3. ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

3.1. Блок завдань для самостійної роботи

У даному блоці навчально-методичного посібника подаються завдання для самостійної роботи, які мають на меті закріплення теоретичних знань та розвиток практичних навичок здобувачів. Самостійна робота спрямована на формування компетентності в застосуванні міжнародних і національних стандартів прав людини в діяльності правоохоронних органів, оцінці ризиків порушень, а також у виробленні алгоритмів дій у різних правових ситуаціях.

Завдання включають: складання глосаріїв та схем, розбір статей Конституції України та ЄКПЛ, підготовку міні-есе та аналітичних нотаток, розв'язання практичних ситуацій і кейсів. Важливо розуміти, що ці завдання не є простим відтворенням інформації - вони вимагають аналітичного мислення, порівняння норм і документів, а також формулювання власних практичних рекомендацій.

Для ефективного виконання завдань **рекомендується дотримуватися наступного підходу:**

Ознайомлення з матеріалом: уважно прочитати відповідні статті законодавства, міжнародні стандарти та коментарі до них.

Ідентифікація ключових понять: виділити головні терміни, права та обов'язки, що стосуються конкретного завдання або кейсу.

Порівняльний аналіз: співставляти національні норми з міжнародними стандартами, відмічати відповідності та можливі порушення.

Практичне застосування: формулювати дії правоохоронця або громадянина у конкретній ситуації, спираючись на закон та прецедентну практику ЄСПЛ.

Лаконічне оформлення відповіді: відповіді мають бути чіткими, логічними, з послідовністю аргументів, включати приклади та висновки.

Для завдань типу глосарій або схема класифікації:

- визначення терміну має бути коротким і зрозумілим;
- приклад має ілюструвати застосування у роботі правоохоронця.

Для міні-есе та аналітичних нотаток:

- структура відповіді: вступ (актуальність), основна частина (аналіз і аргументація), висновки;
- приклади з практики ЄСПЛ або національної судової практики підвищують якість роботи.

Для розв'язання задач та кейсів:

- визначити порушене право та його джерела;
- оцінити дії держави або правоохоронця;
- запропонувати конкретні дії для громадянина або алгоритм для правоохоронця;
- оформлювати відповідь поетапно: визначення – аналіз – висновки/рекомендації.

Для підготовки чек-листів та алгоритмів дій:

- використовувати короткі, зрозумілі кроки;
- враховувати законодавчі межі та стандарти ЄКПЛ;
- пріоритет - безпека і законність дій.

Дотримання цих рекомендацій забезпечить не лише успішне виконання завдань для самостійної роботи, а й формування практичних компетенцій, необхідних для діяльності у правоохоронних органах з дотриманням прав людини.

Тема 1. Поняття, принципи та джерела прав людини у правоохоронній діяльності

1.Скласти глосарій (10 термінів): “права людини”, “права громадянина”, “свободи”, “гарантії”, “принципи”, “обмеження прав”, “невідчужуваність”, “рівність”, “гідність”, “верховенство права” (коротко: визначення + приклад у правоохоронній сфері).

2.Побудувати схему класифікації прав: за поколіннями, за суб'єктом, за змістом, за формою реалізації - із прикладами для поліції/СБУ/ДБР/прокуратури.

3.Написати міні-есе (1 стор.): “Чому правоохоронець - ключовий гарант прав людини, але водночас головний ризик їх порушення?”.

4.Проаналізувати ст. 3, 8, 29 Конституції України: які обов'язки впливають для правоохоронців (пояснити простими словами).

5.Розв'язати ситуацію: громадянина зупинили на вулиці “для перевірки документів”. Визначити: які права задіяні, які межі втручання, як діяти коректно.

Тема 2. Міжнародні стандарти прав людини та їх імплементація у національне право

1. Дати визначення “міжнародний стандарт прав людини” і скласти таблицю 2×2: універсальні/регіональні стандарти + приклади документів.
2. Підготувати коротку довідку (до 1 стор.): що таке “Міжнародний бібліограф про права людини” (які документи входять і що регулюють).
3. Знайти у Конституції України норми, які відображають міжнародні стандарти (мінімум 5), і пояснити як вони застосовуються в роботі правоохоронців.
4. Скласти алгоритм імплементації міжнародного договору: від підписання до практичного застосування (з прикладом).
5. Задача: держава ухвалила закон, який обмежує свободу мирних зібрань без належних підстав, що суперечить ст. 11 ЄКПЛ. Розписати правові наслідки та можливі дії громадянина.

Тема 3. Європейська конвенція з прав людини та практика ЄСПЛ у діяльності правоохоронних органів

1. Скласти структурну схему ЄКПЛ: преамбула + три розділи (“Права і свободи”, “Європейський суд з прав людини”, “Різні положення”) - коротко зміст кожного.
2. Обрати 3 статті ЄКПЛ (наприклад 3, 5, 8) і підготувати пам’ятку для поліцейського: що заборонено робити, щоб не порушити Конвенцію.
3. Опрацювати 2 реальні справи ЄСПЛ проти України (напр. *Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*, *Kaverzin v. Ukraine*) і виписати:
 - які дії правоохоронців стали порушенням;
 - що треба було зробити правильно.
4. Написати аналітичну нотатку: “прецедент ЄСПЛ як джерело права в Україні: як застосовується на практиці?”.
5. Скласти чек-лист “ризикових зон” для правоохоронця (затримання/допит/обшук/застосування сили).

Тема 4. Верховенство права, законність і пропорційність у застосуванні державного примусу

1. Пояснити поняття: законність, необхідність, пропорційність, дискреція - у форматі 4 коротких визначень + приклад.
2. Розібрати 3 ситуації застосування примусу:
 - затримання,

- кайданки/фізична сила,
- спецзасоби.

Для кожної: мета, правова підстава, межі, фіксація.

3.Написати службову пам'ятку: “Як документувати застосування сили, щоб це було законно і прозоро”.

4.Проаналізувати 1 рішення ЄСПЛ, де йдеться про непропорційність втручання (обрати самостійно), і виписати критерії оцінки.

5.Підготувати міні-виступ (2 хв): “Чому пропорційність - головний тест професійності правоохоронця?”.

Тема 5. Заборона катувань та нелюдського поводження: стандарти поводження із затриманими

1.Скласти порівняльну таблицю: “катування - нелюдське поводження - таке, що принижує гідність” (визначення + приклади).

2.Розробити алгоритм дій правоохоронця при затриманні, щоб уникнути порушення ст. 3 ЄКПЛ (5–7 кроків).

3.Опрацювати 1 справу ЄСПЛ щодо ст. 3 (реальну) та виписати: що було ключовим порушенням + які стандарти сформував Суд.

4.Підготувати короткий документ: “права затриманого” (10 пунктів, зрозумілою мовою).

5.Написати міні-есе: “Чому катування - це не лише злочин, а й поразка держави?”.

Тема 6. Право на свободу та особисту недоторканність: підстави і порядок затримання

1.Скласти схему підстав затримання (КПК + Конвенція): що дозволено, що заборонено.

2.Зробити чек-лист процесуального затримання: які документи, строки, права, повідомлення родичів, адвокат, медичний огляд.

3.Розв'язати практичну задачу: затримання без пояснення причин. Визначити:

- які гарантії порушені;
- які скарги може подати особа.

4.Підібрати 1 справу ЄСПЛ щодо ст. 5 (свобода) і коротко описати фабулу та висновки Суду.

5.Написати короткий “портрет законного затримання”: 7 ознак.

Тема 7. Право на повагу до приватного і сімейного життя: обшук, огляд, втручання у приватність

- 1.Скласти таблицю “обшук / огляд / тимчасовий доступ”: підстава, санкція, процесуальна форма, межі.
- 2.Проаналізувати ст. 8 ЄКПЛ: які 3 критерії втручання (законність/легітимна мета/необхідність) і як це перевіряє ЄСПЛ.
- 3.Написати пам’ятку для правоохоронця: “Як провести обшук без порушення приватності” (10 правил).
- 4.Розв’язати кейс: вилучення телефона і перегляд переписок без санкції суду - оцінити правомірність.
- 5.Підготувати коротке повідомлення: “персональні дані в роботі правоохоронця: що можна/не можна”.

Тема 8. Права людини у кримінальному провадженні: гарантії справедливого процесу та право на захист

- 1.Скласти інфокарту: що включає “справедливий суд” (ст. 6 ЄКПЛ) - 8 елементів.
- 2.Підготувати алгоритм забезпечення права на захист на етапі досудового розслідування (адвокат, допит, протоколи, ознайомлення).
- 3.Опрацювати 1 справу ЄСПЛ щодо ст. 6 (реальну) і виписати: які гарантії порушено та як уникнути цього.
- 4.Написати короткий аналіз: “презумпція невинуватості у коментарях правоохоронців і ЗМІ” (ризики + правила).
- 5.Скласти проект скарги (структура) на порушення права на захист під час допиту.

Тема 9. Недискримінація та рівність у правоохоронній діяльності: протидія дискримінаційним практикам

- 1.Скласти перелік дискримінаційних ризиків у правоохоронній діяльності (не менше 8), наприклад: профайлінг, мова ворожнечі, нерівне ставлення.
- 2.Опрацювати 2 міжнародні акти/стандарти щодо недискримінації та коротко виписати вимоги до держави.
- 3.Розв’язати ситуацію: “перевірка документів лише у певної етнічної групи” - правова оцінка + як діяти правильно.
- 4.Написати міні-есе: “Недискримінація як елемент професійної етики правоохоронця”.

5.Скласти план внутрішнього реагування на дискримінаційні прояви у підрозділі (повідомлення, перевірка, навчання, санкції).

Тема 10. Відповідальність правоохоронців за порушення прав людини та механізми правового захисту

1.Скласти таблицю відповідальності: кримінальна / адміністративна / дисциплінарна - підстава, приклад порушення, наслідки.

2.Підготувати алгоритм дій громадянина, якщо правоохоронець порушив права (скарга, заява, докази, адвокат, омбудсман, суд).

3.Написати аналітичну нотатку: “ефективне розслідування скарг на правоохоронців як стандарт ЄСПЛ”.

4.Опрацювати 1 реальну справу ЄСПЛ проти України щодо дій правоохоронців і виписати: порушення + рекомендації для практики.

5.Розробити короткий “кодекс внутрішньої превенції” для підрозділу: прозорість, відеофіксація, навчання, реагування, контроль.

3.2. Блок кейсів

У даному блоці навчально-методичного посібника подаються кейси, які є важливими у навчальному процесі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності.

Кейс - це конкретна ситуація або сукупність обставин із реального або змодельованого життя, що потребує правового аналізу та прийняття обґрунтованого рішення. Важливо не плутати кейси із задачами, які зазвичай перевіряють знання норм права, або з практичними завданнями, що відпрацьовують практичні дії та навички. Кейс поєднує аналіз фактів, правову оцінку та вироблення рекомендацій на основі стандартів прав людини та принципів правоохоронної діяльності.

Алгоритм вирішення кейсу:

- Уважно ознайомитися з обставинами і виділити ключові факти.
- Визначити, які права людини або процесуальні гарантії задіяні у ситуації.
- Проаналізувати дії всіх учасників щодо відповідності нормам національного законодавства та міжнародних стандартів (ЄКПЛ, ООН).
- Виявити можливі порушення та ризики для прав людини.
- Сформулювати обґрунтоване рішення або рекомендації, посилаючись на відповідні правові норми та принципи законності, пропорційності та недискримінації.

Такий підхід забезпечує систематичний аналіз ситуацій і формує у студентів навички практичного застосування знань про права людини у сфері правоохоронної діяльності.

Тема 1. Поняття, принципи та джерела прав людини у правоохоронній діяльності

Кейс 1. “Профілактична перевірка”

Патрульний наряд поліції у вечірній час несе службу з охорони публічного порядку в центральній частині міста. Працівники поліції зупиняють перехожого громадянина, який рухається тротуаром та не вчиняє видимих правопорушень. Поліцейські

повідомляють, що здійснюють “профілактичні заходи”, та вимагають пред’явити документи, що посвідчують особу.

Громадянин надає паспорт. Перевірка документів триває близько 10 хвилин. У цей час один із поліцейських просить розблокувати мобільний телефон “для швидкої перевірки”, після чого переглядає фотогалерею та список контактів. Письмова згода особи на доступ до вмісту телефону не оформлюється, процесуальні документи не складаються, технічна фіксація не здійснюється.

На запитання громадянина щодо правових підстав таких дій поліцейський відповідає: “Не ускладнюйте, це стандартна профілактика”. Після цього особу відпускають.

Практичні завдання:

- визначити, які конституційні права та свободи особи зачіпаються у наведеній ситуації;
- встановити, які принципи правоохоронної діяльності підлягають застосуванню (законність, верховенство права, пропорційність, повага до прав людини);
- розмежувати перевірку документів, превентивні поліцейські заходи та процесуальні дії;
- проаналізувати, чи є правова підстава для доступу до вмісту мобільного телефону;
- обґрунтувати, як має виглядати законна модель дій поліцейського в аналогічній ситуації;
- визначити можливі правові наслідки у разі оскарження дій працівників поліції.

Кейс 2. “Гідність vs службовий тон”

До чергової частини підрозділу поліції звертається громадянка із заявою про можливе кримінальне правопорушення щодо неї. Вона просить прийняти та зареєструвати повідомлення. Черговий працівник перебуває на робочому місці, але реагує формально та роздратовано.

Під час спілкування він допускає зневажливі висловлювання щодо зовнішнього вигляду заявниці та її емоційного стану, ставить під сумнів доцільність звернення та говорить: “Тут не довідкове бюро. Не подобається - звертайтеся кудись інакше”. Повідомлення одразу

не реєструється, письмової відмови або роз'яснення порядку подання заяви особі не надають.

У приміщенні ведеться відеоспостереження, присутні інші відвідувачі.

Практичні завдання:

- визначити, які стандарти поваги до людської гідності мають застосовуватися у діяльності правоохоронців;
- проаналізувати ситуацію з точки зору принципу недискримінації та рівного ставлення;
- встановити обов'язки правоохоронного органу щодо прийняття і реєстрації заяв та повідомлень;
- оцінити правомірність поведінки чергового працівника;
- визначити можливі механізми захисту прав заявника;
- окреслити види юридичної відповідальності посадової особи.

Кейс 3. “Джерела прав: що застосовуємо?”

Під час досудового розслідування виникла процесуальна дискусія між слідчим і адвокатом. Адвокат посиляється на положення Європейської конвенції з прав людини 1950 р. та практику Європейського суду з прав людини, обґрунтовуючи порушення прав підзахисного. Слідчий заперечує та зазначає, що у практичній діяльності достатньо норм Кримінального процесуального кодексу України, а міжнародні акти мають “загальний характер”.

У службовій нараді керівник підрозділу пропонує орієнтуватися виключно на норми національного процесуального закону.

Практичні завдання:

- визначити систему джерел прав людини, що підлягають застосуванню у правоохоронній діяльності в Україні;
- пояснити юридичну силу міжнародних договорів, ратифікованих Україною;
- розкрити значення практики ЄСПЛ для правозастосування;
- проаналізувати співвідношення національного закону і міжнародних стандартів;
- сформулювати алгоритм дій правоохоронця у випадку колізії підходів;

•обґрунтувати вимоги принципу верховенства права у такій ситуації.

Кейс 4. “Публічний порядок і межі втручання”

У місті проводиться заздалегідь анонсоване мирне зібрання. Захід проходить без ознак насильства чи пошкодження майна. На певному етапі керівник поліцейського підрозділу віддає усну команду припинити захід та вимагати від учасників розійтися, посилаючись на “оперативну інформацію про можливі порушення”.

Частину учасників, які не проявляли агресії, доставляють до відділку поліції “для встановлення особи”, хоча при них були документи. Протоколи затримання на місці не оформлювалися. Письмове рішення про обмеження зібрання відсутнє.

Практичні завдання:

- визначити, які права і свободи зачіпаються у наведеній ситуації;
- розкрити зміст принципів законності, необхідності та пропорційності втручання;
- встановити межі повноважень поліції щодо припинення мирних зібрань;
- проаналізувати правомірність доставлення осіб для встановлення особи;
- визначити процесуальні гарантії, які мають бути забезпечені;
- оцінити ризики порушення міжнародних стандартів прав людини.

Тема 2. Міжнародні стандарти прав людини та їх імплементація у національне право

Кейс 1. “Стандарт як орієнтир”

У територіальному підрозділі поліції керівником видано внутрішню службову інструкцію, яка передбачає можливість проведення огляду особистих речей громадян без участі понятих та без технічної фіксації у випадках “оперативної необхідності” та

дефіциту часу. Інструкція мотивується потребою підвищення ефективності реагування.

Під час практичного заняття працівникам роз'яснюють, що внутрішній акт є обов'язковим до виконання, навіть якщо процесуальні кодекси в Україні передбачають інші гарантії. Частина співробітників висловлює сумнів щодо відповідності такого порядку міжнародним стандартам прав людини.

Практичні завдання:

- визначити місце міжнародних стандартів прав людини у правозастосовній діяльності;
- проаналізувати ієрархію нормативно-правових актів у цій ситуації;
- встановити, чи може внутрішня інструкція звужувати процесуальні гарантії;
- оцінити допустимість спрощення процедур з точки зору міжнародних зобов'язань держави;
- обґрунтувати, як має діяти правоохоронець у разі суперечності внутрішнього акта і стандартів прав людини.

Кейс 2. “Міжнародний договір vs національна практика”

Україна ратифікувала міжнародний договір у сфері захисту прав людини, який передбачає додаткові гарантії для затриманих осіб. Водночас відповідні зміни до підзаконних актів і відомчих інструкцій не внесені. На практиці підрозділи продовжують діяти за старими процедурами.

Під час службової наради виникає питання: чи слід уже зараз враховувати положення ратифікованого договору, якщо деталізований національний механізм ще не розроблений.

Практичні завдання:

- визначити правові наслідки ратифікації міжнародного договору;
- пояснити моделі імплементації міжнародних стандартів у національне право;
- проаналізувати дію міжнародних норм у разі відсутності детальної процедури;

- сформулювати правомірну модель поведінки посадової особи;
- обґрунтувати застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

Кейс 3. “Скарга до Комітету ООН”

Особа стверджує, що її права були порушені діями правоохоронних органів. Вона планує звернутися не лише до національних судів, а й подати індивідуальне повідомлення до одного з договірних органів системи ООН. Консультуючись у підрозділі, працівники не можуть чітко пояснити порядок такого звернення та його умови.

Практичні завдання:

- визначити, які міжнародні контрольні механізми у системі ООН передбачають індивідуальні звернення;
- встановити умови прийнятності таких звернень;
- розкрити зміст принципу вичерпання національних засобів правового захисту;
- проаналізувати роль правоохоронних органів у забезпеченні ефективних національних засобів захисту;
- пояснити значення рішень договірних органів для держави.

Кейс 4. “Підготовка кадрів як стандарт”

Після кількох публічних скарг на неналежне поводження із затриманими керівництво підрозділу проводить службову нараду. Частина керівників висловлює позицію, що головним засобом запобігання порушенням є дисциплінарний контроль, а спеціалізоване навчання з прав людини не є обов'язковим елементом підготовки персоналу.

Інші співробітники наполягають, що регулярне навчання з міжнародних стандартів є складовою належного виконання державних зобов'язань.

Практичні завдання:

- визначити, чи входить професійна підготовка з прав людини до міжнародних зобов'язань держави;

- проаналізувати превентивну роль навчання у запобіганні порушенням;
- обґрунтувати зв'язок між підготовкою кадрів і стандартом належної правоохоронної діяльності;
- встановити, які міжнародні акти передбачають обов'язок навчання персоналу;
- сформулювати вимоги до змісту такої підготовки.

Тема 3. Європейська конвенція з прав людини та практика ЄСПЛ у діяльності правоохоронних органів

Кейс 1. “Стаття 3 - абсолютна”

Під час затримання підозрюваного працівник поліції застосовує фізичну силу з метою отримання зізнання. У протоколі досудового розслідування зазначено, що підозрюваний “впав сам”, жодних згадок про застосування сили немає. Підозрюваний отримав тілесні ушкодження, але медичний огляд не проводився вчасно.

Практичні завдання:

- визначити, які порушення Європейської конвенції про захист прав людини та фундаментальних свобод 1950 р. відбулися (ст.3 ЄКПЛ – заборона катувань і нелюдського поводження);
- пояснити абсолютний характер ст.3 та неможливість обмежень навіть у надзвичайних обставинах;
- оцінити обов'язок держави щодо ефективного розслідування фактів жорстокого поводження;
- визначити наслідки для допустимості доказів, отриманих під примусом;
- сформулювати правильний алгоритм дій працівника поліції при затриманні підозрюваного.

Кейс 2. “Стаття 5 - незаконне затримання”

Особа була доставлена до підрозділу поліції для “бесіди” без складання протоколу затримання. Протягом 6 годин вона не могла залишити приміщення, але після цього була відпущена без будь-

яких офіційних рішень. Про права на адвоката та повідомлення родичів не повідомляли.

Практичні завдання:

- визначити, чи мала місце ситуація фактичного позбавлення свободи у розумінні ст.5 ЄКПЛ;
- проаналізувати стандарти законного затримання та права затриманої особи;
- встановити, які документи і процедури обов'язкові при затриманні;
- оцінити правомірність дій поліції і можливі наслідки для доказів;
- сформулювати модель дій працівника поліції, що відповідає вимогам конвенції.

Кейс 3. “Стаття 8 - втручання у приватність”

Оперуповноважений просить громадянина “для профілактики” показати переписку у месенджерах. Особа відмовляється, на що отримує погрозу примусового доставлення до відділу. Письмова ухвала або згода особи на доступ до комунікацій відсутні.

Практичні завдання:

- оцінити дії правоохоронного органу у світлі ст.8 ЄКПЛ (право на повагу до приватного життя);
- визначити критерії допустимого втручання у приватність;
- проаналізувати законні підстави для доступу до електронної комунікації;
- сформулювати процедуру дій працівника поліції у разі відмови особи;
- окреслити наслідки порушення ст.8 для провадження.

Кейс 4. “Стаття 6 - справедливий процес”

Підозрюваного допитують без присутності адвоката. Працівник поліції повідомляє: “Підпиши зараз – потім буде адвокат”. Підозрюваний підписав протокол, не маючи можливості отримати правову консультацію.

Практичні завдання:

- визначити права підозрюваного на захист і доступ до адвоката у світлі ст.6 ЄКПЛ;
- проаналізувати допустимість доказів, отриманих без участі захисника;
- оцінити обов'язки слідчого щодо інформування про права;
- сформулювати порядок дій поліції при допиті підозрюваного для дотримання стандартів ЄСПЛ;
- встановити наслідки порушення права на адвоката для провадження.

Тема 4. Принцип верховенства права, законність і пропорційність у застосуванні державного примусу

Кейс 1. “Надмірна сила”

Під час затримання за дрібне адміністративне правопорушення працівники поліції застосовують спеціальні засоби (наручники, сльозогінний газ), хоча особа не чинила опору та не виявляла агресивної поведінки. У службовому рапорті зазначено, що застосування сили було “для запобігання можливому опору”.

Бодікамери працювали, тілесних ушкоджень не зафіксовано. Свідки - перехожі, які спостерігали подію.

Практичні завдання:

- оцінити застосовану силу за критеріями необхідності та пропорційності;
- визначити альтернативні способи дій поліції у ситуації відсутності активного опору;
- проаналізувати вимоги документування дій правоохоронців;
- встановити можливі юридичні наслідки надмірного застосування сили;
- сформулювати модель правильних дій поліції у схожих випадках.

Кейс 2. “Законність без сенсу”

Поліцейський виконує наказ керівника, який явно перевищує повноваження (наприклад, розпорядження провести обшук без ухвали суду та без підстав). Поліцейський усвідомлює незаконність дій, але сумнівається у можливості відмови.

Практичні завдання:

- оцінити співвідношення законності і дисциплінарного підпорядкування;
- визначити межі виконання наказів, що порушують права людини;
- проаналізувати наслідки виконання незаконного наказу для працівника та органу;
- сформулювати алгоритм дій поліції у разі конфлікту між наказом і законом;
- розкрити принцип верховенства права у щоденній правоохоронній діяльності.

Кейс 3. “Мета втручання”

Перед футбольним матчем у місті поліція масово затримує групу футбольних фанатів “щоб не було бійки”. Затримані не проявляли насильства та не порушували громадський порядок. Протоколи затримання оформлені формально, без оцінки індивідуальної поведінки.

Практичні завдання:

- оцінити допустимість превентивного позбавлення свободи;
- визначити критерії законності втручання у права осіб;
- проаналізувати пропорційність дій поліції;
- окреслити процесуальні гарантії, які мають бути дотримані;
- сформулювати альтернативні превентивні заходи без обмеження свободи.

Кейс 4. “Пропорційність в обшуку”

У справі про дрібну крадіжку проводиться обшук у помешканні підозрюваного. Під час обшуку вилучають усі електронні пристрої родини, включно з ноутбуком неповнолітньої дитини. Вилучення не обґрунтоване і не деталізується у протоколі.

Практичні завдання:

- визначити межі втручання та пропорційність дій при обшуку;
- проаналізувати права членів сім'ї, які не причетні до кримінального правопорушення;
- оцінити процесуальні гарантії під час обшуку;
- сформулювати порядок дій працівників поліції для дотримання принципу пропорційності;
- встановити наслідки для доказів при порушенні принципу пропорційності.

**Тема 5. Заборона катувань та нелюдського поводження:
стандарти поводження із затриманими**

Кейс 1. “Умови тримання”

Затриманого утримують у камері без доступу до води, зі світлом, що горить постійно, без належного доступу до туалету “за графіком”. Тривалість тримання - понад 12 годин. Застосовані умови не відповідають санітарним нормам і стандартам поводження із затриманими.

Практичні завдання:

- визначити, чи можуть такі умови кваліфікуватися як нелюдське або таке, що принижує гідність поводження (ст.3 ЄКПЛ);
- встановити критерії оцінки умов тримання за міжнародними стандартами;
- проаналізувати обов'язки держави щодо забезпечення належних умов;
- сформулювати алгоритм дій працівників поліції для забезпечення законних умов тримання;
- оцінити ризики дисциплінарної та кримінальної відповідальності.

Кейс 2. “Медицина допомога”

Затриманий скаржиться на сильний біль у серці. Працівники поліції відповідають: “Потерпиш”. Госпіталізацію організовують лише через 2 години після скарги, без попереднього огляду лікаря.

Практичні завдання:

- визначити міжнародні стандарти належної медичної допомоги затриманим;
- оцінити дії поліції щодо забезпечення здоров'я затриманого;
- проаналізувати правові наслідки порушення медичних гарантій;
- сформулювати алгоритм реагування у разі медичної скарги затриманого;
- обґрунтувати відповідальність держави та посадових осіб.

Кейс 3. “Уразлива особа”

Неповнолітнього затримують і допитують у нічний час без присутності законного представника. Допит триває понад 3 години. Письмові роз'яснення прав не надають.

Практичні завдання:

- визначити спеціальні стандарти щодо захисту прав неповнолітніх та уразливих груп;
- оцінити порушення міжнародних стандартів (ст.3 та ст.8 ЄКПЛ, Конвенція ООН про права дитини);
- сформулювати правильну модель дій поліції під час допиту неповнолітнього;
- встановити юридичні наслідки порушень для доказів та провадження;
- окреслити обов'язки держави щодо захисту прав уразливих груп.

Кейс 4. “Психологічний тиск”

Фізичного насильства не застосовано, але працівники поліції погрожують затриманому: “зробимо проблеми твоїй сім'ї”, доки він не підпише зізнання. Підпис отримано під тиском.

Практичні завдання:

- оцінити, чи підпадає психологічний тиск під ст.3 ЄКПЛ;
- визначити межі допустимого впливу працівників під час слідчих дій;
- проаналізувати наслідки для допустимості доказів;

- сформулювати правильний порядок дій поліції під час отримання пояснень;
- обґрунтувати можливі види відповідальності за психологічний тиск.

Тема 6. Право на свободу та особисту недоторканність: підстави і порядок затримання

Кейс 1. “Фактичне затримання”

Увечері близько 21:30 на центральній площі міста відбувається несанкціонований мітинг. Працівники поліції підходять до молодого чоловіка, який стоїть біля сцени і спостерігає за подіями. Поліцейські кажуть: “Залишатися тут не можна”, і не дозволяють йому піти. Він намагається відійти, але його супроводжують кілька метрів до службового автомобіля. Формально чоловіка не затримують, протокол не складають, документів не перевіряють, але він фактично не може залишити територію мітингу протягом 2 годин. Під час цього періоду він спостерігає за діями поліції, розмовляє з іншими свідками, які засвідчують обмеження пересування.

Практичні завдання:

- відмежувати доставлення, обмеження пересування і фактичне затримання;
- оцінити права особи під час фактичного обмеження свободи;
- проаналізувати відповідність таких дій міжнародним стандартам;
- сформулювати процедуру офіційного затримання та обов’язки поліції;
- окреслити юридичні наслідки для провадження.

Кейс 2. “Підстава затримання сумнівна”

Близько 23:00 у супермаркеті охорона помічає чоловіка, який нібито “схожий по опису на злодія”, що раніше вкрав продукти в іншому районі. Працівники поліції затримують його на касі, не пояснивши підстави. Чоловіка доправляють у відділок. Він

намагається надати відео з камер супермаркету, щоб довести свою непричетність, але правоохоронці ігнорують докази, лише формально фіксують затримання у протоколі.

Практичні завдання:

- визначити критерії обґрунтованої підозри;
- оцінити законність затримання;
- сформулювати процедуру оформлення підозри та затримання;
- проаналізувати ризики для доказів у провадженні;
- окреслити відповідальність за незаконне затримання.

Кейс 3. “Строки і протокол”

Жінка затримана за підозрою у дрібній крадіжці в магазині. Фактичне затримання відбулося о 19:00. Протокол затримання складено лише о 23:00, тобто через 4 години після факту. Під час очікування вона не була повідомлена про права на адвоката і не могла зв'язатися з родичами. Свідки вказують, що охоронці супермаркету тиснули на жінку і вимагали зізнання до оформлення протоколу.

Практичні завдання:

- оцінити правові наслідки порушення строків складання протоколу;
- встановити гарантії права на свободу та недоторканність;
- проаналізувати відповідність ст.5 ЄКПЛ;
- сформулювати правильний порядок документування затримання;
- окреслити наслідки порушення для допустимості доказів.

Кейс 4. “Доступ до адвоката”

Підозрюваного доправили до відділку о 18:00 після участі в конфлікті на вулиці. Протягом наступних 6 годин йому не дозволяють бачитися з адвокатом, аргументуючи: “Слідчий зайнятий, чекайте чергу”. Підозрюваний не отримав роз'яснення прав, і його допитали, поки адвокат не прибув.

Практичні завдання:

- визначити гарантії права на захист при затриманні;
- оцінити порушення стандартів ст.6 ЄКПЛ щодо доступу до адвоката;
- сформулювати алгоритм дій працівника поліції при допиті;
- проаналізувати наслідки для допустимості доказів;
- окреслити механізми скарги на порушення права на захист.

**Тема 7. Право на повагу до приватного і сімейного життя:
обшук, огляд, втручання у приватність**

Кейс 1. “Огляд замість обшуку”

Слідчий приходить до квартири підозрюваного близько 10:00 ранку. Він заявляє, що проводить “огляд” через підозру у дрібній крадіжці, проте одночасно відкриває шафи, перевіряє ноутбук і телефон, виносить документи і кілька речей. Власник спробував пояснити, що він відсутній на місці події під час нібито крадіжки, але слідчий не врахував ці пояснення. Протокол складається із формальних відомостей, без детального опису вилученого.

Практичні завдання:

- відмежувати процесуальні дії: огляд, обшук, тимчасове вилучення;
- оцінити наслідки неправильного визначення процесуальної дії для доказів;
- встановити вимоги щодо оформлення протоколу;
- сформулювати модель правомірних дій правоохоронців;
- окреслити гарантії прав особи під час втручання у приватне життя.

Кейс 2. “Відеофіксація і приватність”

Під час обшуку квартири у вечірній час працівники поліції фіксують дії на відео та пізніше завантажують невеликий фрагмент у внутрішній чат підрозділу без згоди мешканців. Власник квартири заперечує проти будь-якого поширення, однак поліція ігнорує заперечення.

Практичні завдання:

- оцінити порушення права на приватність (ст.8 ЄКПЛ);
- визначити обмеження використання відеофіксації під час слідчих дій;
- проаналізувати дисциплінарні та кримінальні наслідки неправомірного поширення відеоматеріалів;
- сформулювати порядок фіксації та обмеження доступу до записів;
- обґрунтувати права осіб на захист конфіденційної інформації.

Кейс 3. “Телефон як всесвіт приватності”

Під час обшуку вилучають телефон власника квартири та одразу переглядають переписку у месенджерах. Судової ухвали чи письмової згоди особи немає. Власник відмовляється показувати повідомлення, але поліція погрожує скласти протокол про непокору.

Практичні завдання:

- визначити межі доступу до електронних даних;
- оцінити дії поліції через стандарти ст.8 ЄКПЛ та міжнародні настанови;
- проаналізувати допустимість доказів, отриманих без належної процедури;
- сформулювати алгоритм правомірного доступу до мобільних пристроїв;
- окреслити відповідальність за порушення прав на приватність.

Кейс 4. “Сімейне життя”

Під час обшуку у квартирі поліція присутня дитина 10 років. Працівники ображають батьків і погрожують: “Заберемо дитину, якщо будете перешкоджати”. Батьки намагаються захистити особисті речі, але поліція застосовує психологічний тиск.

Практичні завдання:

- оцінити дії поліції через ст.8 ЄКПЛ та міжнародні стандарти щодо захисту сімейного життя;
- визначити порушення принципу гідності та етичних стандартів;

- сформулювати порядок дій правоохоронців при обшуку за наявності неповнолітніх;
- оцінити ризики дисциплінарної та кримінальної відповідальності;
- встановити механізми захисту прав членів сім'ї.

Тема 8. Права людини у кримінальному провадженні: гарантії справедливого процесу та право на захист

Кейс 1. “Презумпція невинуватості”

Поліція затримала чоловіка за підозрою у крадіжці з магазину о 15:00. Того ж дня у місцевих ЗМІ з'являється повідомлення: “Поліція затримала злочинця”, разом із фото чоловіка та деталями справи. Судового рішення ще не було, а підозрюваний не мав змоги захиститися.

Практичні завдання:

- оцінити порушення принципу презумпції невинуватості;
- визначити наслідки для права на справедливий суд (ст.6 ЄКПЛ);
- сформулювати правила комунікації поліції з медіа;
- проаналізувати можливі правові та дисциплінарні наслідки;
- окреслити алгоритм дій правоохоронця у дотриманні презумпції невинуватості.

Кейс 2. “Рівність сторін”

Прокурор отримав доступ до всіх матеріалів кримінальної справи щодо шахрайства, тоді як захисту надано лише частину документів під приводом “службової таємниці”. Адвокат захисту не має можливості ознайомитися з відеозаписами допитів та деякими експертизами.

Практичні завдання:

- оцінити дії сторін провадження з точки зору ст.6 ЄКПЛ;
- визначити вимоги до рівності сторін у кримінальному провадженні;

- проаналізувати, як обмеження доступу впливає на справедливість процесу;
- сформулювати процедури забезпечення рівного доступу до доказів;
- окреслити наслідки порушення рівності для доказів та провадження.

Кейс 3. “Допит без роз’яснення прав”

Підозрюваний - громадянин іншої країни, який не володіє українською мовою. Його допитують у відділку о 17:00 без перекладача. Підозрюваний підписує протокол, не розуміючи його змісту, і не отримує письмових роз’яснень про права на захист.

Практичні завдання:

- визначити гарантії перекладу та роз’яснення прав підозрюваному (ст.6 ЄКПЛ);
- оцінити допустимість доказів, отриманих без належного перекладу;
- сформулювати порядок дій слідчого щодо осіб, які не володіють мовою;
- окреслити юридичні наслідки порушення прав на доступ до інформації;
- визначити механізми відновлення порушених прав.

Кейс 4. “Провокація злочину”

Оперативник проводить контрольовану операцію щодо збуту наркотиків. Він спеціально підштовхує особу до придбання невеликої партії наркотиків, щоб отримати фіктивне затримання для статистики підрозділу. Особа підписує документи про придбання, не усвідомлюючи, що це провокація.

Практичні завдання:

- визначити стандарти ЄСПЛ щодо провокації злочину;
- оцінити допустимість доказів, отриманих в результаті провокації;
- проаналізувати правомірність дій оперативника;
- сформулювати алгоритм дій поліції для запобігання провокації;

•окреслити наслідки порушення для провадження та відповідальності посадових осіб.

Тема 9. Недискримінація та рівність у правоохоронній діяльності: протидія дискримінаційним практикам

Кейс 1. “Етнічний профайлінг”

Під час щотижневого ринку в центрі міста поліцейські зупиняють три групи ромів, які стоять біля торгових наметів. Перевіряють документи, питають, куди йдуть, що купують, навіть оглядають сумки. Паралельно інші покупці, які йдуть тією ж вулицею, проходять без перевірки. Один із ромів намагається зняти ситуацію на телефон, але працівники поліції забороняють. Місцеві жителі спостерігають, як повторюються подібні вибіркові перевірки кожного тижня.

Практичні завдання:

- визначити ознаки дискримінації за етнічною ознакою;
- проаналізувати, як доводиться дискримінація в правовій практиці;
- сформулювати заходи для запобігання етнічному профайлінгу;
- оцінити відповідальність правоохоронців за дискримінаційні дії;
- розробити рекомендації щодо політики рівного ставлення до всіх громадян.

Кейс 2. “Мова ворожнечі”

У відділку заявник повідомляє про крадіжку в магазині. Черговий, оглядаючи паспорт, коментує: “Ну що, як завжди, ці вихідні з Африки - проблеми на рівному місці” і називає заявника образливими словами через національне походження. Інші працівники мовчать. Заявник ображений і боїться, що його звернення не буде розглянуто справедливо.

Практичні завдання:

- кваліфікувати дії працівника як прояв мови ворожнечі;
- визначити дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність;

- оцінити порушення принципу недискримінації;
- розробити внутрішні механізми реагування на подібні випадки;
- окреслити права заявника на захист та скаргу.

Кейс 3. “Гендерний стереотип”

Жінка приходить до поліції о 19:00 із заявою про домашнє насильство. Черговий, глянувши на ситуацію, каже: “Це сімейна справа, самі розберетесь, ми не втручаємось”. Постраждала боїться повертатися додому, бо чоловік загрожує насильством. Вона дзвонить подрузі та сусідам, щоб знайти притулок на ніч, бо в поліції їй не надали допомоги.

Практичні завдання:

- оцінити дії поліції через стандарти захисту від домашнього насильства;
- визначити порушення принципу недискримінації за гендерною ознакою;
- сформулювати алгоритм реагування поліції на заяви про домашнє насильство;
- оцінити ризики для безпеки постраждалої;
- окреслити права особи на захист і реагування держави.

Кейс 4. “Людина з інвалідністю”

Чоловіка на візку затримують на вокзалі за підозру в крадіжці. Його поміщають у камеру, яка не пристосована для пересування на візку, не надають допоміжних засобів. Під час очікування оформлення документів він двічі звертається до працівників поліції щодо доступу до туалету та води, але його ігнорують. Інші затримані підтримують його, свідчать про відсутність необхідних умов.

Практичні завдання:

- оцінити порушення стандартів рівності та позитивні зобов’язання держави;
- визначити права осіб з інвалідністю при затриманні;

- сформулювати порядок організації доступних умов для таких осіб;
- оцінити дисциплінарну та кримінальну відповідальність;
- розробити рекомендації для правоохоронців щодо дотримання стандартів рівності.

Тема 10. Відповідальність правоохоронців за порушення прав людини та механізми правового захисту

Кейс 1. “Скарга без реакції”

Громадянин після побиття під час затримання подає письмову заяву про перевищення сили. Заява переходить між різними органами – від чергового до слідчого і начальника відділку – але реєстрації в ЄРДР не відбулося, слідчих дій не проводять. Через 2 місяці відповіді немає. Постраждалий звертається особисто, але отримує лише формальні обіцянки.

Практичні завдання:

- визначити стандарт ефективного розслідування;
- проаналізувати, куди слід скаржитися при бездіяльності;
- встановити строки та алгоритм реагування на скаргу;
- сформулювати рекомендації для забезпечення належного розслідування;
- оцінити юридичні наслідки бездіяльності органів.

Кейс 2. “Дисциплінарка замість кримінальної”

Працівника поліції викрили на побитті затриманого у дворі житлового комплексу. Проведення відкрили лише дисциплінарне, без кримінальної перевірки, попри серйозність травм. Постраждалий отримав лише компенсацію за шкоду здоров’ю, справедливість не відновлено. Свідки вказують на відсутність належного реагування від керівництва підрозділу.

Практичні завдання:

- оцінити достатність дисциплінарного провадження;
- визначити критерії належної відповідальності;

- проаналізувати ризики безкарності та повторних порушень;
- сформулювати алгоритм реагування на серйозні порушення прав людини;
- окреслити можливість паралельного кримінального провадження.

Кейс 3. “Відеодоказ зник”

Під час затримання у супермаркеті камери відеоспостереження “не працювали” саме в той час, коли працівники поліції застосували силу. Потерпілого цікавить, як довести порушення. Свідки підтверджують, що камери знімали інші частини приміщення, а цей сегмент “зник” без пояснень.

Практичні завдання:

- оцінити дії працівників як можливе перешкоджання доказам;
- визначити обов’язки поліції щодо збереження доказів;
- сформулювати алгоритм реагування у випадку зникнення відео;
- оцінити наслідки для провадження;
- окреслити дисциплінарну та кримінальну відповідальність за перешкоджання.

Кейс 4. “ЄСПЛ як остання інстанція”

Особа пройшла всі суди в Україні щодо незаконного затримання та порушень під час допитів, проте права не відновлено. Тепер вона хоче звернутися до ЄСПЛ. Особа збирає документи: протоколи затримання, свідчення, заяви адвокатів, медичні довідки про травми.

Практичні завдання:

- окреслити алгоритм звернення до ЄСПЛ;
- визначити вимоги прийнятності скарги;
- проаналізувати, які права можна захищати через ЄСПЛ;
- сформулювати порядок підготовки матеріалів та доказів;
- оцінити практичні наслідки рішень ЄСПЛ для відновлення прав.

3.3. Блок тестових завдань

Тестові завдання з навчальної дисципліни *«Права людини у сфері правоохоронної діяльності»* виконують важливу освітню функцію, оскільки дозволяють перевірити рівень засвоєння студентами базових понять, принципів та джерел прав людини, а також уміння застосовувати їх у практичній діяльності правоохоронних органів. Вони сприяють розвитку аналітичного мислення, уміння визначати пріоритети між різними правами, оцінювати законність та пропорційність дій у конкретних ситуаціях, а також формують компетентність у дотриманні міжнародних і національних стандартів прав людини.

Для ефективного виконання тестів студентам слід дотримуватися системного підходу. Перш за все, важливо уважно ознайомитися з формулюванням питання та усіма запропонованими варіантами відповідей, визначаючи ключові поняття та критерії. Звернення до нормативних джерел, таких як Загальна декларація прав людини 1948 р., Європейська конвенція з прав людини 1950 р., Міжнародні пакти ООН 1966 р., практика ЄСПЛ, Конституція України та інші законодавчі акти, дозволяє зіставити кожен варіант відповіді з встановленими стандартами та принципами.

При вирішенні тестів необхідно чітко розмежовувати права, що є абсолютними (наприклад, заборона катувань), та права, обмеження яких допускається лише за умов законності, легітимної мети та пропорційності. Логічний аналіз та професійне мислення допомагають оцінювати, чи дії правоохоронців відповідають принципу «необхідності у демократичному суспільстві», чи забезпечуються процесуальні гарантії, такі як право на адвоката, право на оскарження дій органів влади, захист уразливих груп.

Рекомендовано систематизувати матеріал за категоріями прав людини та їх практичного застосування у правоохоронній діяльності, визначати відповідні міжнародні та національні джерела права, а також типові ситуації, у яких можуть виникати конфлікти прав та обов'язків. Для кожного питання тесту доцільно задавати собі ключові питання: «Яке право або принцип тут порушується?», «Які умови обмеження прав допускаються законом?», «Яка практика ЄСПЛ або національних судів застосовується у подібних ситуаціях?»

Систематичне опрацювання тестових завдань із використанням наведених рекомендацій дозволяє не лише правильно визначати відповіді, а й закріплює розуміння принципів забезпечення прав людини у діяльності правоохоронних органів, формує навички оцінки законності дій, прийняття рішень у конкретних ситуаціях та підвищує загальну професійну компетентність студентів.

Тема 1. Поняття, принципи та джерела прав людини у правоохоронній діяльності

1.Права людини – це:

- а) фундаментальні свободи та можливості, що належать кожній людині
- б) лише привілеї, що надаються державою
- в) виключно політичні права

(Ключ: а)

2.Сутність прав людини полягає у:

- а) забезпеченні гідності, свободи та безпеки людини
- б) створенні додаткових обов'язків для громадян
- в) визначенні виключно правил для держави

(Ключ: а)

3.Історичний розвиток прав людини демонструє:

- а) поступове формування універсальних стандартів через століття
- б) швидке створення всіх прав у сучасну епоху
- в) встановлення прав лише на національному рівні

(Ключ: а)

4.Основні категорії прав людини включають:

- а) громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні
- б) тільки політичні та економічні
- в) лише обов'язки громадян

(Ключ: а)

5.Універсальні стандарти прав людини:

- а) відображають загальнолюдські цінності та міжнародні домовленості
- б) регулюють лише внутрішні справи держави
- в) поширюються тільки на певні групи населення

(Ключ: а)

6.Роль держави у сфері прав людини:

- а) захист і забезпечення прав усіх громадян
- б) визначення тільки обов'язків, без гарантій
- в) контроль виключно політичної діяльності

(Ключ: а)

7.Принципи прав людини включають:

- а) гуманність, справедливість, недискримінаційність, рівність
- б) суворість та перевагу інтересів держави
- в) обмежене застосування лише у кримінальних справах

(Ключ: а)

8.Значення історичного досвіду для прав людини:

- а) дозволяє створювати ефективні стандарти захисту
- б) обмежується лише юридичною теорією
- в) не має практичного значення

(Ключ: а)

9.Внутрішньонаціональні стандарти прав людини:

- а) гармонізуються з міжнародними нормами
- б) завжди відрізняються від міжнародних стандартів
- в) не враховуються державами

(Ключ: а)

10.Основна мета прав людини:

- а) забезпечення гідності, свободи та безпеки людини
- б) контроль держави над громадянами
- в) регулювання тільки економічних відносин

(Ключ: а)

Тема 2. Міжнародні стандарти прав людини та їх імплементація у національне право

1. Міжнародні стандарти прав людини - це:

- а) внутрішні інструкції правоохоронних органів
- б) сукупність універсальних принципів і норм, закріплених у міжнародних договорах
- в) рекомендації громадських організацій
- г) лише моральні правила поведінки держав

(Ключ: б)

2. Імплементація міжнародних стандартів у національне право означає:

- а) переклад міжнародних актів державною мовою
- б) автоматичне скасування національних законів
- в) впровадження міжнародних норм у законодавство і правозастосовну практику держави
- г) їх використання лише в наукових дослідженнях

(Ключ: в)

3. Який орган державної влади в Україні надає згоду на обов'язковість міжнародних договорів?

- а) Кабінет Міністрів
- б) Верховна Рада
- в) Конституційний Суд
- г) Верховний Суд

(Ключ: б)

4. Якщо міжнародний договір ратифікований державою, він:

- а) має рекомендаційний характер
- б) не застосовується судами
- в) є обов'язковим для виконання державою
- г) застосовується лише у зовнішній політиці

(Ключ: в)

5. Пріоритет міжнародних договорів у сфері прав людини означає, що:

- а) вони застосовуються лише за відсутності національного закону
- б) у разі колізії може застосовуватися міжнародна норма (відповідно до конституційних положень)
- в) вони завжди скасовують Конституцію
- г) вони мають нижчу юридичну силу, ніж підзаконні акти

(Ключ: б)

6. До універсальних міжнародних актів у сфері прав людини належить:

- а) міжнародний торговий контракт
- б) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права
- в) статут місцевої громади
- г) наказ міністерства

(Ключ: б)

7. Регіональні міжнародні стандарти прав людини - це:

- а) норми, що діють лише в одній державі
- б) акти, прийняті міжнародними судами ad hoc
- в) договори, що діють у межах певного регіонального об'єднання держав
- г) будь-які міждержавні угоди

(Ключ: в)

8. Імплементация міжнародних стандартів у діяльність правоохоронних органів проявляється у:

- а) використанні лише внутрішніх наказів
- б) ігноруванні міжнародної практики
- в) врахуванні міжнародних вимог під час затримань, обшуків і застосування сили

г) передачі всіх справ міжнародним органам

(Ключ: в)

9. Який із механізмів належить до національних засобів імплементації міжнародних стандартів?

а) подання індивідуальної заяви до міжнародного суду

б) прийняття та зміна національних законів

в) діяльність іноземних судів

г) рішення міжнародних конференцій

(Ключ: б)

10. Практичне значення міжнародних стандартів прав людини для правоохоронців полягає у тому, що вони:

а) замінюють кримінальний кодекс

б) встановлюють єдині професійні та правові орієнтири поведінки з особами

в) діють лише під час воєнного стану

г) стосуються тільки дипломатів

(Ключ: б)

Тема 3. Європейська конвенція з прав людини та практика ЄСПЛ у діяльності правоохоронних органів

1. Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) є:

а) політичною декларацією без обов'язкової сили

б) міжнародним договором, обов'язковим для держав-учасниць

в) рекомендацією Ради Європи

г) актом внутрішнього законодавства України

(Ключ: б)

2. Який орган здійснює контроль за дотриманням державами-учасницями зобов'язань за ЄКПЛ шляхом розгляду скарг?

а) Міжнародний Суд ООН

б) Комітет ООН з прав людини

в) Європейський суд з прав людини

г) Європейська комісія

(Ключ: в)

3. ЄКПЛ у структурному плані включає:

а) преамбулу і два розділи

б) преамбулу і три частини: «Права і свободи», «Європейський суд з прав людини», «Інші положення»

в) лише перелік прав людини без інституційної частини

г) права і свободи та додатки без процедурної частини

(Ключ: б)

4.Який із наведених стандартів ЄКПЛ є абсолютним (не допускає відступів/обмежень за жодних умов)?

а) право на повагу до приватного життя

б) свобода вираження поглядів

в) заборона катувань

г) свобода зібрань

(Ключ: в)

5.Відповідно до ЄКПЛ, обмеження прав (наприклад, ст. 8–11) допускається лише за умови:

а) усного розпорядження керівника правоохоронного органу

б) наявності оперативної доцільності

в) відповідності трьом критеріям: «передбачено законом», «легітимна мета», «необхідно у демократичному суспільстві»

г) санкції прокурора у будь-якому випадку

(Ключ: в)

6.Принцип «необхідності у демократичному суспільстві» у практиці ЄСПЛ означає:

а) держава може робити все, що вважає потрібним

б) втручання має відповідати «нагальній суспільній потребі», бути пропорційним та обґрунтованим

в) втручання є законним, якщо воно поширене в інших країнах

г) втручання не потребує мотивування

(Ключ: б)

7.Яка умова є обов'язковою для прийнятності індивідуальної заяви до ЄСПЛ?

а) заявник має бути громадянином держави-учасниці

б) заявник має вичерпати національні засоби юридичного захисту

в) заявник має отримати дозвіл суду першої інстанції

г) заявник має звернутися до Омбудсмана

(Ключ: б)

8.Для правоохоронців практичне значення рішень ЄСПЛ полягає у тому, що:

а) вони застосовуються лише Міністерством юстиції

б) вони мають рекомендаційний характер

в) вони формують стандарти правозастосування та вказують типові порушення (затримання, обшук, сила, розслідування скарг)

г) вони стосуються лише цивільних справ

(Ключ: в)

9. Яка стаття ЄКПЛ найчастіше пов'язана з оцінкою законності затримання (право на свободу та особисту недоторканність)?

- а) ст. 2
- б) ст. 3
- в) ст. 5
- г) ст. 10

(Ключ: в)

10. Якщо правоохоронці застосували силу до особи, то з точки зору стандартів ЄСПЛ ключовим критерієм оцінки є:

- а) чи була особа фізично сильнішою
- б) чи діяли працівники за наказом
- в) чи була сила абсолютно необхідною та пропорційною меті (з урахуванням ризиків, поведінки особи, альтернатив)
- г) чи була застосована сила «в межах інструкції»

(Ключ: в)

Тема 4. Принцип верховенства права, законність і пропорційність у застосуванні державного примусу

1. Принцип верховенства права передбачає, що:

- а) закон застосовується вибірково за рішенням керівника органу
- б) всі органи та посадові особи підпорядковуються закону і діють тільки на його підставі
- в) закон застосовується лише в цивільних справах
- г) закон має рекомендаційний характер

(Ключ: б)

2. Законність у діяльності правоохоронних органів означає:

- а) дії правоохоронця можуть виходити за межі закону, якщо це «необхідно»
- б) дії органів влади завжди підлягають контролю і повинні мати чітке правове підґрунтя
- в) законність не стосується службових розпоряджень
- г) законність визначається на розсуд начальника підрозділу

(Ключ: б)

3. Принцип пропорційності при застосуванні державного примусу передбачає:

- а) використання максимальної сили у будь-якій ситуації
- б) необхідність оцінки співвідношення засобів впливу до поставленої мети та ризиків для прав людини
- в) застосування заходів залежно від настрою правоохоронця

г) пропорційність визначається на підставі внутрішніх інструкцій без аналізу конкретного випадку

(Ключ: б)

4. Затримання особи без законних підстав є порушенням:

а) лише внутрішніх правил поліції

б) принципу верховенства права, законності та прав людини

в) адміністративного кодексу, але не права людини

г) тільки дисциплінарних норм

(Ключ: б)

5. Контроль за дотриманням законності правоохоронцями включає:

а) внутрішній моніторинг, відкритість і прозорість процедур, чутке реагування на скарги громадян

б) лише перевірку документів

в) усну оцінку керівника без оформлення протоколів

г) розгляд справ лише в адміністративному порядку

(Ключ: а)

6. Внутрішній моніторинг дій правоохоронців спрямований на:

а) приховання порушень

б) попередження порушень, виявлення системних недоліків, навчання і підготовку персоналу

в) надання права на помилку

г) зниження відповідальності керівництва

(Ключ: б)

7. Відповідальність за перевищення повноважень правоохоронцями може бути:

а) лише дисциплінарною

б) кримінальною, адміністративною, дисциплінарною

в) політичною, без юридичних наслідків

г) обмеженою лише рекомендаційними зауваженнями

(Ключ: б)

8. Превентивне значення контролю за правоохоронцями полягає в тому, що:

а) зменшує ризик порушень прав людини і підвищує довіру громадян

б) дозволяє правоохоронцям діяти без обмежень

в) є формальністю і не має практичного значення

г) застосовується лише під час судового розгляду

(Ключ: а)

9. Приклад порушення принципу пропорційності:

а) затримання особи із застосуванням сили, коли достатньо було усного застереження

- б) документування дій при затриманні
 - в) складання протоколу про порушення
 - г) оцінка ризиків перед застосуванням заходів
- (Ключ: а)

10. Навчання і підготовка персоналу правоохоронних органів щодо законності та пропорційності:

- а) не обов'язкові, достатньо внутрішніх інструкцій
 - б) є ключовим інструментом запобігання порушенням прав людини
 - в) потрібні лише для керівництва
 - г) застосовуються тільки у випадку дисциплінарних порушень
- (Ключ: б)

Тема 5. Заборона катувань та нелюдського поводження: стандарти поводження із затриманими

1. Абсолютна заборона катувань та нелюдського поводження означає, що:

- а) застосування катувань допускається у виняткових випадках
 - б) будь-яке катування або жорстоке поводження заборонене за будь-яких обставин
 - в) заборона стосується лише певних категорій осіб
 - г) заборона стосується лише державних службовців
- (Ключ: б)

2. До міжнародних стандартів щодо заборони катувань належать:

- а) Конвенція ООН проти катувань, Європейська конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права
 - б) лише національні кодекси
 - в) внутрішні накази поліції
 - г) рекомендації окремих органів влади
- (Ключ: а)

3. Основне завдання правоохоронців щодо дотримання заборони катувань полягає в тому, щоб:

- а) забезпечити безпечне та гуманне поводження з усіма затриманими та особами під вартою
 - б) покладатися на власну оцінку, без урахування стандартів
 - в) використовувати силу, якщо це зручно
 - г) дотримуватися лише адміністративних інструкцій
- (Ключ: а)

4. Практика ЄСПЛ у справах про нелюдське поводження показує, що:

- а) суд суворо оцінює будь-які порушення прав затриманих та вимагає компенсацій і заходів
 - б) порушення прав можна виправдати
 - в) застосування сили без законних підстав не розглядається як порушення
 - г) держави не зобов'язані надавати докази про поводження
- (Ключ: а)

5. Стандарти поводження із затриманими включають:

- а) повагу до гідності, забезпечення фізичної безпеки, належні умови тримання, доступ до медичної допомоги
 - б) лише оформлення документів
 - в) обмеження прав без обґрунтування
 - г) приховування дій від контролю
- (Ключ: а)

6. Особливу увагу при поводженні із затриманими слід приділяти:

- а) вразливим категоріям осіб (діти, люди з інвалідністю, вагітні, психічно хворі)
 - б) лише особам старше 18 років
 - в) тільки підозрюваним у тяжких злочинах
 - г) виключно особам із судимістю
- (Ключ: а)

7. Контроль за дотриманням стандартів поводження із затриманими включає:

- а) внутрішній моніторинг, зовнішній контроль, незалежні наглядачі, перевірки правозахисних організацій
 - б) тільки внутрішнє усне оцінювання
 - в) облік лише скарг від керівництва
 - г) обмежений адміністративний контроль
- (Ключ: а)

8. Відповідальність правоохоронців за порушення стандартів поводження із затриманими може бути:

- а) дисциплінарною, адміністративною, кримінальною
 - б) виключно дисциплінарною
 - в) політичною, без юридичних наслідків
 - г) тільки моральною
- (Ключ: а)

9. Практичний приклад порушення стандартів поводження:

- а) залишення затриманого без води та медичної допомоги протягом тривалого часу

- б) дотримання умов тримання та медичного огляду
 - в) фіксація всіх дій у протоколах
 - г) забезпечення прав затриманих через адвоката
- (Ключ: а)

10.Забезпечення гуманності та антропоцентричності у поводженні із затриманими передбачає:

- а) усі дії правоохоронців мають бути спрямовані на захист гідності і недоторканності особи
 - б) застосування будь-яких заходів без обмежень
 - в) використання силових заходів на власний розсуд
 - г) надання правової допомоги тільки після трьох днів затримання
- (Ключ: а)

Тема 6. Право на свободу та особисту недоторканність: підстави і порядок затримання

1.Право на свободу і недоторканність означає:

- а) особа може бути затримана лише на законних підставах
 - б) обмеження свободи можливе без обґрунтування
- (Ключ: а)

2.Законними підставами затримання є:

- а) підозра у вчиненні злочину, ухвала суду, невідкладні дії для безпеки
 - б) свавільне рішення правоохоронця
- (Ключ: а)

3.Порядок затримання передбачає:

- а) повідомлення особи про підстави затримання та права
 - б) приховування причин затримання
- (Ключ: а)

4.Права особи під час затримання включають:

- а) право на адвоката, ознайомлення з матеріалами, повідомлення родичів
 - б) право на доступ до адвоката лише після 24 годин
- (Ключ: а)

5.Практика ЄСПЛ щодо затримання показує, що:

- а) будь-яке незаконне обмеження свободи є порушенням прав
 - б) порушення допускається за певних обставин
- (Ключ: а)

6.Контроль за затриманням включає:

- а) внутрішній нагляд, судовий контроль, скарги громадян
- б) лише письмові накази керівництва

(Ключ: а)

7.Відповідальність за незаконне затримання:

- а) кримінальна, адміністративна, дисциплінарна
- б) тільки моральна

(Ключ: а)

8.Важливим критерієм законності затримання є:

- а) пропорційність обмежень і дотримання стандартів прав людини
- б) рішення будь-якого працівника поліції

(Ключ: а)

9.Приклад порушення:

- а) тримання особи понад законний термін без повідомлення про права
- б) дотримання термінів затримання та права адвоката

(Ключ: а)

10.Значення дотримання прав під час затримання:

- а) гарантує законність дій правоохоронців і захист особи
- б) обмежує діяльність органів

(Ключ: а)

Тема 7. Право на повагу до приватного і сімейного життя: обшук, огляд, втручання у приватність

1.Право на приватність означає:

- а) захист особистого та сімейного життя від незаконного втручання
- б) доступ правоохоронців до всіх особистих даних без підстав

(Ключ: а)

2.Законні підстави обшуку включають:

- а) ухвала суду, законні підозри, невідкладні обставини
- б) будь-яке бажання слідчого

(Ключ: а)

3.Порядок обшуку передбачає:

- а) складання протоколу, присутність свідків, повідомлення про права
- б) приховування дій від власника

(Ключ: а)

4.Права осіб під час обшуку:

- а) право бути присутнім, право на адвоката, право перевіряти протокол
- б) право на перевірку через рік після обшуку

(Ключ: а)

5.Практика ЄСПЛ показує, що:

а) порушення приватності через незаконний обшук є порушенням прав людини

б) невеликі порушення допустимі

(Ключ: а)

6.Обмеження приватності повинно бути:

а) пропорційним, законним та необхідним для суспільного інтересу

б) необмеженим за бажанням правоохоронця

(Ключ: а)

7.Документування обшуку включає:

а) протокол, фіксацію всіх дій, підписи учасників

б) усне повідомлення

(Ключ: а)

8.Контроль за обшуками:

а) судовий, внутрішній та зовнішній нагляд

б) лише внутрішнє усне оцінювання

(Ключ: а)

9.Відповідальність за порушення приватності:

а) дисциплінарна, адміністративна, кримінальна

б) тільки моральна

(Ключ: а)

10.Значення дотримання стандартів приватності для правоохоронців:

а) забезпечує законність та довіру громадян

б) обмежує оперативну діяльність

(Ключ: а)

Тема 8. Права людини у кримінальному провадженні: гарантії справедливого процесу та право на захист

1.Справедливий процес передбачає:

а) рівність сторін, презумпцію невинуватості, право на суд

б) перевагу обвинувачення над захистом

в) лише дотримання формальних процедур

(Ключ: а)

2.Презумпція невинуватості означає, що:

а) особа вважається винною до доведення протилежного

б) особа вважається невинною, поки провину не доведено

в) особа вважається невинною тільки після вироку суду

(Ключ: б)

3.Право на захист включає:

- а) адвокат, ознайомлення з матеріалами справи, можливість заперечень
 - б) лише право на адвоката після суду
 - в) можливість відмовитись від захисника
- (Ключ: а)

4.Права людини у кримінальному провадженні:

- а) гарантують належний процес і захист гідності
 - б) обмежуються тільки правами обвинувачення
 - в) поширюються лише на обвинувачених
- (Ключ: а)

5.Забезпечення прав осіб у досудовому розслідуванні включає:

- а) контроль за законністю затримання, доступ до адвоката, дотримання строків
 - б) можливість затримувати без повідомлення
 - в) застосування процедур на розсуд слідчого
- (Ключ: а)

6.Контроль за дотриманням прав:

- а) судовий, внутрішній нагляд, скарги громадян
 - б) лише усне оцінювання керівництвом
 - в) контроль не передбачений
- (Ключ: а)

7.Відповідальність правоохоронців за порушення прав:

- а) кримінальна, адміністративна, дисциплінарна
 - б) моральна
 - в) обмежується службовими зауваженнями
- (Ключ: а)

8.Практика ЄСПЛ показує, що порушення прав під час досудового слідства:

- а) призводить до визнання порушення прав людини та компенсації
 - б) може ігноруватися
 - в) потребує лише внутрішньої перевірки
- (Ключ: а)

9.Ознайомлення з матеріалами справи необхідне для:

- а) забезпечення ефективного захисту та рівності сторін
 - б) відтермінування захисту
 - в) контролю за роботою адвоката
- (Ключ: а)

10.Значення дотримання стандартів у кримінальному провадженні:

- а) гарантує законність та легітимність дій правоохоронців

- б) ускладнює процес
 - в) обмежує права потерпілих
- (Ключ: а)

Тема 9. Недискримінація та рівність у правоохоронній діяльності: проти дія дискримінаційним практикам

1. Принцип недискримінації означає:

- а) рівне ставлення до всіх осіб незалежно від статі, раси, релігії, віку
 - б) вибіркоче ставлення залежно від обставин
 - в) застосування різних правил до окремих груп
- (Ключ: а)

2. Принцип рівності у правоохоронній діяльності:

- а) передбачає однакові права і обов'язки для всіх громадян
 - б) дозволяє різні правила для окремих груп
 - в) не впливає на оперативну діяльність
- (Ключ: а)

3. Законодавчі стандарти недискримінації включають:

- а) Конституцію, Кримінальний і Адміністративний кодекси, міжнародні договори
 - б) лише внутрішні накази поліції
 - в) рекомендації місцевих органів влади
- (Ключ: а)

4. Міжнародні стандарти недискримінації:

- а) Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації, Європейська конвенція з прав людини
 - б) лише внутрішні політичні рекомендації
 - в) регіональні меморандуми без юридичної сили
- (Ключ: а)

5. Практика протидії дискримінації передбачає:

- а) розслідування скарг, внутрішній моніторинг, навчання персоналу
 - б) ігнорування скарг громадян
 - в) формальні звіти без змін процедур
- (Ключ: а)

6. Виявлення дискримінаційних практик включає:

- а) аналіз процедур, перевірку статистики, внутрішній аудит
 - б) покладатися на власну інтуїцію
 - в) лише збір інформації без дій
- (Ключ: а)

7. Усунення дискримінаційних практик включає:

- а) зміни у процедурах, навчання персоналу, дисциплінарні заходи
 - б) лише усне попередження
 - в) рекомендації без виконання
- (Ключ: а)

8. Контроль за дотриманням принципів рівності:

- а) судовий, внутрішній, зовнішній нагляд, громадські організації
 - б) лише внутрішній контроль
 - в) формальний моніторинг без наслідків
- (Ключ: а)

9. Відповідальність за порушення принципу недискримінації:

- а) кримінальна, адміністративна, дисциплінарна
 - б) виключно моральна
 - в) формальна оцінка без наслідків
- (Ключ: а)

10. Значення принципу недискримінації:

- а) забезпечує довіру громадян та легітимність правоохоронної діяльності
 - б) обмежує оперативну діяльність
 - в) має лише символічне значення
- (Ключ: а)

Тема 10. Відповідальність правоохоронців за порушення прав людини та механізми правового захисту

1. Юридична відповідальність правоохоронців включає:

- а) кримінальну, адміністративну, дисциплінарну
 - б) лише моральну
 - в) тільки дисциплінарну
- (Ключ: а)

2. Механізми правового захисту громадян включають:

- а) судові скарги, позасудові процедури, звернення до омбудсмена
 - б) лише усне звернення
 - в) усне і письмове попередження
- (Ключ: а)

3. Судовий контроль передбачає:

- а) розгляд скарг на дії правоохоронців у суді
 - б) лише внутрішній розгляд керівництвом
 - в) формальні перевірки без результатів
- (Ключ: а)

4.Позасудовий контроль включає:

- а) наглядові органи, омбудсмена, внутрішні служби контролю
 - б) усне попередження
 - в) публічні заяви без практичних наслідків
- (Ключ: а)

5.Превентивні заходи включають:

- а) навчання, стандарти поведінки, внутрішній моніторинг
 - б) лише покарання після порушення
 - в) формальні інструкції без дотримання
- (Ключ: а)

6.Взаємодія з міжнародними органами:

- а) ЄСПЛ, ООН, регіональні організації
 - б) лише внутрішні органи
 - в) консультації без дотримання стандартів
- (Ключ: а)

7.Використання практики ЄСПЛ дозволяє:

- а) вдосконалювати національну правозастосовну практику та запобігати порушенням
 - б) ігнорувати міжнародні стандарти
 - в) створювати формальні документи без зміни практики
- (Ключ: а)

8.Відповідальність правоохоронців за порушення прав людини:

- а) запобігає безкарності та підвищує довіру громадян
 - б) знижує оперативну ефективність
 - в) має лише символічне значення
- (Ключ: а)

9.Контроль за дотриманням прав людини включає:

- а) внутрішні та зовнішні аудити, скарги громадян, судовий нагляд
 - б) лише внутрішнє усне оцінювання
 - в) формальні перевірки без практичних наслідків
- (Ключ: а)

10.Значення механізмів правового захисту для громадян:

- а) гарантує відновлення порушених прав і підвищує легітимність органів
 - б) лише створює бюрократію
 - в) обмежує права громадян
- (Ключ: а)

3.4. Блок креативних завдань

КРЕАТИВНИЙ БЛОК: *завдання* - розвиток критичного мислення та практичних навичок у сфері прав людини для правоохоронців.

Права людини є фундаментальною основою діяльності правоохоронних органів, оскільки гарантують захист гідності, свободи та безпеки кожного громадянина. Традиційне вивчення теоретичних норм права людини є важливим, проте недостатнім для формування компетентного фахівця правоохоронної сфери. Саме тому в навчальному процесі набуває ключового значення застосування креативних завдань, що поєднують теорію з практикою та моделюють реальні ситуації, з якими стикаються поліцейські, слідчі та інші державні службовці.

Такі завдання спрямовані на розвиток критичного мислення, здатності оцінювати ситуації, передбачати наслідки дій і визначати потенційні ризики порушення прав людини. Водночас вони формують правове мислення, навчають застосовувати міжнародні та національні стандарти у конкретних ситуаціях, а також розвивають етичні та професійні компетенції, необхідні для взаємодії з громадянами та колегами.

Ще одним важливим аспектом виконання цих завдань є практичне відпрацювання алгоритмів дій. Рольові ігри, дебати, симуляції та кейси дозволяють студентам не лише зрозуміти, які дії є законними, а й побачити, як їх реалізація впливає на довіру громадськості до правоохоронних органів. Через такі вправи формується усвідомлення відповідальності за власні рішення та їх наслідки, що є критично важливим для майбутньої професійної діяльності.

Для ефективного виконання креативних завдань важливо дотримуватися рекомендацій щодо навчального процесу. Зокрема, слід працювати у групах та ролях, чітко виконувати призначені функції, фіксувати результати та проводити обговорення. Виконання завдань у різних форматах - симуляції, дебати, чек-листи, есе та мозкові штурми - дозволяє комплексно закріплювати знання та розвивати уміння аналітично оцінювати різні варіанти дій.

Крім того, важливо, щоб студенти здійснювали рефлексію після кожного завдання: аналізували, що було зроблено правильно, які рішення були ефективними, а які можна вдосконалити. Такий підхід дозволяє не лише засвоїти знання, але й формує уміння самостійно коригувати власну поведінку та приймати обґрунтовані рішення, що є невід'ємною складовою професійної підготовки сучасного правоохоронця.

Отже, креативні завдання цього блоку мають комплексну мету: закріпити теоретичні знання, відпрацювати практичні навички та сформувати критичне і етичне мислення, необхідне для забезпечення прав людини у професійній діяльності. Виконання цих завдань дозволяє студентам плавно переходити від засвоєння теорії до практичного застосування знань, готуючи їх до реальних професійних ситуацій.

Тема 1

Поняття, принципи та джерела прав людини у правоохоронній діяльності

Мета: відпрацювати розуміння фундаментальних принципів прав людини, їх джерел та значення для діяльності правоохоронців.

1. Рольова гра / симуляція:

- Симуляція інтеграції міжнародних та національних принципів прав людини у щоденну діяльність поліції.

- Ціль: зрозуміти, як принципи та джерела впливають на конкретні дії правоохоронців.

2. Дебати:

- Тема: «Чи завжди національні закони відповідають принципам прав людини?»

3. Чек-лист / пам'ятка:

- Основні принципи та джерела прав людини для щоденної роботи правоохоронця.

4. Вікторина:

- Питання щодо основних джерел прав людини: конвенції, пакти, законодавство.

5. Мозковий штурм / Mind mapping:

- Карта: «Принципи → джерела → застосування у поліції».

6. Креативне есе / міні-проект:

- Тема: «Як принципи прав людини змінюють діяльність поліції».

7. Дискусійна панель / “судові слухання”:

- Розбір кейсу порушення прав людини через недотримання принципів.

Тема 2

Міжнародні стандарти прав людини та їх імплементація у національне право

Мета: закріпити знання міжнародних стандартів та відпрацювати їх практичне застосування на національному рівні.

1. Рольова гра:

- Розробка плану імплементації міжнародних стандартів у роботу поліції.

2. Дебати:

- Тема: «Чи обов'язкова імплементація міжнародних стандартів, якщо національне законодавство вже існує?»

3. Чек-лист / пам'ятка:

- Алгоритм перевірки відповідності дій поліції міжнародним стандартам.

4. Вікторина:

- Питання про універсальні та регіональні стандарти, пакти та конвенції.

5. Мозковий штурм:

- Mind map: «Міжнародні стандарти → національні закони → практика поліції».

6. Креативне есе / міні-проект:

- Тема: «Приклади успішної імплементації стандартів у правоохоронні органи».

7. Дискусійна панель:

- Обговорення конфліктів між міжнародними та національними стандартами в конкретних кейсах.

Тема 3

Європейська конвенція з прав людини та практика ЄСПЛ у діяльності правоохоронних органів

Мета: відпрацювати розуміння ролі ЄКПЛ і рішень ЄСПЛ у діяльності поліції та слідчих.

1. Рольова гра / симуляція:

- Студенти моделюють подання індивідуальної скарги до ЄСПЛ і оцінюють дії поліції.

2. Дебати:

- Тема: «Чи повинні рішення ЄСПЛ змінювати щоденну практику правоохоронців?»

- 3.Чек-лист / пам'ятка:

- Пам'ятка для поліції: «Дії відповідно до практики ЄСПЛ».

- 4.Вікторина:

- Питання щодо прав, гарантій і рішень ЄСПЛ.

- 5.Мозковий штурм / Mind mapping:

- Карта: «Рішення ЄСПЛ → національна імплементація → практика поліції».

- 6.Креативне есе / міні-проект:

- Тема: «Як практика ЄСПЛ вплинула на стандарти затримання та тримання під вартою».

- 7.Дискусійна панель:

- Обговорення конкретного кейсу ЄСПЛ та висновків для поліції.

Тема 4

Принцип верховенства права, законність і пропорційність у застосуванні державного примусу

Мета: закріпити знання про принцип верховенства права, законність і пропорційність у застосуванні державного примусу.

- 1.Рольова гра / симуляція:

- Симуляція ситуації застосування примусу під час правопорушення: оцінка пропорційності дій.

- 2.Дебати:

- «Чи завжди поліція дотримується принципу пропорційності?»

- 3.Чек-лист / пам'ятка:

- Пам'ятка: «Законність і пропорційність дій поліції».

- 4.Вікторина:

- Питання про обмеження державного примусу та законність застосування сили.

- 5.Мозковий штурм:

- Mind map: «Принципи верховенства права → застосування примусу → наслідки».

- 6.Креативне есе / міні-проект:

- Тема: «Як дотримання пропорційності підвищує легітимність поліції».

- 7.Дискусійна панель:

- Аналіз кейсу застосування примусу і оцінка його законності.

Тема 5

Заборона катувань та нелюдського поводження: стандарти поводження із затриманими

Мета: закріпити знання про заборону катувань та нелюдського поводження, стандарти поводження із затриманими.

1.Рольова гра / симуляція:

- Інспекція умов тримання під вартою та перевірка дотримання стандартів.

2.Дебати:

- «Чи можливо обмежити свободу без ризику катувань?»

3.Чек-лист / пам'ятка:

- Алгоритм дій поліції для запобігання катуванням.

4.Вікторина:

- Питання про Конвенцію проти катувань, практику ЄСПЛ та стандарти ООН.

5.Мозковий штурм:

- Mind map: «Заборона катувань → відповідальність → превенція → контроль».

6.Креативне есе / міні-проект:

- Тема: «Запобіжні заходи проти катувань у сучасних правоохоронних органах».

7.Дискусійна панель:

- Розгляд кейсу порушення стандартів поводження із затриманими.

Тема 6

Право на свободу та особисту недоторканність: підстави і порядок затримання

Мета: закріпити знання про право на свободу та особисту недоторканність, підстави і порядок затримання.

1.Рольова гра / симуляція:

- Моделювання затримання особи з дотриманням міжнародних і національних стандартів.

2.Дебати:

- «Які підстави для затримання є обґрунтованими та законними?»

3.Чек-лист / пам'ятка:

- Алгоритм дій поліції при затриманні та доставленні особи.

4.Вікторина:

- Питання про права затриманих та порядок затримання.

5.Мозковий штурм:

- Mind map: «Підстави затримання → права затриманого → гарантії».

6.Креативне есе / міні-проект:

- Тема: «Як дотримання прав на свободу впливає на легітимність поліції».

7.Дискусійна панель:

- Розбір кейсу затримання та оцінка дій правоохоронців.

Тема 7

Право на повагу до приватного і сімейного життя: обшук, огляд, втручання у приватність

Мета: закріпити знання про права на приватність і відпрацювати алгоритми дій при обшуках та інших втручаннях у приватне життя.

1.Рольова гра / симуляція:

- Моделювання обшуку або перевірки з дотриманням міжнародних та національних стандартів.

2.Дебати:

- «Чи завжди інтереси безпеки переважають право на приватність?»

3.Чек-лист / пам'ятка:

- Алгоритм дій поліції під час обшуку та обмежень приватності.

4.Вікторина:

- Питання про норми ЄКПЛ та практику ЄСПЛ щодо права на приватність.

5.Мозковий штурм:

- Mind map: «Право на приватність → межі втручання → контроль → відповідальність».

6.Креативне есе / міні-проект:

- Тема: «Як поліція може забезпечити баланс між безпекою та приватністю».

7.Дискусійна панель:

- Розбір кейсу порушення приватності і оцінка дій правоохоронців.

Тема 8

Права людини у кримінальному провадженні: гарантії справедливого процесу та право на захист

Мета: навчити студентів застосовувати принципи справедливого процесу та права на захист у кримінальному провадженні.

1.Рольова гра / симуляція:

- Моделювання слідчої дії із дотриманням прав підозрюваного і потерпілого.

2.Дебати:

- «Чи завжди дії поліції забезпечують справедливий процес?»

3.Чек-лист / пам'ятка:

- Пам'ятка з основними гарантіями справедливого процесу для правоохоронців.

4.Вікторина:

- Питання про права підозрюваного, адвоката, прокурора та суду.

5.Мозковий штурм:

- Mind map: «Гарантії → процес → права → відповідальність».

6.Креативне есе / міні-проект:

- Тема: «Забезпечення прав людини у кримінальному провадженні: роль поліції».

7.Дискусійна панель:

- Розбір кейсу порушення процесуальних прав і обговорення виправданих рішень.

Тема 9

Недискримінація та рівність у правоохоронній діяльності: протидія дискримінаційним практикам

Мета: відпрацювати дії поліції з дотримання принципів рівності та недискримінації.

1.Рольова гра / симуляція:

- Моделювання ситуації взаємодії поліції з різними соціальними групами з дотриманням принципу недискримінації.

2.Дебати:

•«Чи можливе абсолютне дотримання принципу рівності у правоохоронній діяльності?»

3.Чек-лист / пам'ятка:

•Пам'ятка для поліцейських щодо запобігання дискримінаційним практикам.

4.Вікторина:

•Питання щодо універсальних і регіональних стандартів недискримінації.

5.Мозковий штурм:

•Mind map: «Недискримінація → рівність → практика → контроль».

6.Креативне есе / міні-проект:

•Тема: «Як поліція може запобігати дискримінаційним діям у роботі з населенням».

7.Дискусійна панель:

•Розбір конкретного кейсу дискримінації та розробка превентивних заходів.

Тема 10

Відповідальність правоохоронців за порушення прав людини та механізми правового захисту

Мета: навчити студентів розуміти наслідки порушень прав людини та алгоритми реагування.

1.Рольова гра / симуляція:

•Моделювання ситуації розслідування порушення прав людини поліцією.

2.Дебати:

•«Чи достатньо національних механізмів для притягнення до відповідальності?»

3.Чек-лист / пам'ятка:

•Алгоритм дій поліції для запобігання порушенням та самоконтролю.

4.Вікторина:

•Питання про національні та міжнародні механізми відповідальності.

5.Мозковий штурм:

•Mind map: «Відповідальність → контроль → права → наслідки».

6.Креативне есе / міні-проект:

•Тема: «Як прозорість і контроль підвищують відповідальність поліції».

7.Дискусійна панель:

•Розбір кейсу порушення прав людини та оцінка дій правоохоронців.

СЛОВНИК

№	Термін	Визначення	Приклад застосування	Джерело / нормативна база
1	Відповідальність правоохоронців	Правовий та соціальний механізм, що зумовлює настання визначених правових, дисциплінарних або моральних наслідків у разі порушення працівниками правоохоронних органів законів, службових обов'язків або етичних норм професійної діяльності.	Поліцейський притягається до відповідальності за незаконне затримання.	<i>КПК України, практика ЄСПЛ</i>
2	Вогнепальна зброя	Спеціальний інструмент або засіб, призначений для ураження людей або об'єктів за допомогою енергії порохового вибуху, що забезпечує проєкцію кульових або інших снарядів; її застосування державними органами допускається лише у межах закону та принципу крайньої необхідності для захисту життя, здоров'я чи прав інших осіб.	Поліцейський застосовує таку зброю лише у випадку загрози життю.	<i>Стандарти ООН, практика ЄСПЛ</i>
3	Верховний комісар ООН з прав людини	Спеціальна посадова особа, що здійснює моніторинг дотримання прав людини у державах-членах ООН, готує звіти та рекомендації.	Контроль умов утримання затриманих в Україні та рекомендації щодо поліпшення практики.	<i>Нормативні документи ООН</i>
4	Гарантії прав людини	Сукупність юридичних, організаційних і процедурних засобів для забезпечення реалізації прав людини.	Забезпечення права на адвоката, повідомлення родичів під час затримання.	<i>КПК України, практика ЄСПЛ</i>
5	Громадянські	Права фізичної особи, що	Забезпечення	<i>МПГПЦ,</i>

	(особисті, індивідуальні) права	забезпечують її особисту свободу, недоторканність, автономію та рівність перед законом, захищають від незаконного втручання з боку держави та гарантують можливість самостійно реалізовувати свої основні інтереси. Включають право на життя, свободу, фізичну недоторканність, гідність, повагу, свободу слова, право на участь у виборах, право на асоціації, право на доступ до інформації. Ці права реалізуються як через законодавчі механізми, так і через правоохоронну практику, де забезпечується їх недоторканність.	права на мирні збори під час масових заходів, контроль дій поліції, щоб не порушувалася свобода зборів.	<i>Конституція України</i>
6	Дискримінація	Будь-яке обмеження прав чи привілеїв за ознаками раси, статі, віку, релігії, політичних переконань або національності.	Заборона селективного затримання певної групи громадян без законних підстав.	<i>ЄКПЛ, практика Ради Європи</i>
7	Доставлення	Перевезення затриманої особи до органів слідства чи суду відповідно до законних процедур.	Доставка особи до слідчого відділення для допиту.	<i>КПЗК України</i>
8	Джерела прав людини	Нормативні акти та документи, які встановлюють, гарантують і регулюють права і свободи людини, визначають обов'язки держави та правоохоронних органів щодо їх захисту. До них належать міжнародні акти (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція про права дитини), регіональні конвенції	Поліцейські дотримуються стандартів, визначених міжнародним і договорами та національним законодавством.	<i>Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародні пакти, ЄКПЛ, Конституція України</i>

		(Європейська конвенція з прав людини), національні закони та підзаконні акти, правові звичаї та судова практика, а також декларації та рекомендації міжнародних організацій, що конкретизують захист і реалізацію прав людини.		
9	Заборона катувань	Абсолютна заборона застосування фізичного чи психологічного насильства для отримання інформації або покарання.	Поліцейський не застосовує побої або приниження до затриманого.	<i>CAT, ЄКПЛ</i>
10	Затримання	Тимчасове обмеження свободи особи у встановленому законом порядку. Має бути здійснене законно та з дотриманням усіх гарантій прав людини.	Затримання підозрюваного поліцією до вручення підозри.	<i>КПК України, ЄКПЛ</i>
11	Захист прав затриманих	Комплекс заходів, які гарантують дотримання стандартів прав людини під час тримання під вартою.	Надання медичної допомоги, доступ до адвоката, гуманні умови тримання.	<i>CAT, ЄКПЛ</i>
12	Індивідуальні скарги	Правовий механізм, що дозволяє фізичним або юридичним особам звертатися до міжнародних або національних органів з повідомленням про порушення їхніх прав людини та домагатися відповідного реагування, розгляду та відновлення порушених прав.	Подання скарги до Комітету ООН проти катувань.	<i>Конституція України, закони України, нормативні документи ООН та інших міжнародних організацій, ЄКПЛ</i>
13	Інституційні механізми захисту	Органи та установи, що реалізують права людини на національному та міжнародному рівнях.	Омбудсман, суди, комітети ООН.	<i>Конвенції, національні закони</i>
14	Колективні скарги	Скарги груп осіб або організацій на порушення прав, що мають суспільний інтерес.	Звернення громадських організацій щодо	<i>Конституція України, закони України,</i>

			неправомірних дій поліції на масових заходах.	ЄКПЛ, нормативні документи ООН, Рада Європи та інших міжнародних установ.
15	Комітети ООН з прав людини	Експертні органи ООН, що контролюють виконання державами пактів про права людини, приймають скарги і дають висновки.	Комітет з прав людини розглядає скарги на порушення права на свободу.	МПГПП, документи Комітету ООН з прав людини
16	Контроль і нагляд за дотриманням прав і свобод людини	Система перевірки діяльності правоохоронних органів на відповідність законності та стандартам прав людини.	Внутрішній нагляд поліції або зовнішній контроль омбудсмана.	Закон України «Про Національну поліцію», практика ЄСПЛ
17	Контроль дотримання прав людини у сфері правоохоронної діяльності	Перевірка відповідності дій правоохоронців міжнародним і національним стандартам.	Внутрішній аудит поліції та моніторинг омбудсмана.	Національне законодавство, практика ЄСПЛ
18	Культурні права	Права особи на участь у культурному житті, доступ до освіти, наукового і культурного розвитку. Забезпечують розвиток індивідуальних і колективних здібностей людини та її духовне життя.	Поліцейські забезпечують безпечне проведення культурних і освітніх заходів, не перешкоджаючи правам учасників.	МПЄСКП
19	Культурно-духовні права	Права людини на релігійну практику, збереження культурної та національної ідентичності, свободу переконань. Ці права захищають духовне життя особи та її участь у культурних і релігійних практиках.	Під час обшуків або перевірок поліція не може обмежувати релігійні обряди або культурні заходи без законних	ЄКПЛ

			підстав.	
20	Масові заходи	Заходи, в яких бере участь велика кількість осіб (мітинги, концерти, спортивні події). Потребують дотримання балансу між безпекою та правами людини.	Координація поліції під час мирних зборів з дотриманням прав учасників.	<i>Конституція України, закони України, ЄКПЛ</i>
21	Міжнародне гуманітарне право	Сукупність міжнародних норм і принципів, що регулюють відносини у період збройних конфліктів і спрямовані на захист осіб, які не беруть участь у бойових діях, а також на обмеження засобів та методів ведення війни з метою зменшення людських страждань.	Забезпечення прав цивільних у зонах бойових дій поліцією та військовими.	<i>Женевські конвенції, практика Міжнародного суду ООН</i>
22	Міжнародні механізми захисту прав людини	Системи, процедури та інструменти на міжнародному рівні, що забезпечують реалізацію та захист прав людини, включно з можливістю розгляду скарг і застосування санкцій або рекомендацій до держав, які порушують права людини.	ЄСПЛ, комітети ООН, спеціальні процедури Ради ООН з прав людини.	<i>ЄКПЛ, конвенції ООН</i>
23	Міжнародні інституційні механізми захисту прав людини	Створені міжнародними організаціями (наприклад, ООН, Рада Європи, ОАГ) спеціальні органи та комітети, уповноважені контролювати дотримання прав людини, приймати скарги, розглядати справи та надавати рекомендації державам.	Подання скарги до ЄСПЛ або Комітету ООН.	<i>ЄКПЛ, пакти ООН</i>
24	Міжнародні нормативні механізми захисту прав людини	Закріплені в міжнародних договорах, конвенціях, пактах та інших юридично обов'язкових документах правила і принципи, що регулюють права людини та встановлюють юридичні наслідки за їх порушення.	Подання скарги до ЄСПЛ на неправомірні дії поліції.	<i>ЄКПЛ, конвенції ООН</i>
25	Міжнародні	Організації та комітети, що	Комітет ООН	<i>Нормативні</i>

	органи моніторингу дотримання прав людини	контролюють дотримання прав людини державами та органами.	з прав людини перевіряє звіти держав про виконання пакту ГПП.	<i>документи ООН, ЄСПЛ, Рада Європи</i>
26	Міжнародні стандарти прав людини	Сукупність правил, норм та принципів, встановлених міжнародними договорами, конвенціями та практикою міжнародних органів, які визначають мінімальні вимоги до держав щодо забезпечення прав людини.	Поліцейські дотримуються стандартів ООН щодо поводження із затриманими.	<i>Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародні пакти 1966, стандарти ООН</i>
27	Моніторинг дотримання прав людини	Систематична перевірка дій державних органів щодо дотримання стандартів прав людини.	Спостереженн я за дотриманням прав затриманих в ізоляторах.	<i>Документи Верховного комісара ООН з прав людини</i>
28	Моніторинг правоохоронної діяльності у сфері дотримання прав людини	Контроль за дотриманням стандартів прав людини та законності у роботі правоохоронців, включає внутрішній та зовнішній контроль.	Омбудсман перевіряє дії поліції у відділках та під час затримань.	<i>Закон України «Про Уповноважен ого ВРУ з прав людини», практика ЄСПЛ</i>
29	Недискримінація	Забора на будь-яких форм нерівного ставлення, забезпечення рівності всіх громадян перед законом.	Поліцейські однаково застосовують закон до всіх учасників масових заходів.	<i>Конвенції ООН, ЄСПЛ</i>
30	Нелюдське та принижуюче поводження	Дії, які принижують гідність особи або завдають значних страждань без прямого фізичного насильства.	Недопустиміс ть тримання в холодних камерах без медичного нагляду.	<i>САТ, практика ЄСПЛ</i>
31	Нормативні механізми захисту	Закони, постанови, інструкції, що забезпечують реалізацію та захист прав людини.	Інструкції поліції щодо поводження із затриманими.	<i>КПК України, Закон «Про Національну поліцію»</i>
32	Норми міжнародного права	Загальнообов'язкові правила поведінки держав та інших суб'єктів міжнародних відносин, закріплені в	Поліцейські зобов'язані дотримуватис я стандартів	<i>Загальна декларація прав людини (1948), пакти</i>

		міжнародних договорах, конвенціях, звичаях та інших джерелах, дотримання яких забезпечується міжнародними організаціями і механізмами, і які регулюють відносини у сферах безпеки, прав людини, економіки, екології та інших галузях міжнародного співробітництва.	ЄКПЛ	ООН
33	Обвинувачений	Особа, якій офіційно повідомлено про підозру та яка бере участь у кримінальному процесі з правом на захист.	Участь обвинуваченого у судовому процесі та використання права на захист.	КПК України
34	Обмеження прав людини	Тимчасові чи ситуаційні заходи, що легально обмежують права у відповідності до закону та міжнародних стандартів.	Обмеження свободи під час карантину або затримання за рішенням суду.	Конституція України, ЄКПЛ
35	Обмеження свободи	Тимчасове або законне обмеження пересування або дій особи у межах закону та процесуальних норм.	Затримання за рішенням суду до завершення слідства.	КПК України, ЄКПЛ
36	Основні права людини	Базові, як правило, універсальні права, що гарантують фізичну і моральну недоторканність людини, носять невід'ємний та невідчужуваний характер. Вони включають право на життя, свободу, недоторканність особи, честь, гідність, особисту і сімейну приватність, право на справедливий суд. Основні права мають пріоритет над іншими правами і обмеженнями, їх забезпечення є обов'язком	Під час проведення обшуку правоохоронці повинні дотримуватися недоторканності особистого життя і приватності особи.	Загальна декларація прав людини (1948), МПГПП, ЄКПЛ, практика ЄСПЛ

		держави.		
37	Підозрюваний	Фізична особа, щодо якої органи досудового розслідування мають достатні дані або обґрунтовані підстави вважати, що вона могла вчинити кримінальне правопорушення, і яка у встановленому законом порядку притягується до участі у кримінальному провадженні з моменту повідомлення про підозру.	Підозрюваний має право на адвоката та інші процесуальні гарантії.	<i>КПК України</i>
38	Політичні права	Права, які забезпечують участь громадянина у формуванні влади та політичного життя. Включають виборче право, право бути обраним, право брати участь у політичних партіях і рухах. Вони гарантують демократичне управління державою і рівність громадян у політичній сфері.	Під час забезпечення порядку на виборчих дільницях поліція не повинна перешкоджати законним діям виборців і спостерігачів.	<i>Конституція України, МПГПП</i>
39	Права громадянина	Сукупність прав і свобод, закріплених Конституцією та законами держави, які належать особі у зв'язку з її громадянством, забезпечують її можливість брати участь у політичному, соціальному та економічному житті суспільства та гарантують захист від незаконного втручання з боку держави чи інших осіб.	Забезпечення права на мирні збори та свободи слова.	<i>Конституція України, МПГПП</i>
40	Права дітей	Сукупність прав неповнолітніх, що забезпечують їх розвиток, освіту, захист від насильства та експлуатації.	Утримання неповнолітніх у відділках поліції здійснюється у спеціальних умовах із дотриманням норм безпеки.	<i>Конвенція про права дитини (1989), практика ЄСПЛ</i>

41	Права індивідуальні	Права кожної особи як індивідуума, що гарантують недоторканність і забезпечення її свобод.	Право на справедливий суд для конкретного підозрюваного.	<i>МПГПП</i>
42	Права колективні	Права груп осіб на захист спільних інтересів, включно з етнічними, релігійними чи професійними спільнотами.	Скарга громади на дії поліції під час масових заходів.	<i>ЄКПЛ, практика Ради Європи</i>
43	Права людини	Певні можливості людини, котрі необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей. Включають громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні та духовні права. Визначають межі допустимих дій держави та забезпечують гідність, свободу і безпеку особи. У діяльності правоохоронців права людини служать орієнтиром для законності та гуманності дій.	Забезпечення права на свободу під час затримання, недопущення тортур і приниження.	<i>Загальна декларація прав людини (1948), МПГПП, ЄКПЛ</i>
44	Права уразливих груп	Особливі гарантії для дітей, жінок, осіб з інвалідністю та інших соціально вразливих категорій, забезпечують їхню захищеність від дискримінації та насильства.	Дитина, затримана поліцією, утримується в спеціальних умовах і під контролем соціальних служб.	<i>CRC, CEDAW, практика ЄСПЛ</i>
45	Право на адвоката	Право на юридичний захист, консультацію та представництво під час затримання, допитів та судового процесу.	Підозрюваний має право на присутність адвоката під час слідчих дій.	<i>КПК України, МПГПП</i>

46	Право на життя	Основне невід'ємне право кожної людини, що гарантує захист від незаконного позбавлення життя, тортур, катувань або застосування надмірної сили. Держава повинна запроваджувати механізми охорони життя та безпеки громадян.	Використання сили поліцією лише у випадках крайньої необхідності для захисту життя та здоров'я людей.	<i>ЄКПЛ, МПЕСКП, практика ЄСПЛ</i>
47	Право на захист під час кримінального провадження	Забезпечення прав підозрюваного або обвинуваченого на справедливий процес: право на адвоката, на ознайомлення з матеріалами, на захист.	Підозрюваном у надається доступ до адвоката під час допиту.	<i>КПК України, МПГПП</i>
48	Право на інформацію	Право громадян отримувати інформацію від державних органів і захист від незаконного втручання у комунікації.	Доступ до публічної інформації без перешкод з боку правоохоронці в.	<i>Закон України «Про доступ до публічної інформації», ЄКПЛ</i>
49	Право на медичну допомогу	Гарантія отримання медичної допомоги всім, включно із затриманими та особами у слідчих ізоляторах.	Надання медичної допомоги ув'язненому при затриманні.	<i>МПЕСКП, стандарти ООН</i>
50	Право на недоторканність особи	Заборона будь-якого насильницького втручання в тіло, психіку або свободу особи. Включає захист від обшуків, тортур, незаконних медичних втручань, незаконного затримання.	Обшук житла проводиться лише за санкцією суду та за наявності законних підстав.	<i>ЄКПЛ, практика ЄСПЛ</i>
51	Право на освіту	Право людини на безперешкодний доступ до освіти, формування особистості та професійних навичок.	Забезпечення доступу до освітніх програм для неповнолітніх у місцях несвободи.	<i>МПЕСКП</i>
52	Право на охорону здоров'я	Право людини на доступ до медичної допомоги та підтримку здоров'я у будь-яких умовах, включно з	Забезпечення медичної допомоги затриманому,	<i>МПЕСКП</i>

		перебуванням у місцях несвободи.	який потребує лікування.	
53	Право на приватне і сімейне життя	Право людини на недоторканність житла, особистого та сімейного життя, листування, телефонних розмов. Забезпечує баланс між безпекою та особистими свободами.	Поліцейський проводить обшук лише за наявності судового дозволу та документального оформлення.	<i>ЄКПЛ, практика ЄСПЛ</i>
54	Право на приватність	Право на недоторканність особистого та сімейного життя, таємницю листування, телефонних розмов та персональних даних.	Перевірка документів або обшук особистих речей проводиться з дотриманням права на приватність.	<i>ЄКПЛ, нормативні документи ООН</i>
55	Право на скаргу	Право особи оскаржити порушення своїх прав як на національному, так і на міжнародному рівні.	Подання скарги на дії поліції до прокуратури або до ЄСПЛ.	<i>Конституція України, ЄКПЛ</i>
56	Право на свободу	Право особи не бути незаконно затриманою, ув'язненою або обмеженою у пересуванні. Передбачає законні підстави для затримання, доступ до суду та право на правову допомогу.	Затримання підозрюваного лише за наявності процесуальних підстав.	<i>КПК України, МПГПП</i>
57	Право на справедливий суд	Право на розгляд справи незалежним і безстороннім судом, з дотриманням процесуальних гарантій.	Затриманий має право на судові рішення протягом встановленого строку.	<i>МПГПП, ЄКПЛ</i>
58	Право на честь і гідність	Право людини на повагу до своєї особистості, заборона приниження, образи або дискримінації.	Поліцейський не застосовує приниження чи образи під час затримання.	<i>ЄКПЛ</i>
59	Правоохоронна	Сукупність дій	Проведення	<i>Конституція</i>

	діяльність	правоохоронних органів щодо охорони правопорядку, захисту прав людини та протидії злочинності.	слідчих дій, затримання підозрюваних.	<i>України</i>
60	Правоохоронна система	Сукупність державних органів, спеціально уповноважених здійснювати правоохоронну діяльність з метою захисту прав і свобод громадян, забезпечення законності, правопорядку, боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями. Вона є складовою механізму держави, що реалізує захист правопорядку.	Національна поліція, прокуратура, СБУ.	<i>Закон України «Про Національну поліцію»</i>
61	Правоохоронна функція держави	Основна функція держави щодо забезпечення правопорядку, дотримання законності та захисту прав людини.	Поліцейський патруль забезпечує безпеку громадян.	<i>Конституція України</i>
62	Превентивна функція поліції	Діяльність поліції щодо запобігання порушень прав людини та злочинності.	Патрулювання районів ризику.	<i>Закон України «Про Національну поліцію»</i>
63	Превентивні заходи	Дії для запобігання порушенням прав людини та правопорядку.	Контроль масових заходів.	<i>Рекомендації ООН</i>
64	Принцип верховенства права	Фундаментальний принцип правової системи, який полягає в підпорядкуванні всіх державних органів, посадових осіб та громадян нормам права, встановленні переваги закону над будь-якими іншими соціальними, політичними або адміністративними впливами, а також забезпеченні єдності, системності та передбачуваності правового регулювання.	Заборона самовільних дій поліції при затриманні.	<i>Конституція України, КПК України, практика ЄСПЛ</i>
65	Принцип законності	Діяльність органів держави та правоохоронців у межах правових норм і процедур.	Затримання особи лише за законними підставами та	<i>Конституція України</i>

			оформлення документів.	
66	Принцип недискримінації	Заборона обмеження прав або надання привілеїв за ознаками раси, статі, релігії тощо.	Поліцейські реагують однаково на порушення від різних громадян.	<i>ЄСПЛ</i>
67	Принцип пропорційності прав людини	Принцип, що передбачає, що обмеження прав і свобод людини державою можливе лише в межах, необхідних для досягнення законної мети, і має бути адекватним, обґрунтованим та не перевищувати того, що необхідно для захисту інших прав, суспільних інтересів або безпеки держави.	Використання гумових кийків або спецзасобів лише при реальній загрозі.	<i>Стандарти ООН</i>
68	Принцип універсальності прав людини	Фундаментальний принцип, який проголошує, що права і свободи належать усім людям без винятку, незалежно від громадянства, національності, раси, статі, віку, релігії, соціального чи майнового стану, і мають однакову юридичну силу та захист у всіх державах.	Поліцейський утримується від приниження затриманих та дискримінаційних дій.	<i>Загальна декларація прав людини (1948)</i>
69	Професійна етика правоохоронця	Сукупність моральних і правових норм, що регулюють поведінку поліцейського та запобігають порушенню прав людини.	Поліцейський утримується від приниження затриманих та дискримінаційних дій.	<i>Кодекс професійної етики поліції, практика ЄСПЛ</i>
70	Публічний порядок	Стан організованої безпеки у суспільстві, що забезпечує реалізацію прав та свобод громадян, порядок у громадських місцях і під час масових заходів.	Поліцейські забезпечують безпечно проведення мирних акцій та демонстрацій.	<i>Законодавство України</i>
71	Соціально-економічні права	Права, що забезпечують людині належний рівень життя: право на працю, соціальне забезпечення,	Забезпечення безпеки громадян під час надання	<i>МПЕСКП</i>

		медичну допомогу, житло, освіту.	соціальної допомоги або організації медичних закладів.	
72	Спецзасоби у правоохоронній діяльності	Технічні або фізичні засоби для обмеження прав і контролю ситуацій під час правоохоронної діяльності.	Використання кайданів або газових балончиків під час затримання.	<i>Стандарти ООН</i>
73	Умови тримання під вартою	Законодавчо встановлені вимоги щодо утримання осіб у слідчих ізоляторах та інших місцях несвободи, включно з правами на харчування, медичну допомогу, відвідування.	Забезпечення медичного обслуговування затриманого.	<i>САТ</i>
74	Юридичні гарантії захисту прав людини	Правові засоби, що забезпечують реалізацію і захист прав людини: адвокат, суд, скарги, апеляції, відшкодування.	Право підозрюваного оскаржити незаконне затримання до суду.	<i>КПК України</i>
75	Юрисдикція	Право органу влади розглядати конкретні справи або здійснювати контроль у межах визначеної території чи сфери.	ЄСПЛ розглядає скарги щодо порушень прав людини державами-учасниками.	<i>ЄКПЛ</i>

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

Нормативні акти:

1. Додатковий протокол до Європейської конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства від 15.03.1978 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_107#Text
2. Додатковий протокол до Європейської конвенції про передачу засуджених осіб, 18.12.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_335#Text
3. Договір між Україною та Азербайджанською Республікою про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбукання покарання від 24.03.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/031_002#Text
4. Договір між Україною та Республікою Узбекистан про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбукання покарання від 19.02.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/860_005#Text
5. Договір між Україною та Туркменістаном про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбукання покарання від 23.03.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795_052#Text
6. Договір про співробітництво між Мін'юстом України та Мін'юстом Киргизької Республіки від 16.10.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417_016#Text
7. Конвенція ООН про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 08.11.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029#Text
8. Конвенція про передачу засуджених до позбавлення волі осіб для подальшого відбукання покарання (укладена між державами-членами СНД) від 06.03.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_025#Text
9. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних від 22 січня 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009#Text
10. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16.05.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text

11. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
12. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
13. Кримінальний процесуальний кодекс України від 23.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
14. Про виконавче провадження : Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
15. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : закон України від 03.02.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
16. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукових дій, дізнання та досудового слідства : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28.03. 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-08#Text>
17. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
18. Про правонаступництво України : Закон України від 12.09.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text150>
19. Про ратифікацію Договору між Україною та Азербайджанською республікою про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання : Закон України від 21.11.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/031_002#Text
20. Про ратифікацію Договору між Україною та Грузією про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання : Закон України від 21.11.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268_006#Text
21. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3671-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>
22. Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим : Закон України від 10 лютого 1998 р. № 90/98-ВР (із змін.). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/90/98-вр>.

23. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 грудня 2016 р. № 1798-VIII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>.
24. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03 лютого 2015 р. № 141-VIII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/141-19>
25. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI (із змін.). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
26. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
27. Про Державний реєстр виборців : Закон України від 22 лютого 2007 р. № 698-V (із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/698-16>.
28. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05 лютого 2015 р. № 157-VIII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
29. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2782-XII (із змін.). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.
30. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.
31. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII (в ред. Закону від 13 січня 2011 р. № 2938-VI). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
32. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII (із змін.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/794-18>
33. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР (в ред. Закону від 22 грудня 2005 р. № 3277-IV). URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/116/95-вр>.
34. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
35. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
36. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV (із змін.). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

37. Про національні меншини в Україні : Закон України від 25 червня 1992 р. № 2494-XII .URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>.

38. Про ратифікацію Договору між Україною та Республікою Узбекистан про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання : Закон України від 19.03.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/860_005#Text

39. Про ратифікацію Договору між Україною та Туркменістаном про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання : Закон України від 05.10.2005 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795_052#Text

40. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Конвенції про передачу засуджених осіб, 1997 р. : Закон України від 03.04.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/718-15#Text>

41. Про ратифікацію Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029#Text

42. Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та міжнародного пакту про громадянські та політичні права : Указ Президії ВР Української РСР від 19.10.1973 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-08#Text>

43. Угода між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Республіки Молдова на виконання ст. 3 договору між Україною та Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13.12.1993 р., документ від 16.07.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_143#Text151

44. Угода між Україною та Великою Соціалістичною Народною Лівійською Арабською Джамагірією про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 08.04.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/434_029#Text

Підручники, посібники, наукові праці:

1. Балацька О. Р. Доступ до правосуддя - sui generis: теорія і практика : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 436 с.

2. Конституційне право : підручник / Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер ; ОБСЄ. Київ : ВАІТЕ, 2021. 528 с.

3. Конституційне право України : підручник / [І. М. Алмаші та ін.]. Ужгород : РІК-У, 2023. 533 с.
4. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: матеріали наукового семінару (21 червня 2024 р.) / упор. Д.Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. 231 с.
5. Конституційне право України: Посібник для підготовки до іспитів. Т.М.Слінько, І.І.Дахова, Л.К.Байрачна Харків «Право» 2024 . 372 с.
6. Кузьма В. Право Ради Європи: навч. посіб. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Харків: Право, 2024. 484 с.
7. Лісова К.С., Фокін Я.Ф., Чернецька О.В., Яцишин Н.Г. Правові аспекти діяльності Ради Європи: навчальний посібник. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. 244 с.
8. Мельниченко Б. Б. Міжнародний захист прав людини: навч. посіб. / Б. Б. Мельниченко, С. Б. Цебенко ; Нац. ун-т "Львів. політехніка", Ін-т права, психології та інновац. освіти. Львів : БОНА, 2023. 208 с.
9. Міжнародне співробітництво у кримінальному судочинстві : навч.-метод. посіб. для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 29 «Міжнародні відносини», спеціальності 293 «Міжнародне право» та галузі знань 26 «Цивільна безпека», спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність» / уклад.: М. І. Смирнов, В. К. Волошина, А. В. Підгородинська; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 165 с.
10. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник/ кол. авторів; за ред. О.Б. Онишко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 540 с.
11. Міжнародний захист прав людини: навчально-методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня; галузь знань - 08 «Право», спеціальність - 081 «Право»/ Укл.: Волощук О.Т. Чернівці, 2024. 64 с.
12. Права людини у міжнародному праві: підручник/ за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А.В. Войціховського; [Бакумов О.С., Варунц Л.Д., Войціховський А.В., Гудзь Т.І. та ін.]; передм. А.В. Войціховський. Харків: ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с
13. Рішення Європейського Суду з прав людини. Захист прав людини і основоположних свобод в кримінальному судочинстві (2022-

2024)/ Під заг. ред. Копотуна І.М. Київ: «Центр учбової літератури», 2024. 328 с.

14. Сироїд Т.Л. Міжнародне кримінальне право: підручник. Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків: Право, 2023. 512 с.

15. Сироїд Т.Л., Фоміна Л.О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання/ за заг. ред. д.ю.н., проф. Т.Л. Сироїд. Вид. 5-ге вид., перероб і допов. Харків: Право. 2023. 474 с.

16. Терлецький Д.С., Батан Ю.Д. Права людини в порівняльному вимірі. Одеса: Фенікс, 2022. 44 с.

Допоміжна:

1. Баданова Т.Г., Федченко В.М. Сутність екстрадиції як різновиду міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні (на прикладі Дніпропетровської області). *Дніпропетровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 3. С. 144-151.

2. Волощук О.Т. Агресія в контексті осмислення проблем війни та миру. Інновації, виклики та нові горизонти правового регулювання у світлі сучасних соціально-економічних та політичних трансформацій»: збірник тез науково-практичної конференції. 20 грудня 2024 р., м. Чернівці. Чернівці, 2024. С. 16-22.

3. Волощук О.Т. Воєнні злочини під час війни: поняття, ключові ознаки та відмежування від інших кримінальних правопорушень. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 46-53. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2024/8.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2024.6>

4. Волощук О.Т. Геноцид як жорстокий злочин проти прав людини в умовах військової агресії РФ проти України. Гідність – основа прав людини: Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу, 8 грудня 2022 р., м. Чернівці/ Відп. за вип. Н.А. Гураленко, уклад. Н.А. Гураленко, О.Б. Бунчук, О.І. Миронюк. Чернівці, 2022. С. 24-34.

5. Волощук О.Т. Гібридна агресія у сучасних міжнародних відносинах: шляхи протидії та припинення. Правові виклики сучасності: законодавче реагування на геополітичні й історичні проблеми: Матеріали III Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 6 грудня 2022 року) / [редкол.: Н.Д. Гетьманцева (голова), О.В. Кіріяк (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 117-119.

6. Волощук О.Т. Доктрина міжнародно-правової відповідальності за злочин агресії та проблеми легітимації спеціального трибуналу для переслідування вищого політичного та військового керівництва рф. *Juris Europensis Scientia*. 2025. Випуск 5. С. 111-117. DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2025.21>

7. Волощук О.Т. Європейські стандарти охорони правопорядку РЄ та ЄС: значення, види та виклики впровадження в діяльності правоохоронних органів. Сучасний стан та перспективи розвитку української правової науки: Матеріали Всеукр. наук. практ. конф. (м. Чернівці, 17 травня 2025 р.) / відп. ред. К.А.Возняковська. Чернівці, 2025. С. 72-76.

8. Волощук О.Т. Захист прав людини у правоохоронній діяльності: поняття, види та природа міжнародно-правових стандартів. *Ерліхівський журнал*. 2024. Випуск 10. С. 20-25. URL: <https://journals.chnu.chernivtsi.ua/index.php/Ehrlich/article/view/95/74>

9. Волощук О.Т. Злочин агресії як найбільш небезпечний міжнародний злочин проти міжнародного правопорядку, безпеки та миру. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практич. конф., (м. Одеса, 19 травня 2023 р.)/за загальною редакцією С.В.Ківалова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 330-333.

10. Волощук О.Т. Злочини агресії та геноциду в контексті збройної агресії Росії проти України. Проблеми реформування кримінальної юстиції України: матеріали Всеукр. наук.-практич. конф., 25-26 травня 2023 р., м. Чернівці. Чернівці: Технодрук, 2023. С. 33-36.

11. Волощук О.Т. Інформаційна безпека та права людини під час війни: стандарти ЄСПЛ і виклики сьогодення в умовах цифровізації. Правові виклики сучасності: захист прав людини в цифрову еру : матеріали V Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 13 листопада 2024 року) / [редкол.: Н. Д. Гетьманцева (голова), О. В. Кіріяк (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. С. 135-137.

12. Волощук О.Т. Національна та регіональна безпека України в умовах збройної агресії: проблеми та правові механізми забезпечення регіонального розвитку в контексті антропоцентризму. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: "Юридичні науки". 2026. Випуск 1(95). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2026-1-11799>

13. Волощук О.Т. Особливості відповідальності за вчинення злочину агресії. Проблемні питання при розслідуванні правоохоронними органами справ щодо відшкодування завданої шкоди внаслідок агресії РФ проти України / Національна безпека України в реаліях масштабної військової агресії: колективна монографія / за заг. ред. В.В. Марчука, К.А. Возняковської. Чернівці, 2024. С. 76-101.

14. Волощук О.Т. Правосуддя для пугіна: реальність чи утопія сучасної міжнародної кримінальної юстиції? Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (31 жовтня 2024 р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2024. С. 189-193.

15. Волощук О.Т. Протидія домашньому насильству в Україні та у державах-членах ЄС. Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 08 липня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 68-71. [%20процесу%2036ірник.pdf](#)

16. Волощук О.Т. Регіональна політика та конституційно-правові механізми управління безпекою регіонів України в умовах зовнішньої збройної агресії. Журнал східноєвропейського права. 2026. № 142. С. 51-57. http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2014/02/zmist_142_1.pdf

17. Волощук О.Т. Співпраця органів досудового розслідування України з міжнародним кримінальним судом в умовах збройної агресії: кримінально-процесуальний та міжнародно-правовий аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 4. 2025. С. 183-189. <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.28>

18. Волощук О.Т. Філософсько-правова парадигма агресії: генезис ідей від психологічного до міжнародно-правового виміру. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2025. Том 36 (75). № 5. С. 189-194. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.5/31>

19. Волощук О.Т., Гетманцев М.О. Гібридна агресія: поняття, сутність та природа. *Юридична Україна*. 2024. № 6. С. 22-32. DOI: [10.37749/2308-9636-2024-6\(258\)-4](https://doi.org/10.37749/2308-9636-2024-6(258)-4)

20. Волощук О.Т., Латковський П.П. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів у сфері проведення судової експертизи при розслідуванні транснаціональних злочинів в умовах збройної агресії: проблемні аспекти. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 178-183. DOI

<https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.22>

URL:

http://legalnovels.in.ua/journal/25_2025/24.pdf

21. Волощук О.Т., Латковський П.П. Використання спеціальних засобів у діяльності правоохоронних органів: правові стандарти і європейські орієнтири в контексті превенції та протидії кримінальних правопорушень. *Право і суспільство*. 2025. № 9. Том 2. С. 287-292. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.39>

22. Волощук О.Т., Латковський П.П. Міжнародні стандарти судової експертизи у механізмах міжнародної правової допомоги у контексті протидії злочину агресії та транснаціональній злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 5. С. 412-415. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/93>

23. Волощук О.Т., Марчук В.В. Співробітництво правоохоронних органів різних держав в рамках процедури екстрадиції: проблемні аспекти / Національна безпека України в реаліях масштабної військової агресії: колективна монографія / за заг. ред. В.В. Марчука, К.А. Возняковської. Чернівці, 2024. С. 153-202.

24. Волощук О.Т., Марчук В.В., Латковський П.П. Міжнародне співробітництво та правова допомога у справах про злочин агресії і воєнні злочини: кримінально-процесуальні механізми та судово-експертне забезпечення. *Juris Europensis Scientia*. 2025. № 3.

25. Волощук О.Т., Юрчишин В.М. Фізична особа як суб'єкт міжнародного права і міжнародного злочину. *Науковий вісник ДДУВС*. 2021. Спеціальний випуск. № 2 (115). С. 216-222. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/06/sp/макет_ювілей-216-222.pdf DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-216-222

26. Гловюк І. В. Деякі питання кола учасників кримінального провадження (у аспекті «воєнних» змін до КПК України). *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи : матеріали круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лашук, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич, Н. І. Устрицька*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 136–141.

27. Гловюк І. До розробки концепту позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні (на прикладі статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). *Право України*. 2022. № 1. С. 156-189.

28. Гутник В. Міжнародний кримінальний суд: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 194 с.

29. Дроздов О. М., Дроздова О. В., Карпенко М. О., Зуєв В. В. Співробітництво із Міжнародним кримінальним судом: організаційні, юрисдикційні та кримінальні процесуальні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 484–492. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/110>

30. Дубас В. Український шлях розвитку конституціоналізму: венеційський аспект. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 1. С. 46–54.

31. Кваліфікація окремих кримінальних правопорушень проти воєнної безпеки України : навчальний посібник / А.Є. Фоменко, О.С. Юнін, В.С. Березняк, В.В. Шаблистий та ін. Київ : Алерта, 2023. 532 с.

32. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік: монографія / авт. кол.: М.Г. Вербенський, О.Г. Кулик, І.В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М.Г. Вербенського. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 388 с.

33. Кримінальне право : науково-експертні висновки / Вид. 3-тє, виправ. та доп. / За ред. д-ра юрид. наук, проф. П.С. Берзіна. Київ: Алерта, 2025. 848 с.

34. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. В. М. Бурдіна, В. І. Маркіна. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 1148 с.

35. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / О.В. Попович, Л.В. Томаш, П.П. Латковський, А.Ю. Бабій. Чернівці, 2022. 319 с.

36. Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії): підручник: у 2 книгах / за ред. О. О. Дудорова, А. А. Стрижевської. Книга 1. Вступ до кримінального права України. Вчення про кримінальне правопорушення. Київ: Видавництво «Норма права», 2025. 824 с.

37. Кримінальний кодекс України. Окремі думки суддів. Постатейні матеріали. Станом на 01 березня 2024 р. : наук.-практ. посіб. / уклад.: А.В. Столітній, С.В. Шмаленя, М.С. Туркот, М.І. Снігар ; за заг. ред. д.ю.н., проф. А.В. Столітнього; Київ: Норма права, 2024. 1080 с.

38. Кримінально-правова кваліфікація правопорушень у економічній та митній сферах: навчально-методичний посібник. Укл.: Попович О.В., Томаш Л.В., Цуркан-Сайфуліна Ю.В., Волощук О.Т. Чернівці, 2024. 88 с.

39. Латковська Т.А., Волощук О.Т. Вплив інформаційних технологій та гібридних агресій на соціально-політичні процеси на

міжнародній арені. *Юридичний вісник*. 2025. № 1. С. 196-202. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2025/27.pdf

40.Латковська Т.А., Волощук О.Т. Європейські стандарти Ради Європи щодо захисту прав людини у сфері правоохоронної діяльності: поняття, природа та принципи. *Юридичний вісник*. 2025. № 2. С. 165-174. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2025/20.pdf

41.Латковська Т.А., Волощук О.Т. Застосування спеціальних засобів правоохоронними органами у превенції і протидії агресії, тероризму та іншим злочинам, що посягають на національну безпеку: міжнародні стандарти та співробітництво. *Право і суспільство*. 2025. № 2. С. 634-639. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.85> URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/2_2025/87.pdf

42.Левенштейн К. Войовнича демократія та фундаментальні права. *Український часопис конституційного права*. 2024. № 2. С. 76-99.

43.Нуріджаннян Г. Гаага без впливу та з обов'язками. Як Україна шкодить собі, не ратифікуючи Римський статут МКС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/08/22/7145306/>

44.Пашковський М. І. Проблемні питання регламентації в КПК України співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи : матеріали круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лашук, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич, Н. І. Устрицька. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022.

45.Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Академії правових наук*. 2021. № 1. С. 15-23.

46.Пилипенко В. П. Деякі питання співробітництва України та Міжнародного кримінального суду: правові аспекти. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 273-279.

47.Підгородинська А. В. Застосування видачі особи (екстрадиції) у спрощеному порядку за кримінальним процесуальним законодавством України. Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 260-263. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/13201>

48.Підгородинська А. В. Сучасні механізми здійснення міжнародного співробітництва на рівні міжнародних судових установ. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в

реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 395-397. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/19848>

49. Підгородинська А. В. Трансформація кримінального процесуального законодавства в аспекті процесуальної регламентації міжнародного співробітництва. Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) [Електронне видання] / уклад.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. С. 25-29.

50. Права і свободи людини: навчальний посібник для здобувачів ступеня бакалавра усіх освітньо-професійних програм (крім «081 - Право») / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад.: Боднарчук І. О., Кудерська І. О., Новошицька В. І., Куляша М. В. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 154 с.

51. Права людини в умовах воєнного стану: прикладний аспект: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу, м. Київ, 10 грудня 2024 р. / за заг. ред. В.В. Григор'євої, Ю.В. Камардіної, М.А. Пожидаєвої, А.С. Політової, Є.М. Черниха. Київ : МДУ, 2024. 68 с.

52. Права людини та демократія : зб. наук. ст. та тез за матеріалами наук.-практ. конф., присвяч. Дню Європи (м. Харків, 9 трав. 2025 р.) / Каф. Жана Моне «Поглиблене вивчення цінностей та права ЄС: український контекст» ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2025. 286 с.

53. Рабінович П. На шляху до формування доктрини основоположних прав людини, *Право України*. 2022. № 1. С. 23-38.

54. Смирнов М. І. Визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду, як механізм притягнення до відповідальності росії за злочин агресії проти України. Держава та регіони. Серія: Право. 2023. № 1. С. 216-222. URL: <http://law.stateandregions.zp.ua/>

55. Смирнов М. І. Використання відеоконференції у кримінальному провадженні України та сфері міжнародного співробітництва держав у кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021.

№ 89. С. 96-103. URL: <http://www.apdp.in.ua/index.php/arkhiv-nomerov.html>

56. Смирнов М. І. Використання відеоконференції у кримінальному провадженні України та сфері міжнародного співробітництва держав у кримінальному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 291-296. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=134>

57. Смирнов М. І. Відеоконференція як процесуальна форма використання інформаційних технологій у кримінальному провадженні України. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 2 (75). С. 175-181. URL: <https://ljd.dli.donetsk.ua/>

58. Смирнов М. І. Концептуальні питання ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом в контексті військової агресії росії проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 542-546. URL: <http://lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv>

59. Смирнов М. І. Концептуальні питання співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 198-205. URL: <http://yurvisnyk.in.ua/index.php/yuridichnijvisnik-5-2022.html>

60. Смирнов М. І. Міжнародно-правові механізми розслідування та притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини. *Нове українське право*. 2023. № 1. С. 172-180. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/issue/view/14>

61. Смирнов М. І. Основні аспекти діяльності та питання юрисдикції Міжнародного кримінального суду в контексті військової агресії росії проти України. *Ампаро*. 2022. № 4. С. 41-47. URL: <http://law.journalsofznu.zp.ua/visnik-4-2022>

62. Смирнов М. І. Особливості проведення допиту за допомогою відеоконференції у сфері міжнародної правової допомоги. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 212-217. URL: <http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/>

63. Смирнов М. І. Особливості співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом в контексті військової агресії росії проти України. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 395-402. URL: <http://pravoisuspilstvo.org.ua/index.php/archiv?id=174>

64. Смирнов М. І. Отримання показань від осіб, які перебувають під вартою або відбувають покарання в іноземній державі за допомогою

відеоконференції. Знання європейського права. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 2. С. 105-109. URL: <http://jes.nuoua.od.ua/>

65. Смирнов М. І. Перспективи та правові наслідки ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду в контексті військової агресії росії проти України. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 6. С. 98-102. URL: <http://jes.nuoua.od.ua/6-2022>

66. Смирнов М. І. Проведення слідчої (розшукової) дії або судового засідання за допомогою відеоконференції. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 133-139. URL: <http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/>

67. Смирнов М. І. Співробітництво України з Міжнародним кримінальним судом, як механізм притягнення до відповідальності росії за злочин агресії проти України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 227-231. URL: <http://pjuv.nuoua.od.ua/index.php/prikarpatiskij-yuridichnij-visnik-6-2022>

68. Теремецький В.І., Чудик Н.О. Судова практика щодо вирішення виборчих спорів. *Наукові записки*. Серія: Право. 2021 № 10. С. 15–19.

69. Чорненький В. Заборона політичних партій в умовах воєнного стану та її відповідність конституційним та європейським стандартам. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 1. С. 10-23. <https://www.constjournal.com/pub/1-2023/zaborona-politychnykh-partii-umovakh-voiennoho-stanu-yii-vidpovidnistkonstytutsiinym/>

70. Чудик Н.О. Етико-правові аспекти впровадження систем штучного інтелекту: балансування технологічного прогресу та фундаментальних прав людини в умовах цифрової трансформації суспільства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 3. С. 42–47.

71. Чудик Н.О. Стабільність виборчого законодавства як передумова реалізації прав і свобод людини. *Європейські перспективи*. 2021. № 2. С. 184–189.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Європейський суд з прав людини. Офіційний сайт: <http://echr.coe.int>

2. Законодавство України (Верховна Рада). Офіційний веб-портал: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

3. Рада Європи. Офіційний сайт: <http://coe.int>

4. Українське бюро Інтерполу. Офіційний сайт: <http://www.interpol.int>

5. Europol – European Union Agency for Law Enforcement Cooperation. Офіційний сайт: <https://www.europol.europa.eu>
6. Eurojust – European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. Офіційний сайт: <https://www.eurojust.europa.eu>
7. FATF – Financial Action Task Force. Офіційний сайт: <https://www.fatf-gafi.org>
8. UN Counter-Terrorism Office (UNOCT). Офіційний сайт: <https://www.un.org/counterterrorism>
9. UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime. Офіційний сайт: <https://www.unodc.org>
10. Президент України. Офіційний сайт: <https://www.president.gov.ua>
11. Верховна Рада України. Офіційний сайт: <https://www.rada.gov.ua>
12. Кабінет Міністрів України. Офіційний сайт: <https://www.kmu.gov.ua>
13. Міністерство юстиції України. Офіційний сайт: <https://www.minjust.gov.ua>
14. Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний сайт: <https://mvs.gov.ua/>
15. Верховний Суд. Офіційний сайт: <https://www.scourt.gov.ua>
16. Конституційний Суд України. Офіційний сайт: <https://www.ccu.gov.ua>
17. Офіс Генерального прокурора. Офіційний сайт: <https://www.gp.gov.ua>
18. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Офіційний сайт: <https://www.nbuv.gov.ua>

Міжнародні видання:

1. Andreichenko S., Voloshchuk O., Kolesnyk V. Prohibition of Aggression as a Manifestation of Anthropocentrism in International Law: Genesis of the Principle and Formation of the Definition. *Journal of Law and Political Sciences. Scientific and Academy Journal*. 2021. Volume 28. Issue 3. June. 154-185. URL: <https://drive.google.com/file/d/1PPDoGXhgkwpzmNgTba8i53cZ97JmXKlF/view> (Web of Science)-588-63-1.06
2. Gutnyk V., Yavorsky Y., Klymkevych R. The role of the Prosecutor of the International Criminal Court in strengthening the

internationalillegal order. CUESTIONES POLÍTICAS. Vol. 39. № 70 (2021): 139–152. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3970.08>

3. Smyrnov M. I. Prosecution for the most serious international crimes committed in Ukraine during the full-scale military invasion of the aggressor country: international legal, jurisdictional and criminal procedural aspects. Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph. Riga (Latvia). 2023. P. 613-626. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/322>

4. Voloshchuk O. Hybrid aggression as the greatest danger, threat and challenge of international security in modern international relations // Ukraine in the system of modern international legal order and European integration problems of doctrine and practice in the context of modern humanitarian challenges: collective monograph / edited by authors. Chernivtsi, Ukraine: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2022. S. 143-182.

5. Voloshchuk O. War crimes: concepts and essential characteristics. Humanity and Science. Abstracts of the 63th International scientific and practical conference. 4-5 January 2024, Warsaw. Poland. Poland, Warsaw: Myśl Naukowa, 2024. P. 11-16. URL: <http://el-conf.com.ua/>.

6. Voloshchuk O., Kolesnyk V., Hetmantsev M. Human rights violations and genocide: Lessons of Rwanda. Amazonia Investiga. Volume 10. Issue 40. May. 2021. 123-131. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1605/1648> (Web of Science)

7. Yushchyk O., Voloshchuk O., Kolesnyk V., Shevchuk A., Krainii P. Human rights protection in the context of combating terrorism: problems of finding the optimal balance. Amazonia Investiga. 2021. Vol. 10. No 45. 73-81. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.45.09.7> (Web of Science)

Перелік питань до підсумкового контролю знань

1. Основні концепції прав людини: загальна характеристика.
2. Основні поняття та категорії прав людини.
3. Історичний розвиток концепції прав людини.
4. Сучасні підходи до розуміння прав людини.
5. Поняття, природа та сутність основних прав людини.
6. Права та свободи: проблеми розмежування.
7. Права людини та права громадянина: співвідношення.
8. Ознаки прав людини.
9. Класифікація прав людини.
10. Концепція поколінь прав людини Карела Вассака.
11. Перше покоління прав людини.
12. Друге покоління прав людини.
13. Третє покоління прав людини.
14. Четверте покоління прав людини.
15. Принципи реалізації прав людини.
16. Рівність прав людини.
17. Принцип поваги прав людини.
18. Несудимість: поняття та специфіка.
19. Джерела прав людини.
20. Міжнародний біль прав людини: загальна характеристика.
21. Загальна декларація прав людини 1948 р., її значення та роль у ствердженні стандартів прав людини.
22. Роль правоохоронних органів у забезпеченні та реалізації прав людини, взаємодія з іншими державними органами та громадськістю.
23. Практичні механізми забезпечення прав людини, контроль та нагляд за дотриманням прав у правоохоронній сфері.
24. Основні міжнародні стандарти прав людини та їх класифікація.
25. Універсальність прав людини.
26. Механізми забезпечення та контролю виконання міжнародних зобов'язань у сфері охорони та захисту прав людини.
27. Порядок імплементації міжнародних стандартів прав людини у національне право.
28. Роль правоохоронних органів у дотриманні міжнародних стандартів прав людини у практичній діяльності.
29. Превентивні та контролюючі механізми запобігання порушенням

прав людини.

30. Основні положення Європейської конвенції з прав людини 1950 р. (ЄКПЛ) та структура прав і свобод людини.
31. Принципи застосування ЄКПЛ у діяльності правоохоронних органів.
32. Практика Європейського суду з прав людини щодо порушень прав людини у правоохоронній сфері.
33. Впровадження прецедентів ЄСПЛ у національну правозастосовну практику.
34. Способи попередження порушень прав людини та забезпечення дотримання стандартів ЄКПЛ у діяльності правоохоронців.
35. Основні принципи верховенства права, законності та пропорційності при охороні та забезпеченні прав правоохоронцями.
36. Правові рамки застосування державного примусу у правоохоронній діяльності.
37. Оцінка правомірності дій правоохоронців: затримання, обшуки, огляди, забезпечення публічного порядку.
38. Роль контролюючих органів та судового нагляду у забезпеченні дій правоохоронців і захисті прав людини.
39. Запобігання порушенням прав людини та відповідальність правоохоронців за перевищення повноважень.
40. Абсолютна заборона катувань та нелюдського поводження: міжнародні та національні стандарти.
41. Правові зобов'язання держави та правоохоронних органів щодо дотримання заборони катувань.
42. Практика Європейського суду з прав людини та національних судів щодо заборони катувань та нелюдського поводження із затриманими.
43. Умови тримання та поводження із затриманими, уразливі категорії осіб.
44. Контроль та відповідальність за порушення стандартів поводження із затриманими: загальні засади.
45. Право на свободу та особисту недоторканність: загальна характеристика.
46. Законні підстави затримання та обмеження свободи особи.
47. Порядок затримання та оформлення дій правоохоронців.
48. Гарантії прав особи під час затримання.
49. Контроль та відповідальність за порушення права на свободу та особисту недоторканність.
50. Право на повагу до приватного і сімейного життя: загальна

характеристика.

51. Законні підстави для обшуку та огляду: загальні засади.
52. Порядок проведення обшуку та огляду, документування дій: загальні засади.
53. Захист прав осіб під час втручання у приватність.
54. Контроль та відповідальність правоохоронців за порушення права на приватність.
55. Права людини у кримінальному провадженні: загальна характеристика.
56. Гарантії справедливого процесу: загальні засади.
57. Право на суд.
58. Рівність сторін.
59. Презумпція невинуватості.
60. Право на захист: адвокат, ознайомлення з матеріалами справи, можливість заперечень.
61. Забезпечення прав осіб у процесі досудового розслідування.
62. Контроль та відповідальність правоохоронців за порушення прав у кримінальному провадженні.
63. Принцип недискримінації та рівності: загальна характеристика.
64. Законодавчі та міжнародні стандарти недискримінації.
65. Практика протидії дискримінаційним діям у правоохоронній сфері.
66. Виявлення та усунення дискримінаційних практик серед правоохоронців.
67. Контроль та відповідальність за порушення принципу недискримінації.
68. Юридична відповідальність правоохоронців: загальні засади.
69. Кримінальна відповідальність правоохоронців.
70. Адміністративна відповідальність правоохоронців.
71. Дисциплінарна відповідальність правоохоронців.
72. Механізми правового захисту громадян у разі порушення прав правоохоронцями.
73. Судовий та позасудовий контроль за діяльністю правоохоронних органів.
74. Превентивні заходи для запобігання порушенням прав людини у сфері правоохоронної діяльності.
75. Взаємодія правоохоронних органів з міжнародними органами, інституціями та установами, використання практики ЄСПЛ.

Навчально-методичне видання

**ПРАВА ЛЮДИНИ
У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

*Волощук Оксана Троянівна,
Попович Олена Василівна*